

Studier i Nordisk

2016-2018

Selskab for Nordisk Filologi
Foredrag og årsberetning

København 2022

Studier i Nordisk 2016-2018

© 2022 by Selskab for Nordisk Filologi, Copenhagen

Trykt hos Campus Print, Søndre Campus, Københavns Universitet

Printed in Denmark 2022

ISBN 978-87-89641-18-8

ISSN 1601-4715

Kopiering fra denne bog kan kun finde sted på institutioner der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Redigeret af Seán D. Vrieland, Anne Mette Hansen, Finn Gredal Jensen, Katarzyna Anna Kapitan, Line Sandst, Rikke Steenholt Olesen, Torben Arboe.

Alle bidrag i årsberetningen er fagfællebedømt.

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret

Det lille billede på bogens forside er hentet fra titelkobberet i Peder Syv: *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog* (København, 1663), hvor det skal illustrere bogens 4. kapitel: Om det Cimbriske sprogs uddyrkelse i almindelighed.

Selskab for Nordisk Filologi blev stiftet 18.12.1912 og har som formål at fremme studiet af nordisk sprog og litteratur gennem afholdelse af møder og diskussioner.

Selskabet er åbent for alle der interesserer sig for dets formål.

Som medlem modtager man mødeindkaldelser og selskabets årsberetning. Årsberetningen, *Studier i Nordisk*, udsendes hvert tredje år.

Indmeldelse kan ske ved møderne eller ved henvendelse til

Seán D. Vrieland, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Njalsgade 136, DK-2300 København K, e-post:

sean.vrieland@hum.ku.dk.

Kontingentet er 200 kr. (50 kr. for studerende).

Selskabet har Danske Bank-konto 1551 5426448

(SWIFT-code: DABADKKK, IBAN nr. DK06 3000 0005426448).

www.selskabfornordiskfilologi.dk

snf@hum.ku.dk

Indhold

JAKOB POV L HOLCK	
Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek og forskningspotentialiet – om forskellige fund og fragmenter	5
KRISTA STINNE GREVE RASMUSSEN	
<i>Søren Kierkegaards Skrifter</i> – hvad editionshistorien kan lære os om forskellen på bøger og bytes	41
LARS BRINK	
Den metriske tilpasning	61
LINE SANDST	
Navnet i centrum. Om placeringsdiskurs og forskellen imellem navne i tale og skrift	79
MARGRETHE HEIDEMANN ANDERSEN	
Engelskpåvirkningen af dansk skriftsprog. Nogle hovedresultater fra projektet <i>Yes, det er Coolt.</i> <i>Om påvirkning af dansk fra andre sprog</i>	111
Møder mv. i 2016-2018	127
Love for Selskab for Nordisk Filologi	147
Medlemmer og Bestyrelse	149
Publikationer	151

Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek og forskningspotentiallet – om forskellige fund af fragmenter

JAKOB POVL HOLCK

The Herlufsholm Special Collection at the University Library of Southern Denmark in Odense contains many hitherto unknown medieval manuscript fragments and other spectacular library materials. These items constitute a relatively uncatalogued collection, and efforts are now being made to find, identify, register, and digitize them for online availability. This article emphasizes the great scholarly potential of the Herlufsholm Special Collection in various fields of research and gives examples of some of the newly found treasures. It lists the interdisciplinary scientific opportunities and describes modern technological methods for the speedy recovery of ancient texts/works and their contexts.

Rundt omkring på verdens biblioteker findes der særsamlinger (sml. Berger 2014), der endnu ikke er fuldt ud registrerede, det være sig på papir eller online (sml. Attar 2016: xi-xii), endsi­ge nærstuderet af forskningen. Også i Danmark kan disse særsamlinger findes. Et eksempel er Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek i Odense (Riis 1990, sml. Tolstrup 1965: 246-247), der siden 2014 har været genstand for en række projekter, hvis hovedformål har været at finde, registrere og formidle hidtil ukendte materialer med relevans for forskningen.

Det har længe været kendt, at denne gamle samling rummer mange usædvanlige og værdifulde værker og blandt andet omfatter flere inkunabler (jf. Nielsen 1925: 40-48 og Kruse Skov 1975: 32-34). Men

ingen har i den ældre litteratur om samlingen tydeliggjort eksistensen af hundredvis af fragmenter af middelalderlige og senere håndskrifter samt dele af sjældne tryk.

De ældste af håndskriftfragmenterne er – eller har typisk været – brugt som indbindingsmateriale til trykte bøger fra især 1500- og 1600-tallet. Noget er i strimler, andet er næsten ikke beskåret. Det giver reelt håndskriftbidder i stort set alle størrelser på Syddansk Universitetsbibliotek, fra 1 × 1 cm til hele foliosider. Fragmenterne af ældre tryk har lignende mål.

På Herlufsholm Skole i Næstved, hvorfra Herlufsholm-samlingen stammer, har man ikke førhen gjort noget væsen ud af fragmenterne, der ikke findes nævnt i skolens trykte katalog over samlingen fra 1882, med tillæg fra 1897 (Forchhammer 1882, Hasselager 1897).

Nogle af pergamentfragmenterne sidder endog smukt placeret som bogomslag på sjældne bogudgaver.¹ Qua de aktuelle projekter på universitetsbiblioteket i Odense er en række fragmenter nu blevet identificeret (Holck 2016a, 2016b, Holck 2018; Hope & Holck 2019a) og har fået oprettet poster i bibliotekets elektroniske katalog. Flere af disse² er blevet digitaliseret i samarbejde med det tidligere Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. Andre er blevet digitaliseret af Det kgl. Bibliotek til brug på Syddansk Universitetsbibliotek. En digital platform er p.t. under udvikling.

Den fortsatte registrering af fragmenter (af både håndskrifter og tryk) er et arbejde, der – alt efter de tildelte ressourcer – kan komme til at vare flere år. Syddansk Universitetsbibliotek har ikke tidligere haft erfaring med denne type opgave og kan her hente inspiration

-
1. Enkelte henvisninger til "pergamentbind" kan fx findes hos Torill Kruse Skov (1975), bl.a. i Bilag II, på side 4 som kommentar til Tycho Brahes *Epistolarum astronomicarum libri [...]*, Uranienborg 1596 (RARA L 31).
  2. På Syddansk Universitetsbibliotek med signaturerne: RARA Fragmenter 1-12 samt RARA Musik L 46.

fra forskningsinstitutioner og -biblioteker i ind- og udland, hvor registreringen af fragmenter har fundet et leje, sml. Fragmentarium (<https://fragmentarium.ms/>). De nyfundne håndskriftfragmenter repræsenterer på mange måder potentielt vigtigt stof for flere af de humanistiske forskningsdiscipliner, herunder filologien, boghistorien, palæografien og kodikologien. Men materialerne vil i dag ligeledes kunne belyses tværfagligt, hvor også mange typer af naturvidenskabelige analyser vil kunne supplere den humanistiske tilgang. Flere pigmentanalyser er gennemført (Delbey et al. 2019), ligesom der er foretaget både hyper- og multispektrale skanninger af en række bogbind (Holck 2018; Holck et al. 2019) for at kunne læse skjulte tekster.

I det følgende skal Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek kort præsenteres med vægt på den historiske baggrund, hvorefter en række både latinske og danske fund bliver gennemgået i hovedtræk. Til sidst opsummeres de anslåede muligheder for samlingen. Artiklen er skrevet med udgangspunkt i universitetsbibliotekets samlingsformidling. De filologiske betragtninger i det følgende hverken kan eller skal betragtes som en udtømmende analyse.

Klostret, skolen og biblioteket

Herlufsholm Skoles middelalderlige rødder synliggøres i dag af flere bygningsrester og interiør efter benediktinerklostret "Skovkloster" (egentlig Skt. Peders Kloster i Næstved), i nær tilknytning til – og som del af – Herlufsholm Kirke (den tidligere klosterkirke). Den ældste del blev opført i sidste halvdel af 1100-tallet på den nuværende lokalitet ved Susåen. Erik 3. Lam (ca. 1120-1146) gav klostret en række privilegier, herunder skattefrihed, via et gavebrev fra 1140, der hører til blandt de ældste, danske dokumenter. Brevet findes stadig på Herlufsholm Skole.³ Som man kan forestille sig, kom dette kloster til

---

3. Jf. *Herlufsholm Stiftelses Arkiv. Registratur*. Landsarkivet for Sjælland m.m. 1979 [dækker perioden 1135-1978].

at eje omfattende arealer og meget gods flere steder på Sjælland og Lolland-Falster.⁴ Der var munke på stedet helt indtil 1559 efter særlig aftale, idet Reformationen 1536 som bekendt var anledningen til at udfase aktiviteterne i klosterbygningerne, der blev overtaget af kronen (om skolens ældre historie, se Melchior 1822, 1865; Tolstrup 1965).

Via et mageskifte – dikteret af Frederik 2., der blev konge i 1559 – overtog adelsmanden og søofficeren Herluf Trolle (1516-1565) og hans frue, Birgitte Gøye (ca. 1511-1574), Skovkloster (se også Olsen 1986) med flere tilhørende jordbesiddelser i 1560. Frederik 2. fik til gengæld bl.a. Hillerødsholm, det nuværende Frederiksborg Slot, med tilhørende gods.

Som ganske ung havde Herluf Trolle været i Wittenberg for at studere og her fået smag for den tyske skolestruktur.⁵ Hertil kom en tilsyneladende voksende interesse for at støtte unge menneskers dannelse herhjemme. I hvert fald stiftede Herluf Trolle og Birgitte Gøye Herlufsholm Skole den 23. maj 1565.

Herlufsholm Skoles ældste bibliotek – stifternes bibliotek – omfattede, ifølge de seneste tal, ca. 55 bøger (jf. Christensen & Outzen 2016: 6 ff.), der i dag stadig opbevares i Næstved og ikke tilhører Syddansk Universitetsbibliotek.

Biblioteket tog i den tidlige periode herefter generelt form via donationer. Rektor Peder Pedersen Hie (1584-1625) med rektorat 1610-13, donerede ca. 40 bøger til skolen. Skolens ældste bøger blev af bibliotekar Hans Peter Topp (1775-1831) forsynet med mærkaterne BV (Bibliotheca Vetus) og BVH, hvor sidstnævnte betegner rektor Hies bøger.

Indtil ca. 1777 var bogbestanden på henved 300 bøger. Det blev

---

4. Der er i dag bevaret regnskaber, der giver et tydeligt indtryk af godset i senmiddelalderen (jf. Dahlerup 1993).

5. Om de mulige tyske inspirationskilder til etableringen af Herlufsholm Skole, se Ilsøe (2016: 585-587).

der ændret på, da Otto lensgreve Thott (1703-1785) blev skoleherre, dvs. forstander. Den kendte danske bogsamler (sml. Ilsøe 1996), der også havde været præsident for Videnskabernes Selskab, forærede nemlig skolen omkring 6.000 bind fra sin egen, meget omfattende bogsamling. Disse bøger må siges at udgøre en væsentlig og værdifuld kerne af Herlufsholm-samlingen.

Det er i denne del, at man finder førsteudgaver af eksempelvis Tycho Brahe (1546-1601), Peder Hansen Resen (1625-1688), Hans Hansen Skonning (1579-1651), Peder Syv (1631-1702) og Ole Worm (1588-1654) samt mange sjældne udenlandske udgaver (jf. Holck 2015a: 4 ff.). Det er ligeledes i Thotts bøger, at man – qua navnene på bøgernes tidligere, ofte kendte ejere – fornemmer datidens forbindelser og netværk. Emnemæssigt spænder Otto Thotts bøger i øvrigt bl.a. over teologi, jura, filosofi og historie samt filologi.

I Herlufsholm-samlingen er det ikke mindst *i* og *på* disse bind, at man finder fragmenter af middelalderlige håndskrifter, inkunabler og andre tidlige tryk – et fænomen, der som sagt ikke begrænser sig til Herlufsholm-samlingens bøger, men kendes fra den globale biblioteksverden (sml. Tortzen 1999: 163-172; Harpsøe 2011; Hope & Holck 2019b).

Thotts store boggave bliver også vigtig, fordi den danner præcedens for flere senere donationer til skolens bibliotek, hvor man blandt andet kan nævne kammerherre Anton Groothoffs (1847-1923) gave på omkring 7.000 bind.

Katalogen fra 1882 med tillæg fra 1897 har af kronologiske årsager ikke Groothoffs donation med, ligesom en lang række andre bind og senere tilkomne materialer ikke er anført her. Men denne katalog, der blev til på foranledning af rektor Johannes Forchhammer (1827-1909) med væsentlig hjælp fra overbibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek, Christian Bruun (1831-1906), er endnu i dag et værdifuldt redskab i forhold til at orientere sig i bogsamlingen, selvom datidens emneinddeling og den manglende alfabetisering af forfatternavne set

med moderne øjne vanskeliggør et overblik. Og som sagt medtager katalogen ikke alle relevante detaljer ved de enkelte bind, fx vedrørende synlige fragmenter af håndskrifter og tryk, ligesom andre materialer helt mangler heri.

Det er p.t. endnu ikke dokumenteret, at der er middelalderlige håndskriftfragmenter i Herlufsholm-samlingen i Odense, der faktisk stammer fra Skovkloster. Men muligheden foreligger. Biblioteket besidder indbindingsfragmenter i form af daterede bidder af 1600-tals-håndskrifter på dansk og latin, der stammer fra Herlufsholm Skole ("Herluffsshollums"). Det er skoleelevers tekster i form af brevlignende stykker, øvelser og eksaminer (bevaret i RARA Musik L 46, der rummer 16 småpakker med materialer). Disse stykker, der har siddet i indbindingen til nogle af skolens ældste musikaler (jf. Kongsted 2006, 2007, 2016), foreligger i dag i løst format (noget er i 1970'erne udtaget af bibliotekets tidl. bogbinder Axel Pedersen) sammen med middelalderlige håndskriftfragmenter og inkunabelrester etc.⁶ Denne kontekst kunne være interessant for en middelalderforsker, der ville forsøge at koble håndskriftfragmenter til lokaliteten i Næstved.

Herlufsholm Stiftelses Arkiv på skolen rummer i øvrigt adkomst-dokumenter og opgørelser fra middelalderens Skovkloster. Så der er i forvejen bevaret et korpus fra benediktinerne.

At eksemplervis nogle af klostrets liturgiske skrifter – fremstillet herhjemme eller i udlandet – skulle være blevet skåret i stykker og genanvendt i Næstved som indbindingsmateriale i tiden efter skole-

---

6. Se fx RARA Musik L 46, heri pakken med bindfor fra R134 (R = RISM, Répertoire International des Sources Musicales, R134 = RARA Musik L 45). Her findes fx middelalderlige brudstykker på pergament – fx af den apokryffe *Pseudo-Marcellus Passio Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli* (afskriften her er fra ca. 12. århundrede; tak til Christian Etheridge, Syddansk Universitet, for dateringen, og tak til Dario Bullitta, Università Ca' Foscari Venezia, for identifikationen) – og et stykke af en uidentificeret inkunabel(?) samt danske elevskriblerier på papir fra 1600-tallet.

stiftelsen, måske i flere årtier herefter, ville give god mening. Det kan p.t. *ikke* dokumenteres, at Otto Thott skulle have brugt overleverede, middelalderlige håndskrifter fra Skovkloster til at smykke bøgerne i sin donation. Men flere af disse bind *er*, som førnævnt, forsynet med middelalderlige fragmenter, sådan som det var skik og brug blandt datidens bogbindere.

Det estimeres ud fra stikprøver, at omkring hver femte bog fra 16. og 17. århundrede i Herlufsholm-samlingen vil have fragmenter fra middelalderen indsat i indbindingen, nærmest uanset bogens ophav. På den måde øges nu mængden af de kendte materialer, som det daværende Odense Universitetsbibliotek købte af Herlufsholm Skole i årene 1968-69 for 1,4 millioner kroner.

Latinske eksempler på fragmenter

I middelalderens Vesteuropa var latinen igennem en længere periode det gængse skriftsprog inden for kirken og den sekulære administration.⁷ Derfor er det ikke mærkeligt, at 99,9 % af de indtil videre fundne fragmenter af håndskrifter fra middelalderen i Herlufsholm-samlingen er på latin.

Genremæssigt er langt de fleste af fragmenterne dele af liturgiske værker eller tekster, der på den ene eller anden måde kan relateres til aktiviteterne i den katolske kirke, herunder messen og tidebønnerne. Vi finder stykker af filosofiske værker i form af bibelkommentarer af kirkefædre og af andre kanoniske *auctores*. Der er også bidder af flere juridiske værker – *Corpus juris civilis* – dvs. decideret romerret i middelalderlig afskrift.⁸ Nogle af fragmenterne er udstyret med *marginalia*.

---

7. Om forskellige facetter af latinsk literacy i middelalderen, se fx Bäuml (1980) og Wright (2002).

8. Se på Syddansk Universitetsbibliotek fx RARA Fragmenter 2 med dele af Justinians *Digest*, herunder 8.5.8.6.

Den ofte ordrette gengivelse af kanoniske værker på de fundne middelalderlige fragmenter har muliggjort en udnyttelse af Big Data til afkodning og identifikation: Søgmaskiner på internettet kan fodres med selv ganske få og fragmenterede tekst-strengene fra håndskriftbidderne, hvor selv et minimum af latinske gloser kan være tilstrækkeligt til at finde et forlæg. Der kan i den enkelte søgning med fordel fokuseres på karakteristiske substantiver og navne, hvor den helt rette sekvens/syntaks samt en opløsning af abbreviaturer og ligaturer har vist sig givtig (Holck 2015b).

Metoden har den fordel, at den samtidig – ligesom Rosettastenen – kan være en nøgle til læsning af resten af fragmentet. Dette er brugbart i de tilfælde, hvor skriveren har anvendt særlige og indforståede forkortelser (Cappelli 2004) eller hvor skriften er meget slidt eller kringlet.

Som eksempel på de teologiske fragmenter skal her nævnes en tilklippet pergamentside i to spalter med passager fra Thomas Aquinas' (ca. 1225-1274) *Quaestiones de Quodlibet*⁹ Liber VIII, Quaestio 6, Articulus 1-3.¹⁰

Pergamentsiden er anvendt som omslag på *Polydori Vergilii Urbina-tis, de rerum inventoribus libri octo* i en udgave fra Basel 1575 (signatur RARA K 497, tidligere Herlufsholm 958.16). Her sidder fragmentet, der rimeligvis er fra det 15. århundrede,¹¹ altså placeret synligt uden på denne lille (8vo), trykte bog om opfindelser / opdagelser (jf. Holck 2015a: 46-47). Fragmentets passager fra Thomas Aquinas drejer sig bl.a. om, hvornår man kan tale om *simoni* i forbindelse med kirkegang.

---

9. Titlen kan i fri dansk oversættelse lyde: "Spørgsmål om hvad som helst".

10. http://monumenta.ch/latein/verzeichnis4_noframes.php?table=Thomas_de_Aquino&xy=Thomas%20de%20Aquino,%20Quaestiones%20de%20quolibet,%2008,%20%20%20%20&level=5%20

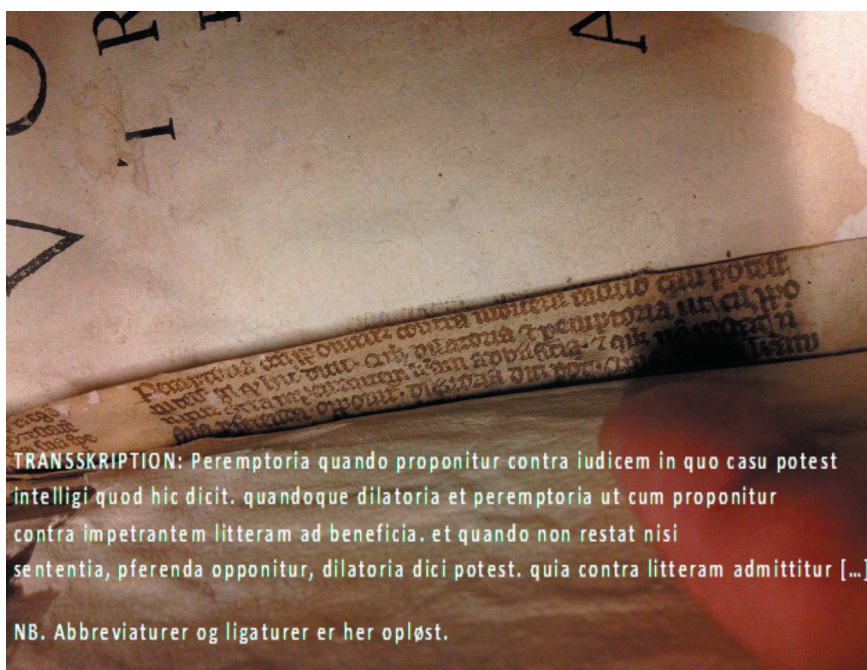
11. Tak til Christian Etheridge for denne cirka-datering.

Figur 1. Yngre gotisk bogskrift med røde initialer pryder omslaget til RARA K 497, der således har dele af Thomas Aquinas' *Quaestiones de Quodlibet* [eller *Quolibet*] i en afskrift fra formentlig det 15. århundrede.

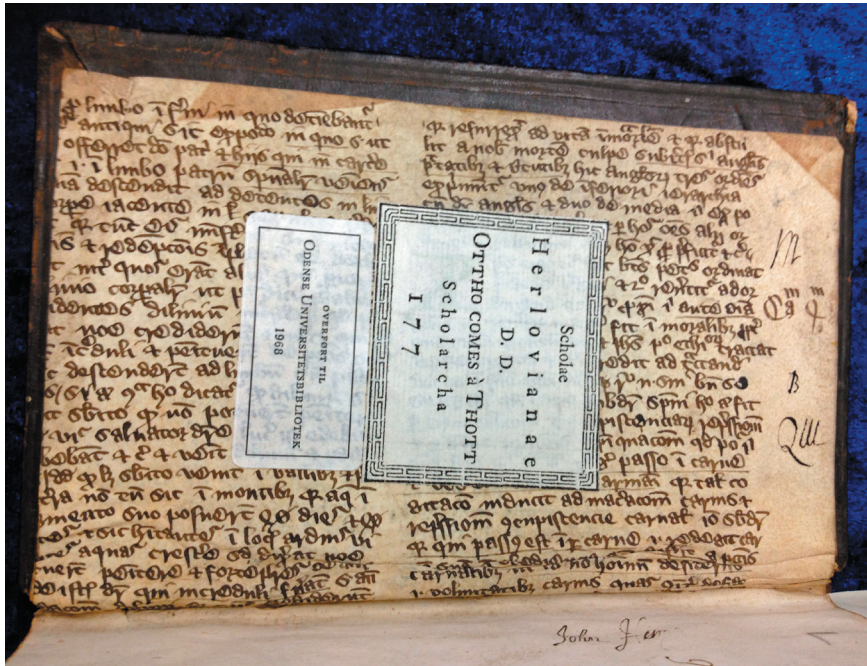
Langt de fleste af fragmenterne i Herlufsholm-samlingen findes dog bevaret i en langt mere uanseelig form – det vil sige som opskåret, strimlet materiale, anvendt til den indre afstivning af bogbind. Her skal læseren typisk lede målrettet for overhovedet at opdage teksterne i det enkelte bind. Man kan dog være heldig, at noget stikker ud, og at der er tilstrækkeligt med ord til en tydning. Det gælder de pergamentstykker, man kan finde fordelt i 11 styk juridiske foliobind – *Tractatus ex variis juris interpretibus collecti*, Lyon 1549 (Herlufsholm 1.3, 2.1 og

Figur 2. Et uddrag af Abbas antiquus' *Lectura Aurea*, her som afskrift fra 14. århundrede(?). Fragmentet stikker ud ved titelbladet til Volvmen. II. Tractatvum, ex variis iuris civilis interpretibus collectorum [...] Herlufsholm 1.3. Det kan dokumenteres, at Abbas antiquus-skriftet er anvendt gennemgående i flerbindsværkets indbinding.

2.2) – hvor bogbinderen har anvendt en afskrift af det kirkeretlige værk *Lectura Aurea* af Abbas antiquus,¹² alias den sydfranske abbed Bernard de Montmirat (ca. 1225-1296).

12. Bl.a. identificeret via passage fra kapitlet Exceptionem. Sml. fx Nicolaus de Tudeschis (udg.) *Lectura aurea domini Abbatis antiqui, Super quinque libris Decretalium*, Argentorati 1510: Liber Secundus, folio 124.

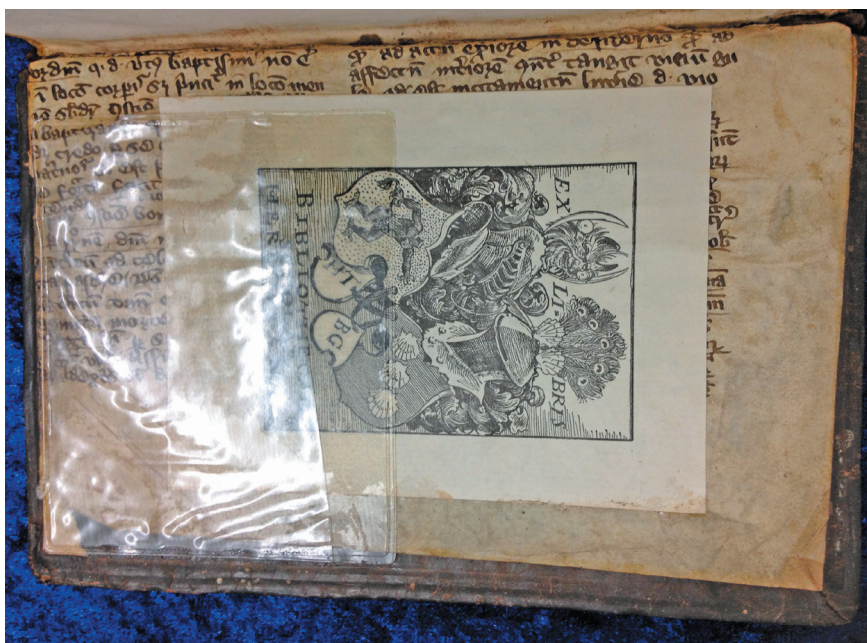

Figur 3. Forperm med Otto Thotts gaveetikette samt daværende Odense Universitetsbiblioteks uheldige klistermærke fra 1968. Placeringen af Nicolaus de Lyra-fragmentet indvendigt på permen har medvirket til at bevare det i en fin tilstand.

Lectura Aurea er en kommentar til pave Gregor IX's dekretaler. Afskriften er endnu ikke præcist dateret, men skal med dens ældre gotiske bogskrift sandsynligvis placeres i det 14. århundrede.

I værket af den italienske humanist Lorenzo Valla (1407-1457) om den korrekte brug af latin *Elegantiarum latinae linguae libri VI*, i en lille (oktav) Lyon-udgave fra 1555 (Herlufsholm 499.6), finder man på indersiden af for- og bagpermen indsatte pergamentstykker med *Postilla Super Totam Bibliam* (part VI) af franciskanermunken Nicolaus de Lyra (ca. 1270-1349) i en endnu udateret, middelalderlig afskrift i

Figur 4. Bagperm med Herlufsholms Ex Libris samt plastlomme. Herlufsholm 499.6 .

kursiv. Der er her tale om en kommentar til apostlen Peters epistler, specifikt med omtale (på forpermen) af Noas ark og syndfloden m.v.

Som med så mange af Herlufsholm-bøgerne med indsatte middelalderfragmenter har man i datiden åbenbart ikke (altid) tillagt disse tekster så stor værdi og derfor rask væk placeret både Otto Thotts gaveetikette (efter 1777) og senere Herlufsholms Ex Libris oven på håndskriften. Det gælder desværre også daværende Odense Universitetsbiblioteks klistermærke (1968), der er sat i flere bøger kort efter købet 1968/69. Svært u hensigtsmæssig er også en gammel plastlomme, der viser, at bogen muligvis en gang har kunnet hjemlånes.

Fragmentet med Nicolaus de Lyras postil kan, qua placeringen, oprindeligt have tjent som udsmykning, men vil også have haft en hæftende/afstivende funktion.

Figur 5. Forperm. Kvadrat- og diamantformede noder (neumes) ses på 4 røde nodestreger med dele af sangteksten.

Figur 6. Bagperm. Bidder af trykte tekster på papir (uidentificerede) viser på egetræspermen, hvordan mange fragmenttyper kunne bruges af bogbinderen i det samme bind til sammenhæftning og afstivning (Herlufsholm 58.2).

Som del af de liturgiske håndskriftfragmenter må man fremhæve flere eksempler på gregoriansk vekselsang. Således finder vi en bid med tekst og kvadratnoder til fejring af den hellige Clara af Assisi (1194-1253). Bidden, der ikke er præcist dateret, sidder i den tyske reformator Joh. Brentius' *Esaias commentariis explicatus*, i en udgave fra Frankfurt 1550 i folio (Herlufsholm 58.2). Fragmentets yngre gotiske bogskrift kunne pege på 15. århundrede.

Den aflange fragmentstrimmel er alene anvendt til afstivning/hæftning af bindet¹³ og er synlig på indersiden af både for- og bagperm, der i øvrigt er udført i egetræ. På forpermen lyder de oprindelige sætninger som del af munkenes responsorium (fragmentets tekst er gengivet med fed – abbreviaturer er opløst):

Haec paupertatis titulo pollens intitulata post **christum sine sacco currit exhonerata relicto** foris saeculo mens intus est ditata.

Francisci prima plantula mire fructificavit in orbe cum discipula Clara quam informavit **castitatis per saecula cultum multiplicavit**.¹⁴

På bagpermen fortsættes med sætningen: “In **paupertatis nidulo nostri presepis parvulo pauperi conformata**.”¹⁵ Med disse passager får man en hyldest til Clara af Assisis fattigdomsideal. Hun blev født ind i en rig familie, men valgte som ung at give alt sit guld til de fattige og med Frans af Assisis hjælp gå i kloster. I hymnen hyldes den spirituelle rigdom, der træder i stedet for den verdslige. Den gengivne vekselsang synges *Ad matutinam, in primo nocturno* (dvs. ved nattetidebønnen, i første nocturne).

Clara af Assisi blev helgenkåret af pave Alexander IV i 1255. Hendes grav findes i Basilica di Santa Chiara i Assisi, og hendes festdag i den katolske kalender er den 11. august. Vi må antage, at bogbinderen i det 16. århundrede har valgt dette materiale mere eller mindre til-

---

13. På samme måde som med stykkerne i Herlufsholm 1.3, 2.1 og 2.2.

14. Cantus ID: 601003 og 600907. Jf. <http://cantus.uwaterloo.ca/search> Sml. Cashal 1964: 75, 306.

15. Cantus ID: 601003a. Jf. <http://cantus.uwaterloo.ca/search> Tak til Steffen Hope for liturgiske bemærkninger.

Figur 7. Øverst til venstre genkendes Erasmus Lætus' initialer ERxLAETVS, mens året 1580 nederst til venstre markerer tidspunktet for indbindingen i middelalderfragmentet/-fragmenterne fra 12. århundrede. RARA M 197.

fældigt i afstivningsøjemed – og uden nogen former for hensyn til manuskriptets teologiske indhold.

Gregoriansk vekselsang, denne gang fra midten af 12. århundrede,¹⁶ pryder også *Plotini Divini illius è Platonica familia philosophi De rebus philosophicis libri LIIII*, i en udgave fra Basel 1559 (RARA M 197, tidligere Herlufsholm 446.7), der har tilhørt den danske latindigter

---

16. Tak til Michael Robert Gullick, Universitetet i Bergen, for cirka-datering af flere håndskriftfragmenter via personlig mailkorrespondance. Gullick sporer umiddelbart en engelsk herkomst for fragmenterne/fragmentet på RARA M 197.

Erasmus Lætus (1526-1582). Lætus har ladet bogen indbinde i fragmenterne i 1580 på et københavnsk værksted – stemplerne peger umiddelbart på tyskeren Christoffer Schrodt – og fået sine initialer placeret på forsiden af omslaget (jf. Holck 2015a: 23-25). Bogen er i foliostørrelse, og fragmenterne er synlige på $\frac{3}{4}$ af omslaget.

Da man ikke kender meget til Lætus' personlige bogsamling/bibliotek, må dette bind på Syddansk Universitetsbibliotek betegnes som en skat af særlig national værdi. Fundet kan tilføje facetter til de allerede kendte forhold vedrørende Erasmus Lætus (sml. Skovgaard-Petersen 1988).

Suppleret med kvadrat- og diamantformede noder finder man på bindets fragmenter passager fra Salmernes Bog og andre bibelsteder.¹⁷ Liturgisk kan vekselsangen knyttes til messen i den katolske kirke og fx til festdagen *Omnium Sanctorum* (allehelgendsdag, 1. november), her med fokus på den katolske kirkes martyrer (jf. biblioteksintern rapport af Steffen Hope, SDUB 2018).

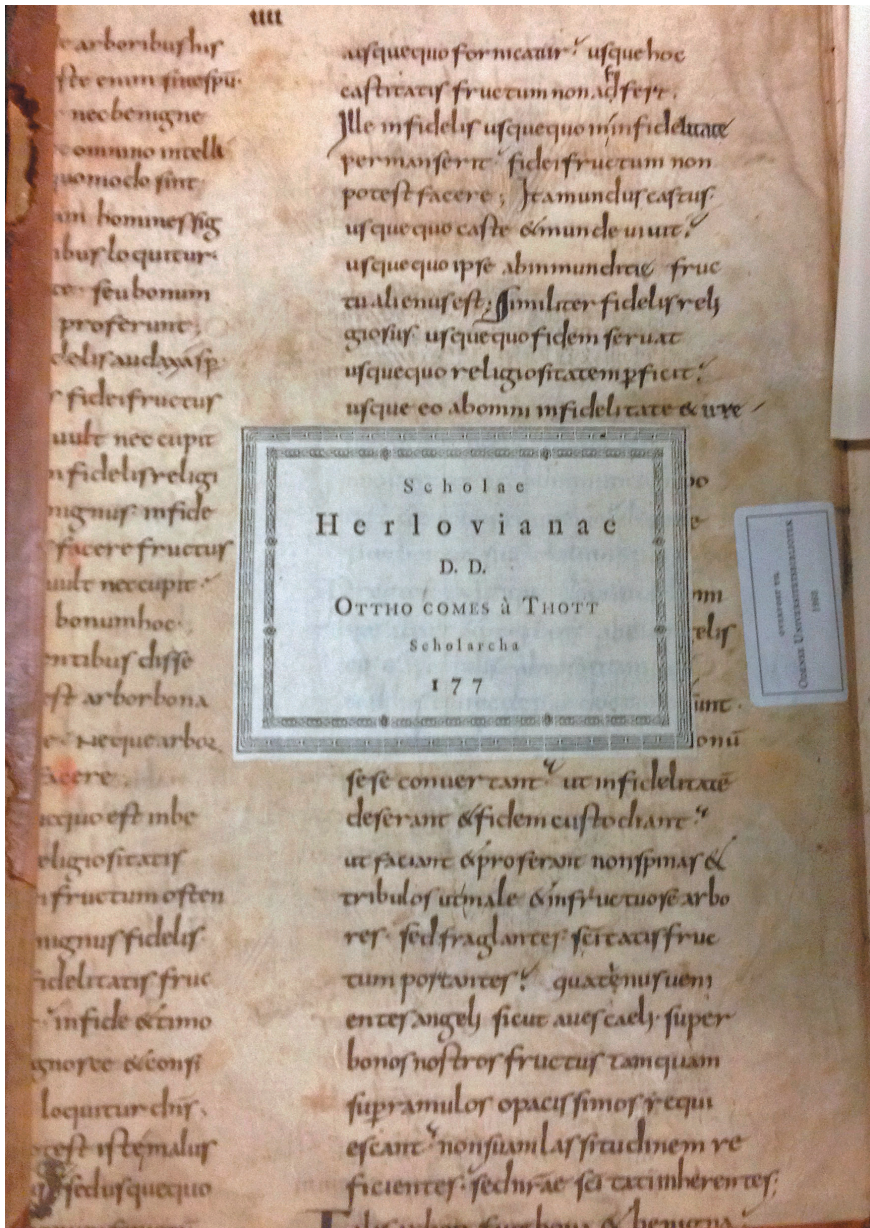
Det kan i høj grad undre, at Erasmus Lætus' prægtige bog med latindigterens initialer ikke tidligere er blevet opdaget og beskrevet i litteraturen.

Til de meget velbevarede og sjældne fragmenter hører også særdeles gamle pergamentstykker med henholdsvis den alexandrinske kirkefader Origenes' (ca. 185-254) og den angelsaksiske munk og kirkelærer Beda den Ærværdiges (d. 735) homilier i afskrift. Stykkerne sidder placeret på indersiden af permerne på *Opera omnia Ioannis Pici, Mirandolæ Concordiæque comitis, Theologorum & Philosophorum [...] principis, Henricus Petrus, Basel 1557* (jf. Holck 2015a: 97-98). På Syddansk Universitetsbibliotek har dette værk signaturen RARA M 196 (tidligere Herlufsholm 71.7).

---

17. Der kan fx findes passager fra salme 149:1, salme 33:10-11, lovsang 816 (*Te deum laudamus*), salme 67:36, salme 67:4, Matthæus 13:43, salme 47:6-7 og Visdommens Bog 10:17 m.v.

Figur 8. Forperm. Afskrift efter Origenes.

77
 Suspicions in aelium ingemuit quia
 nos quos ad caelestia possidenda cre
 auit. longe inter restia delectos
 esse doluit. Suspicions in aelium
 ingemuit. ut nobis qui ad caelestibus
 gaudis per terrena oblectamenta
 discessimus. ad haec per gemitus &
 suspiria insinuare esse redeundum.
 Quod autem ait effusa. id est avertire.
 proprias
 dicitur
 dum
 Unde c
 ut fac
 endu
 curant
 huius ex
 gant
 Per sal
 in quo h
 desig
 ut ab
 solum
 rem; De quo dicit apostolus. xpi bo
 nos odor sumus deo in omni loco;
 Et ut meminerint se iuxta exemplum
 beati nob. donec super est halitus in eis
 & spiritus in naribus eorum. non loqui
 iniquitatem labiis. ne lingua menda
 tum meditari debere. Porro per
 tactum aurium. ut relicto altitu
 linguae nequam. audiant uerba xpi
 & faciant ea. sicut iuro prudenti.

qui aedificau
 tram. Et un
 qui baptis
 dine consecr
 qui salutare
 hoc pasche te
 rite susceptu
 consecrandi;
 ut quod dicitur in
 & sanctificare dicitur
 contaminare
 timeamus; S
 tae sordidan
 rursum lacri
 fonte mundar
 puritatem qu
 diuinitus con
 cauentes illud
 exprobrans a
 auditum auer
 conuertentur
 amalo. quae ec
 est. Timeam
 mus dnm & p
 nes qui ad ima
 Qui enim putat
 refrenans lin
 est religio. Et
 aper te sunt a
 unculum ling
 recte. Qui er
 tis nri tempor
 dendo ad iustitiam

Figur 9. Bagperm. Afskrift efter Beda. RARAM 196. Foto: Christian Etheridge.

Konceptet med at smykke indersiden af for- og bagpermerne med iøjnefaldende fragmenter går altså igen i flere af Herlufsholmsamlingens og ikke mindst Otto Thotts bøger, hvor også bidder af tidlige tryk med kolorerede initialer kan findes.¹⁸ Det specielle ved især Beda-fragmentet er,¹⁹ at forskerne daterer det til måske så tidligt som det 9. århundrede.²⁰ Fragmentet hører således til blandt de ældste, kendte materialer på Syddansk Universitetsbibliotek. Den oprindelige kodeks er dermed – set med nordiske øjne – blevet til i vikingetiden, muligvis på kontinentet, og i en periode der var kulturelt påvirket af Karl den Stores kejserrige.

Det er den karolingiske skrifts udformning med relativt brede og runde bogstavformer samt et minimum af forkortelser og et minimum af sammenskrevne tegn på tekststykket – der er placeret på foliobindets bagperm – som her er en indikator.

Origenes-passagen²¹ på forpermen er endnu ikke dateret. Den kan vise sig at have en lignende høj alder. Her er det interessant, at renæssancehumanisten Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), hvis bog fragmentet jo pryder, blandt andet var inspireret af Origenes, ligesom Beda også citerede Origenes (sml. O'Brien 2015: 37-38).

Med andre ord har bogbinderen – eller bogbinderens ordregiver – sandsynligvis haft kendskab til det åndelige slægtskab og håndplukket de foliostore tekststykker.

Denne praksis synes usædvanlig for tiden (16. århundrede), hvor der i det fundne materiale på universitetsbiblioteket som oftest *ikke* er

---

18. Fx i Herlufsholm 29.6 og Herlufsholm 61.2, der begge har fragmenter af tryk med romeret – *Corpus juris civilis*.

19. HOMILIA XIX. IN DOMINICA XII POST PENTECOSTEN. MARCI VII. [Homilie 19. 12. søndag efter Trinitatis. Markus VII.]

20. Tak til bl.a. Erik Kwakkel, Universiteit Leiden, Teresa Webber, Cambridge, og Christian Etheridge. Personlige e-mails.

21. DOMINICA QUARTA POST NATALE APOSTOLORUM LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM MATTHAEUM. Homilia IV: 3 (Sml. Origenes 1941, I 265).

nogen forbindelse mellem indbindingens tekster og den trykte bog, som de sidder i. På Erasmus Lætus' bog er fragmenterne tilmed sat på hovedet – som for at signalere, at de ikke er så interessante for læseren og derfor ikke bør læses.

For alle de forskellige bøger med latinske fragmenter som del af indbindingen gælder, at der skjult af bogbindet kan sidde flere middelalderlige tekstbidder. Samtidig er det konstateret, at datidens bindfor sagtens kunne være en kombination af håndskriftfragmenter og bidder af tryk.

Det ses bl.a. ud af de fragmenter, som førnævnte bogbinder Axel Pedersen udtog i forbindelse med restaurering af bøger fra bibliotekets særsamlinger i 1970-1980'erne.²² Fragmenter, der stadig sidder på permerne i bogbind under et lag papir eller pergament, vil i mange tilfælde kunne læses/fotograferes ved hjælp af røntgenfluorescensanalyse (opfanger blækkets grundstoffer) eller hyper- og multispektrale skanninger (typisk med gode resultater i det nærinfrarøde spektrum).

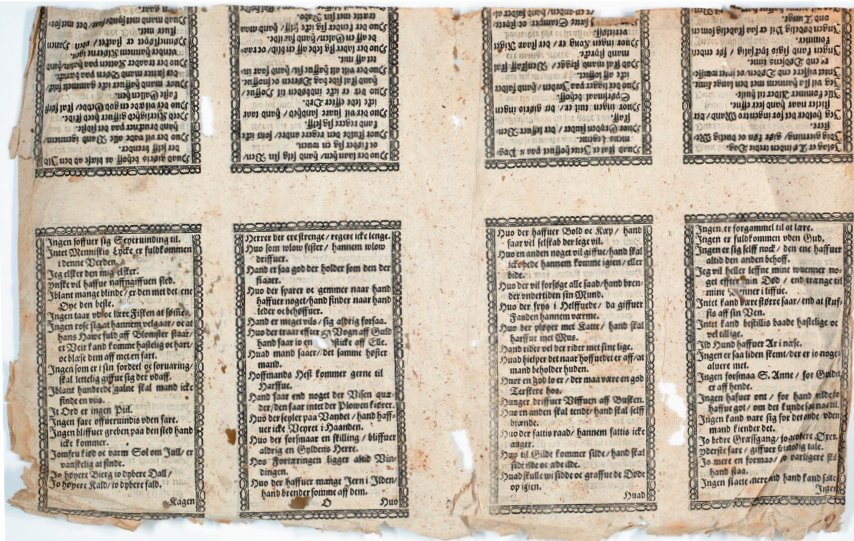
Danske brudstykker

En stor del af Otto Thotts bøger er købt på auktioner i udlandet eller, på anden måde, erhvervet brugt fra andre dele af Europa. Det fremgår af talrige ejersignaturer i bindene samt håndskrevne noter af forskellig slags, ligesom der også flere steder er angivet udenlandske biblioteker på bøgernes titelblade (jf. Holck 2015a: 100, om RARA M 21 med henvisning til Bibliotheca Colbertina).

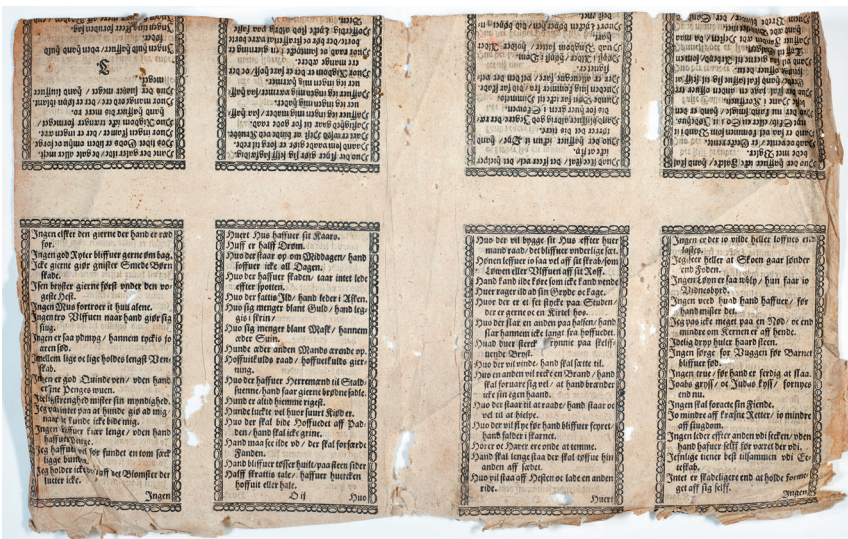
At mange udenlandske Herlufsholm-tryk dog har været forbi en herboende bogbinder dokumenteres bl.a. hos Christensen & Outzen (2016: 62-185), hvor i alt 21, måske 22 bind, ud af de 55 medtagne Herlufsholm-materialer i deres bog, bestemmes som danske, hvad angår indbindingen.

---

22. RARA Fragmenter 1-11. Flere af disse pakker har middelalderlige manuskriptfragmenter fra mere end én kilde.

Figur 10. Hver side på trykkearket er forsynet med en røskeneramme, der ligner Mads Vingaards (d. ca. 1600) tryk.

Figur 11. Her ses den anden side af trykkearket med de gamle danske ordsprog (RARAM 190).

I det foregående er det allerede konstateret, at Erasmus Lætus' filosofibog blev indbundet i København.²³

De i Danmark virksomme bogbindere har anvendt det forhåndenværende indbindingsmateriale, og noget af dette materiale har været på dansk. Det skaber muligheder for at gøre fine filologiske fund: Som løs del af indbindingen til RARA M 190 (oprindelig Herlufsholm 476.2) finder man således et trykkeark i foliostørrelse med otte blade (16 sider) fra det anonymt publicerede værk *Problemata et Proverbia moralia* 1611, 8vo – og specifikt fra den centrale del, Pro III.²⁴

På trykkearket står gamle danske ordsprog som fx: "Ingen elsker den gierne der hand er ræd for."²⁵ og "Huo der staar op om Mid-dagen/ hand soffuer icke all Dagen."²⁶

En umiddelbar sammenligning med den genoptrykte tekst i *Danmarks Gamle Ordsprog* IV viser fuldstændig overensstemmelse mellem fragmentets ordlyd og originalen, ligesom sidelay-outet er identisk.²⁷ Der er således uden tvivl tale om sider fra den første kendte udgave af *Problemata et Proverbia moralia*, hvilket understøttes af, at udgaven fra Frankfurt af Nizolius sive *Thesaurus Ciceronianus*, som arket fungerer som indbinding til, er fra 1613.

Det synes rimeligt at antage, at den trykte bog er indbundet i eller kort efter år 1613. Fundet af trykkearkene kan vel indikere et professionelt netværk, hvor bogbinderen har haft direkte eller indirekte forbindelse til en bogtrykker og fx har kunnet erhverve trykkeark i materie til indbinding eller eventuelt en rest- og fejlproduktion til

---

23. Tak til Karsten Christensen for denne oplysning i personlig korrespondance.

24. Tak til Simon Skovgaard Boeck, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, for identifikationen af værket (i personlig mail-korrespondance). Fragmentets ordsprog lader sig spore i *Danmarks Gamle Ordsprog* IV: 188 ff.

25. Pro III 1057 (DgO IV: 192).

26. Pro III 905 (DgO IV: 188).

27. Sml. DgO IV: 14-15.

Figur 12. Øverst til venstre: Udsnit af indersiden af forpermen på RARA M 190 med fragment af p.t. uidentificeret dansk værk med omregning af mål. Øverst til højre: Ark med multiplikationstabeller, der er del af bagpermens afstivning. Nederst: Forpermens fragment i dets helhed med målangivelser. Bemærk arabesken længst mod højre.

indbindingsformål. Spørgsmålet er, om trykkearkets placering i en bog fra 1613 kan bringe nyt i diskussionen om, hvorvidt “Pro 1611” er et eftertryk af et Mads Vingaard-tryk, om trykkeåret 1611 muligvis er falsk, og om bogtrykkeren Salomon Sartor (d. 1644) har været inde i billedet (jf. DgO IV: 13-20). Trykkeren Niels Mikkelsen overtog, ligesom Sartor, typemateriale efter Mads Vingaard. Trykkearket er i dag løsrevet fra indbindingen, hvor man kan ane yderligere et ark fra *Problemata et Proverbia moralia*, der stadig sidder fast i forpermen. I

RARA M 190 sidder der i permerne også flere fragmenter af et gådefuldt, lille værk med mål og tabeller.²⁸ Hvis det kan afklares, hvilket værk disse fragmenter stammer fra, vil man formentlig kunne få flere indikationer på en bestemt kontekst for eller en særlig forhistorie til trykkearkene med Pro III.

Det uidentificerede værk med mål og tabeller (hvis det er ét og samme værk – rimeligvis en regnebog) er uden held forsøgt identificeret via fx Early European Books²⁹ og Bibliotheca Danica (bind II: 18). Det antages, at dette værk pga. konteksten er fra før 1613. At det ikke har været muligt at foretage en identifikation af værket kunne måske indikere, at det er ukendt for nutiden.

Arabesken alene (jf. Figur 12) har med sin symmetri og særlige streg visse ligheder – den er absolut ikke identisk – med dén på titelbladet til *Theses de artium principii et legitima* [...] 1593, trykt i København hos Mads Vingaard (sml. Nielsen 1934: LXXII), uden at noget entydigt kan konkluderes heraf.³⁰ I denne Pro III-kontekst kan iagttagelsen dog vise sig at have relevans. Dermed bliver RARA M 190 et godt eksempel på Herlufsholm-samlingens potentiale i forhold til at kunne bidrage med ny viden om danske tryk med dansk sprog (sml. Ballhausen & Johansen 1990, Ilsøe 1992. Se også Nielsen 1919-35 om tryk før 1600) samt om datidens herboende bogbindere.

De førnævnte håndskriftstykker fra danske skoleelever i 1600-tallet

---

28. Indvendigt på forpermen af RARA M 190 gengiver trykkearket omregning af danske og udenlandske mål (tønder, skæpper, pund etc.) og en smuk arabesk. Der henvises fx til mål "Vdi Aallborg" og "vdi Norge". I bagpermen til RARA M 190 ses adskillige intakte trykkeark med multiplikationstabeller, der antages at være del af den samme regnebog.

29. <http://eeb.chadwyck.co.uk/home.do> Tak til Simon Skovgaard Boeck for sammenligning på EEB med regnebøger fra 1500-tallet (LN 1038 og LN 1210), der ikke matcher fragmentet. Egne sammenligninger er også uden resultat.

30. Om arabesktypen – om arabesk-vignetter og specielle former af arabesk-vignetter, se Nielsen (1923: 48-49).

Edle Konge & Koninginde Da mine og altsid forfætt
gud som den fæder og moder
moder saa yndt mig og guds naad
hvis vel sigende som en duffor lovitte
och mig yndt den naadis gud ondt mig
alltid guds yndt fra den safor yndt
mingled mig for mig for minsket. Her
fæder og moder Rand ieg allidig naad
naly betækte den som det gode for
och den for min for kjenderse. Sidelig
er er kommet den den som det skab.

28 Febr.

Figur 13. Eksempel på et af de breolignende ark med den anvendte diktattekst. Dateret til 28. februar. Ukendt år.

Den høje Herrens eders ni og Satsind altid
for sig med Gud. Hvor gerne og ofte eders to
Kære fader og moder maa jeg si mig af
Gud naade liden og Gud sandt
ende mig det samme fra eder alle spø
rge sansforrigis mingelede og minse
ng for minskis. Kære fader og
moder land ieg aldrig noisammes
beacch eder at ieg for midt
Guds forsyn og eders fromme
vill skindillse og behver kon
men idi denne skønne skole.

18 Marts

Figur 14. Variation over samme tema. Diktaten her er dateret til 18. marts. Uden årstal.

på dansk³¹ og latin (RARA Musik L 46) omfatter diktater, oversættelses- og eksamensøvelser, herunder eksempler på den retoriske øvelse *imitatio* (jf. Kongsted 2016: 105). Der er forskellige hænder, der synes at kunne tilhøre både børn med ujævn, fejlbehæftet skrift og unge mennesker (sml. Leth & Wad 1875 om dimittenderne fra Herlufsholm i perioden) med en mere sikker hånd.

Man kan også finde pennenprøver og kruseduller på papirstykkerne som vidnesbyrd om stunder, hvor elevernes koncentration ikke kunne fastholdes. Ét blad fra disciplene har flere personnavne, fx en *Niels Bunde* (uidentificeret). Den samme danske diktat går igen på 6 af stykkerne,³² hvilket må placere disse fragmenter snævert i tid, formentlig med en bestemt lærer som omdrejningspunkt. I et "brev" takker eleven forældrene og priser den skønne skole.

Transskription (Figur 14):

Wenlig helsen eder nu och læthid(?) althid
forsent mett gudt Vor herre Jesû christo
Kierre fader och moder maa y vide mig aff
guds naade lider vell gudt handt
onde mig det samme fra eder att spø-
rge saaforyøgis min glede ochminsor-
rig for minskys. Kierre fader och
moder kand ieg aldrig nocsommelig
betacke Eder at ieg for medels

---

31. I RARA Musik L 46 findes efter en fintælling i februar 2017 omkring 95 dansksprogede tekststykker eller passager fordelt på ca. 90 stykker papir, der også omfatter småbidder af få centimeters størrelse. Året 1625 går igen på en del af fragmenterne i RARA Musik L 46, pakke 5 med bindfor fra R121 (= RARA Musik K 14, v1, Bassus).

32. RARA Musik L 46, pakke 2 med bindfor fra R134. Her findes 7(8) ensartede papirblade med danske og latinske øvelser. Bladene har følgende datoer (uden år): 7., 10., 13., 20., 27. og 28. februar samt 6., 11., 14., 16. og 18. marts.

guds forsyn og eders fromme
till skyndellse och help er kom-
men vdi denne skønne skole. e

Transskription (Figur 15):
[...]Fromme thill skyndelse och Hielp Er
Kommen vdi denne skønne skolle.
Herluffsshollums Huor Ieg haffuer
guode och runde vnder holling
telige lerdøm³³

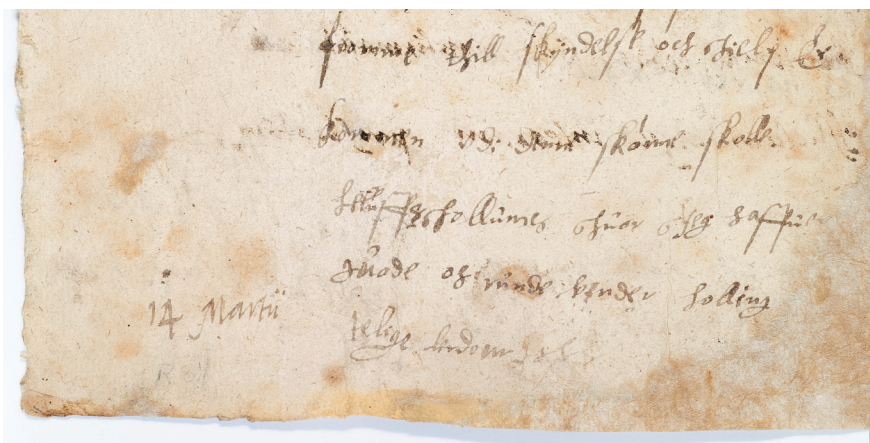
Det er langt fra alle fragmenterne i pakkerne, der fremstår som hele papirsider. En del er beskadigede på den ene eller anden vis, ligesom noget kun vanskeligt kan læses pga. tidens tand, tidligere fugtskader og lignende. Digitaliseringen har dog nu gjort det muligt at arbejde med disse materialer med brug af moderne billedbehandling og -fremvisning, ligesom der i fremtiden vil eksistere flere kopier af det oprindelige, skrøbelige materiale, til gavn for bevaringen af kulturarven.

Materialet udgør ikke kun en interessant kilde til ældre nydansk i 1600-tallets første halvdel (ét dokument har angivet året 1607³⁴), men bidrager samtidig med oplysninger om pensum og eksamens- eller øvelsesformer samt indsigt i skoleelevernes generelle latinske kunnen og formuleringsevner m.v. Dokumenterne bringer datidens skoleliv helt tæt på, og krusedullerne viser, at børn og unges kapacitet for lektier og lærdøm ikke nødvendigvis har ændret sig meget til i dag.

---

33. Tak til Susanne Margrethe Rossen Vogt, Københavns Universitet, og Bent Jørgensen, Københavns Universitet, for hjælp med læsningen. Også tak til Mogens Kragssig Jensen på Syddansk Universitetsbibliotek.

34. RARA Musik L 46, pakke 9 med bindfor fra R130.

Figur 15. Udsnit af diktatvariant, her dateret til 14. marts (ukendt år), hvor Herlufsholm nævnes som lokalitet.

Brudstykker af latinske og danske versioner af samme tekst kan ofte findes på samme blad. Dette er et materiale, der kunne fortjene at blive publiceret med fyldige filologiske analyser, således fx i forhold til datidens reception af tekster fra antikken, og en fuldstændig transskription, måske endda i form af en ny latinsk grundbog til gymnasiet. Nærmere studier vil eventuelt kunne afklare, hvorvidt nogle af de bevarede elevtekster er ældre end 1600. Middelalderforskere vil i øvrigt sætte pris på, at mange af de ældste Herlufsholmusikalier på Syddansk Universitetsbibliotek også har omslag af middelalderfragmenter foruden det nævnte bindfor.³⁵ De er i mere end én forstand altså tidskapsler.

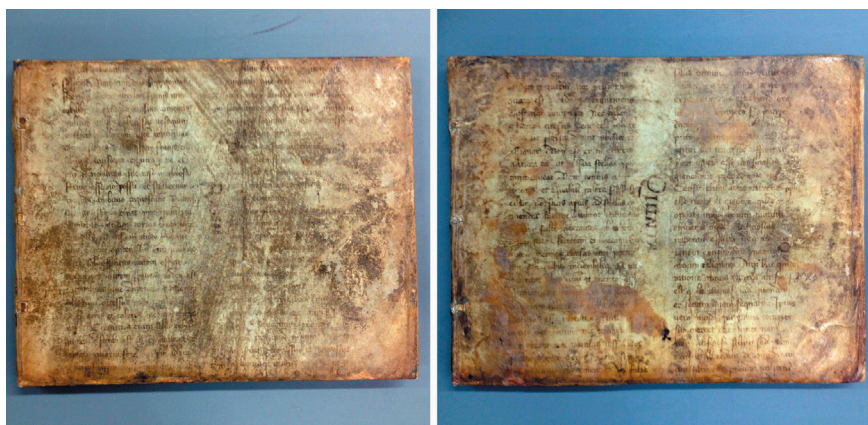
35. Et eksempel er RARA Musik M 4 – med bl.a. dele af *Legenda Aurea*, 13.-14. årh., specifikt om apostlen Matthæus. Tak til bl.a. Steffen Hope for liturgiske oplysninger om disse store fragmenter, hvoraf 3 ser ud til at komme fra samme kodeks. De tre fragmenter fungerer som omslag til III. *Polyhymnia panegyrica* [...] (Wolfenbüttel 1619).

Til mange års forskning

Som en samling, der endnu ikke er fuldt ud registreret endsige gennemanalyseret – med alt hvad det kunne indebære – har Herlufsholm-materialerne på Syddansk Universitetsbibliotek i Odense et potentiale til at kunne løfte forskningen på flere områder. Chancen for, i lang tid fremover, at kunne finde flere fragmenter af både tidlige trykte og håndskrevne tekster vurderes som forholdsvis stor.

Fragmenterne i Herlufsholm-samlingen – og også i andre af universitetsbibliotekets særsamlinger (se fx Holck et al. 2017) – udgør materialer, der ikke tidligere har været kendt, hvor det enkelte fragment potentielt vil kunne udfylde et videnskabeligt tomrum og levere afgørende dokumentation til grundforskningen, også i tværfagligt regi (sml. Duivenvoorden et al. 2017).

Med den viden vi har i dag om datidens bogindbinding vil det i stigende grad være relevant for danske biblioteker og samlinger at være opmærksomme på muligheden for fragmenter i specielt

Figur 16. Her ses de nyligt identificerede fragmenter med kursivskrift fra en middelalderlig kodeks med Ciceros *De Natura Deorum. Liber Secundus*. Fragmenterne sidder på musikallier med henholdsvis Bassus (t.v.) og Quinta (t.h.).

1500- og 1600-talsbøger. Det ville være en sensation, hvis man kunne finde velbevarede brudstykker af gammeldanske lovtekster eller lægebøger – måske dele af en ny Codex Runicus (AM 28, 8vo) med ukendte danske viser og sjældne noder. Og hvordan med antikkens litteratur? Spor herfra i form af middelalderlig gengivelse af romerret m.m. er allerede påvist.

P.t. findes og identificeres der stadig mange hidtil ukendte fragmenter på Syddansk Universitetsbibliotek i samarbejde med Centre for Medieval Literature, Syddansk Universitet. Senest identificeret i RARA Musik L 42 er en afskrift fra 14. århundrede af Marcus Tullius Ciceros (106-43 f.Kr.) *De Natura Deorum*, Liber II: [49]-[66]³⁶ som omslag, fordelt på to bind med musik.³⁷

Hvis det kan påvises, at Cicero-fragmenterne og andre indbindingsdele fra Herlufsholm-materialer stammer fra Skovkloster, åbnes der op for endnu flere filologiske forskningsmuligheder, fx inden for receptionsfilologien. Når det gælder danske bibliotekers særsamlinger, synes det altafgørende, at fag-, forsknings- og uddannelsesbiblioteker sikres midler til det fremtidige registrerings- og digitaliseringsarbejde, herunder til den nødvendige, manuelle gennemgang af magasinernes skatte.

---

36. Sml. <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/nd2.shtml>

37. Del af [Collection of balletti by various composers, [...]] håndskrevne stemmebøger, ca. 1600. NB. Der findes i RARA Musik L 42 yderligere to musikbind (R127, R128) med middelalderlige fragmentomslag (af den liturgiske type).

Litteratur

- Attar, Karen (2016) *Directory of Rare Book and Special Collections in the United Kingdom and the Republic of Ireland*. Edited by Karen Attar. Third Edition. Cilip Rare Books and Special Collections Group. London: Facet Publishing.
- Ballhausen, C. J. og Paul Johansen (1990) *Thesaurus Librorum Danicorum 17. århundrede. Den lærde tid*. København: Rosenkilde og Bagger.
- Bäuml, Franz H. (1980) Varieties and Consequences of Medieval Literacy and Illiteracy. *Speculum*, 55(2): 237-265. doi:10.2307/2847287
- Berger, Sidney E (2014) *Rare books and special collections*. London: Facet Publishing.
- Bibliotheca Danica* (1962) Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 ved Dr. Phil. Chr. V. Bruun. Bind II. Genudgivet med tillæg og henvisninger af Det Kongelige Bibliotek. København: Rosenkilde og Bagger.
- Cappelli, Adriano (2004) *Manuali Hoepli. Lexicon Abbreviaturarum A. Cappelli. Dizionario di Abbreviature latine ed italiane*. Sesta edizione. Ulrico Hoepli Milano 1990. Ristampa.
- Cashal, Sister Mary Immaculata (1964) *Hymns in Honor of Saint Clare of Assisi. An exhaustive Analysis of their Contents and Structure: 75*. Ph.D. Thesis. University of Ottawa.
- Christensen, Karsten og Susanne Outzen (2016) *Birgitte Gøye & Herluf Trolles Bøger*. [Næstved]: Museum Sydøstdanmark.
- Dahlerup, Merete (1993) *Skovklosterregnskaberne 1467-1481*. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Merete Dahlerup. Under tilsyn af Troels Dahlerup og Thelma Jexlev. København: Landbohistorisk Selskab.
- Delbey, Thomas et al. (2019) Poisonous books: analyses of four sixteenth and seventeenth century book bindings covered with arsenic rich green paint. *Heritage Science* 7, 91. <https://doi.org/10.1186/s40494-019-0334-2>

- DgO: *Danmarks gamle Ordsprog IV* (1987) *Problemata et Proverbia moralia*. København 1611 og 1624. Hans Chr. Sthens Ordsprog, efter tabt Cod. Hamb. Theol. 2090a, 8o. Udgivet af Iver Kjær, John Kousgård Sørensen og Niels Werner Frederiksen. København: C. A. Reitzels Boghandel.
- Diverse: Diverse personers breve fra årene kort før salget af Gamle Samling fra Herlufsholm Skole til Odense Universitetsbibliotek og indtil 1984, i kopi. Venligst tilsendt af Herlufsholm Skole til Syddansk Universitetsbibliotek, Odense (Syddansk Universitetsbiblioteks arkiv, i grønt ringbind "Herlufsh. Salg").
- Duivenvoorden, Jorien R. et al. (2017) Hidden library: visualizing fragments of medieval manuscripts in early-modern bookbindings with mobile macro-XRF scanner. *Heritage Science* 5, 6. <https://doi.org/10.1186/s40494-017-0117-6>
- Forchhammer, Johannes (1882) *Katalog over Herlufsholms Skoles Bog-samling*. Fortale af Joh. Forchhammer. I Kommission hos Thaning og Appel. Kjøbenhavn: J. Jørgensen og Co.
- Harpsøe, Steffen (2011) Genbrug af middelalderens håndskrifter: Da Ulfelderne røg i Thotterne på middelalderens pergamenter. *Siden Saxo* 2: 36-49.
- Hasselager, A. K. (1897) *Tillæg til Katalog over Herlufsholms Skoles Bog-samling*. Udarbejdet af A. K. Hasselager, Overlærer. Kjøbenhavn: J. Jørgensen og Co.
- Holck, Jakob Povl (2015a) *Den gamle verdens magi: Bogsamlingen fra Herlufsholm på Syddansk Universitetsbibliotek*. Odense: Syddansk Universitetsbibliotek.
- Holck, Jakob Povl (2015b) Om brugen af Big Data til at identificere middelalderfragmenter *Acta periodica rerum interiorum bibliothecae universitatis* 12.15.12.2015 UH/BN: 172.
- Holck, Jakob Povl (2016a) Opdagelserne på SDUB og deres gevinst. *Acta periodica rerum interiorum bibliothecae universitatis* 2.11.02.2016 UH/BN: 172.

- Holck, Jakob Povl (2016b) Hul igennem til Orosius. *Acta periodica rerum interiorum bibliothecae universitatis* 6.16.06.2016 UH/BN: 140.
- Holck, Jakob Povl et al. (2017) *Extraction of 16th Century Calendar Fragments*. Poster ved Annual Danish Astronomy Meeting, Nyborg. <https://portal.findresearcher.sdu.dk/da/publications/extraction-of-16th-century-calender-fragments>
- Holck, Jakob Povl (2018) Nye teknologier og Herlufsholm-samlingen. Det skjulte bibliotek kommer for en dag. *Bibliotekshistorie* 13: 38-66.
- Holck, Jakob Povl et al. (2019) Hyper Spectral Imaging and the Herlufsholm Special Collection. Poster ved konferencen AIUCD 2019: <http://aiucd2019.uniud.it/wp-content/uploads/2019/01/Hyper-Spectral-Imaging.pdf>
- Hope, Steffen (2018) *Samlet oversigt over rapporter, tabeller og metadata samlet i perioden 01.11.17-28.02.18*. Intern rapport. Syddansk Universitetsbibliotek.
- Hope, Steffen & Jakob Povl Holck (2019a) Hvad gamle bogbind kan fortælle. Om to Tycho Brahe-førsteudgaver og deres pergamenttomslag. *Bøger, bogbind og historier. Bogvennen* 2019: 72-97.
- Hope, Steffen & Jakob Povl Holck (2019b) En sjælden Tycho Brahe-udgave. *Historisk Årbog for Roskilde Amt* 2019: 122-124.
- Ilsøe, Harald (1992) *Bogtrykkerne i København ca. 1600-1810*. Det Kongelige Bibliotek. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Ilsøe, Harald (1996) Hvordan så Otto Thotts bøger ud? *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger* 35: 65-94.
- Ilsøe, Harald (2016) Apropos Herluf Trolle. Lidt gammelt nyt om etableringen af Herlufsholm kostskole. *Fund og Forskning* 55: 585-587.
- Kongsted, Ole (2006) Tyge Brahe og musikken. I Poul Grinder-Hansen (red.) *Tycho Brahes verden. Danmark i Europa 1550-1600*: 123-131. København: Nationalmuseet.
- Kongsted, Ole (2007) Herlufsholm-samlingen: R 121-125 og danskerne i Italien omkring 1600. I John T. Lauridsen og Olaf Olsen (red.)

- Umisteligt. Festskrift til Erland Kolding Nielsen*: 101-118. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Kongsted, Ole (2016) "... DERFORUDEN I ET BUNDT ENDEEL GL. MUSICALIA, MUTILEREDE, U-NYTTIGE OG AF INGEN IMPORTANCE" Delaspekter vedrørende musikmanuskripterne i Herlufsholm-samlingen i Syddansk Universitetsbibliotek. I Sofie Lene Bak (red.) "*Kildekunst*" – historiske og kulturhistoriske studier. *Festskrift til John T. Lauridsen*. Bd. 1: 89-115. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Kruse Skov, Torill (1975) *Herlufsholm Skoles bibliotek: En historisk redegørelse*. Upubliceret specialeopgave på Danmarks Biblioteksskole – Sekt. II. Odense.
- Leth, Albert & G. L. Wad (1875) *Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm fra Skolens Stiftelse 1565 til 1875*. Næstved: Leth & Wad.
- Melchior, H. B. (1822) *Historisk Efterretning om den frie adelige Skole Herlufsholm*. København: J. H. Schubothe.
- Melchior, H. B. (1865) *Historiske Efterretninger om Herlufsholms Stiftelse*. Paany udgivne, fra 1788 omarbejdede og fortsatte af Albert Leth (2. udg.). Næstved: A.P. Bangs Bogtrykkeri.
- Nielsen, Lauritz (1923) *Boghistoriske Studier til Dansk Bibliografi*. 1550-1600. København: Forening for Boghaandværk.
- Nielsen, Lauritz (1925) *Danske Stifts- og Skolebiblioteker. Deres historiske Udvikling og deres nuværende og fremtidige Stilling*. København: Hagerup.
- Nielsen, Lauritz (1934) *Dansk Typografisk Atlas 1482-1600*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Nielsen, Lauritz (1919-35/1996) *Dansk bibliografi 1482-1600. Med særligt hensyn til dansk bogtrykkerkunsts historie*. 2. udgave med supplementbind ved Erik Dal. Det Kongelige Bibliotek. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: C. A. Reitzels Forlag.
- O'Brien, Conor (2015) *Bede's Temple: An Image and its Interpretation*. Oxford: Oxford University Press.

- Olsen, Kristian (1986) *Skovkloster – en skoles forhistorie*. Klassikerforeningens Kildehæfter. Herning: Systime.
- Origenes (1941) *Origenes Werke*. Zwölfter Band. Origenes Matthäuserklärung. III Fragmente und Indices. Herausgegeben im Auftrage der Kommission für spätantike Religionsgeschichte bei der preußischen Akademie der Wissenschaften. Unter Mitwirkung von Lic. Dr. Ernst Benz von D. Dr. Erich Klostermann. Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag.
- Riis, John (1990) Herlufsholm Skoles Bibliotek. I Torben Nielsen (red.) *Odenses bibliotekshistorie: 167-176*. Udgivet i anledning af Odense Universitetsbiblioteks 25-års jubilæum. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Skovgaard-Petersen, Karen (1988) *Erasmus Lætus' Margareta. Klassisk epos og dansk propaganda*. København: Museum Tusulanum.
- Tolstrup, Flemming (1965) *Det ældste Herlufsholm 1560-1788*. København: Thaning & Appels Forlag.
- Tortzen, Chr. Gorm (1999) Middelalderlige håndskriftfragmenter i Danmark. I Erik Petersen (red.) *Levende ord & lysende billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark. Essays: 163-172*. Det Kongelige Bibliotek. Moesgård Museum. Gylling: Narayana Press.
- Wright, Roger (2002) *A Sociophilological Study of Late Latin*. Turnhout: Brepols.

Links

- Cantus Database: <<http://cantus.uwaterloo.ca/search>> (20. maj 2020)
- Cicero: <<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/nd2.shtml>> (20. maj 2020)
- Early European Books, ProQuest: <<http://eeb.chadwyck.co.uk/home.do>> (20. maj 2020)
- Fragmentarium: <<https://fragmentarium.ms/>> (20. maj 2020)
- Herlufsholm Stiftelses Arkiv. Registratur*: <<https://docplayer.dk/27303849-Herlufsholm-stiftelses-arkiv.html>> (20. maj 2020)
- RISM: <<http://www.rism.info/>> (20. maj 2020)

Søren Kierkegaards Skrifter – hvad editionshistorien kan lære os om forskellen på bøger og bytes

KRISTA STINNE GREVE RASMUSSEN

The Danish History of Edition (Dansk Editionshistorie) is a research project that examines scholarly editing as a distinct scholarly discipline with its own goals, motivations, methods, theories, results and institutions. The author has conducted her Ph.D. studies as part of the project and this article presents and deepens aspects of her dissertation *Bytes, books, and readers: An historical analysis of the transition from printed to digital scholarly editions focusing on The Writings of Søren Kierkegaard* (2015). The article discusses how books and bytes represent a difference between digital and printed editions that has implications for, among other things, the cultural capital of a scholarly edition. Focus is on the completion of *Søren Kierkegaard's Writings*.

Introduktion

Den 7. maj 2008 blev der afholdt et "Åbent fagligt seminar om projektet 'Dansk Editionshistorie'" med deltagelse af en række forskere og interessenter, hvor projektet, som der var arbejdet på gennem et stykke tid, blev skitseret. Seminaret viste sig at blive det første i en lang række. I 2010 modtog *Dansk Editionshistorie* en bevilling på 6 millioner fra VELUX FONDENS humanvidenskabelige satsning, og i 2011 blev projektet officielt skudt i gang med endnu et seminar. Her deltog alle projektets bidragsydere, deriblandt denne artikels forfatter, der var tilknyttet projektet som ph.d.-stipendiat i årene 2011-2014. Beskrivelser af seminarerne og projektet som helhed kan findes på projekthjemmesiden: <https://danskeditionshistorie.ku.dk>.

Resultatet af projektet er et firebindsværk, der beskriver den danske

editionshistorie. Værket er udgivet i 2021. Mit eget bidrag til projektet var min ph.d.-afhandling fra 2015: *Bytes, bøger og læsere. En editionshistorisk analyse af medieskiftet fra trykte til digitale videnskabelige udgaver med udgangspunkt i Søren Kierkegaards Skrifter*. Med udgangspunkt i afhandlingen vil jeg i denne artikel fokusere på færdiggørelsen af *Søren Kierkegaards Skrifter* (1997-2012) og udgavens videre liv, mens jeg også vil komme med bud på, hvad editionshistorien kan lære os om forskellen mellem bytes og bøger. Ved at diskutere bytes og bøger med konkrete eksempler hentet fra et videnskabeligt udgivesprojekt vil jeg således også demonstrere, hvorfor det er relevant og yderst vigtigt at få beskrevet denne (editions)historie. Artiklen udfolder og udvider med andre ord pointer hentet fra min ph.d.-afhandling, særligt fra kapitel 5: "*Søren Kierkegaards Skrifter* (SKS)" (Rasmussen 2015). Denne artikel kan desuden siges at koble sig på to engelsksprogede artikler, jeg har skrevet, der behandler min teori om læserroller i videnskabelige udgaver, begreberne tekst, værk og dokument (Rasmussen 2016b) samt en tidligere digital udgave af *Søren Kierkegaards Samlede Værker* (Rasmussen 2016a). Der vil være enkelte overlap mellem de to forrige artikler og denne, men hver især beskriver de tre artikler de teoretiske rammer i forskellige kontekster.

Et editionshistorisk forskningsprojekt har "fokus på udgivervirksomheden som en selvstændig videnskab – med egne mål, motiveringer, metoder, teoridannelser, resultater og institutioner", som man kan læse på *Dansk Editions histories* hjemmeside (u.å.: Forside). Endvidere:

Videnskabelige udgaver transmitterer ikke blot historien, men er selv indfældet i den. Udgivernes praksis og deres bagvedliggende teori er lige så historiske fænomener som deres genstande, teksterne – og denne erkendelse er basis for editionshistorien. (ibid.)

De udgaver, der hører til i den danske editionshistorie, er enten udgivet i Danmark eller af danske lærde, og allerede her sprænger mit projekt rammerne en smule. Mit fokus har været det medieskifte, der finder sted inden for videnskabelig udgivelse fra 1980'erne og frem, hvor udgaverne i højere grad bliver digitale, først i forberedelsesfasen, senere også i selve udgivelsen. Min interesse har snarere været mediehistorisk, til tider næsten mediearkæologisk, idet mit udgangspunkt i højere grad har været mediets end udgiverens perspektiv. Derfor starter mit projekt med verdenshistoriens første hele forfatterskabsdigitalisering, nemlig den canadiske filosof Alastair McKinnons digitalisering af *Søren Kierkegaards Samlede Værker* i tredjeudgaven, der udkom 1962-64 (Rasmussen 2015: 95 ff., 2016a). En historie, der ikke tidligere er blevet beskrevet. Endelig fylder medieskiftets teoretiske forudsætninger en del i mit projekt, og mit udgangspunkt er en undersøgelse af læserens, snarere end udgiverens, plads i dette medieskifte. Formålet i min afhandling var således at definere og beskrive læserens rolle, eller rettere læserens roller, som henholdsvis læser, bruger og bidragyder (Rasmussen 2015: 81 ff., 2016b: 126 ff.). Denne teori vil jeg ikke præsentere i denne artikel, der i stedet vil fokusere på forholdet mellem bøger og bytes og dernæst på den videnskabelige udgave af *Søren Kierkegaards Skrifter*.

Videnskabelige udgaver

At stille bøger og bytes over for hinanden kan synes at indebære en forestilling om et dikotomisk forhold mellem de to begreber. Historisk set er de også blevet behandlet som modsætninger i diskussioner af alt fra læsning på skærm versus papir, mediernes æstetiske kvaliteter samt spørgsmålet om bevaring. Medieskiftet fra bog til computer er blevet set som et brud i lighed med overgangen fra kodex til bogtryk, især inden for *erstatningsteorier*, hvor et nyt medie antages at erstatte et tidligere (Finnemann 2013a). I modsætning hertil findes i medieforskningen også en del teorier, der snarere opfatter et medieskift

som en gensidig udviklingsproces, dvs. at "gamle og nye medier indgår i en gensidig udviklingsproces, der også indebærer, at gamle medier refunktionaliseres" (Finnemann 2013b). Dette kaldes en *co-evolutionær medieteori*.

Disse forskelligartede opfattelser af den mediemæssige udvikling er relevante, fordi man genfinder de samme opfattelser inden for teorier om videnskabelig udgivelse. Skarpt sat op kan man ane en tidlig begejstring for de digitale udgavers potentialer til at *overgå* de trykte og en lidt senere og mere reflektiv tilgang, der ikke afskriver de trykte udgaver, men snarere fokuserer på de forskellige mediers muligheder. Johnny Kondrup beskriver overgangen til digitale udgaver, som har fundet sted siden 1990'erne:

I dag kan man sige, at det elektroniske medium er blevet den videnskabelige udgaves primære medium. [...] I betragtning af at vore forestillinger om videnskabelige udgaver – ja, om tekst og tekstualitet overhovedet – igennem ca. 500 år er blevet præget af den trykte bogs medium: et kodexformat med blade af papir påtrykt tekst og illustrationer, er den elektroniske udgave et ganske ungt fænomen. Ikke desto mindre er det allerede nu klart, at det elektroniske eller digitale medium på visse områder har ændret vore forestillinger om, hvad tekster i almindelighed og videnskabelige udgaver i særdeleshed kan, og det står formentlig endnu tilbage at indløse mange af de nye muligheder. At vi med de digitale medier står ved begyndelsen af en revolution, som ikke er mindre end den, der blev indvarslet med opfindelsen af bogtrykkerkunsten i midten af 1400-tallet, er et ofte hørt synspunkt – som tilmed nok er sandt. (Kondrup 2011: 422-423)

Det er denne opfattelse af overgangen til digitale udgaver som en revolution, der er kernen. Vi finder den også hos Jerome McGann

(1996: 28), der dog siden maner til besindighed – eller i hvert fald minder os om, at hele grundlaget for digital tekstteori og digital humaniora ikke skal findes i det nye, men derimod i vores filologiske fagtradition:

Understanding the technologies of book culture is the beginning of wisdom for any practical approach to the so-called digital humanities. But you can't do that well unless you have an intimate acquaintance with the scholarship of textualities. That scholarship once had a name to conjure with: philology. (McGann 2014: 2)

Der er med andre ord ikke tale om, at digitale udgaver, og i bredere forstand digital humaniora, bryder med den filologiske tradition, men snarere om en adaptation, hvor det, vi forstår ved en videnskabelig udgave, tilpasses de nye digitale muligheder. Denne holdning finder man også hos Patrick Sahle, der i artiklen "What is a Scholarly Digital Edition?" (Sahle 2016) opsamler flere års teoretisk arbejde med digitale udgaver i et forsøg på at give en holdbar definition. Hos Sahle finder man samme holdning i forhold til den digitale udgaves mulighed for at overgå den trykte: "Scholarly digital editions (or SDEs) offer the opportunity to overcome the limitations of print technology" (Sahle 2016: 20). Disse begrænsninger omtaler alle de her nævnte teoretikere. Det drejer sig først og fremmest om pladshensyn, da en digital udgave har langt større kapacitet i forhold til antallet af dokumenter, der kan indlemmes. Af samme grund forventes det af digitale udgaver, at de præsenterer faksimiler af de udgivne værker (Kondrup 2011: 460, Sahle 2016: 27). Derudover har den digitale udgave også mere agile visningsmuligheder, men naturligvis også visse begrænsninger eller særkrav, især i forhold til lagring og bevaring. Endelig har den digitale udgave suveræne søgemuligheder.

Vejen frem er i mine øjne en tilnærmelsesvis co-evolutionær me-

dieteori for videnskabelige udgaver, hvor den filologiske disciplin videreføres under hensyntagen til digitale metoder. Så langt tror jeg, alle kan være enige, og man finder samme tilgang hos Patrick Sahle. I den ovenfor nævnte artikel giver han som sagt et bud på en holdbar definition af en digital videnskabelig udgave, hvilket han gør ved først at definere den videnskabelige udgave og dernæst videredefinere den digitale videnskabelige udgave. Definitionen af førstnævnte lyder: "Edition ist die erschließende Wiedergabe historischer Dokumente" (citeret i Sahle 2016: 23). Værd at bemærke ved denne definition er, at han taler om dokumenter, ikke tekster eller værker, hvilket skyldes, at dokumentdefinitionen ifølge Sahle rummer både tekst- og værkdimensionen, hvorfor det bliver mere inkluderende at tale om dokumenter. Videre lyder definitionen af den digitale udgave: "Scholarly digital editions are scholarly editions that are guided by a digital paradigm in their theory, method and practice" (Sahle 2016: 28). Vi har altså først og fremmest en generel definition, der ikke er afhængig af metode eller teori, og dernæst en specifik definition af den digitale udgave, der sætter det digitale paradigme i centrum, hvorfor en digitaliseret udgave naturligvis ikke er en digital videnskabelig udgave. I en co-evolutionær optik kan man sige, at den digitale videnskabelige udgave er styret af et digitalt paradigme, men at den deler formål med andre videnskabelige udgaver, herunder de bogtrykte, nemlig tilgængeliggørelsen af historiske dokumenter.

Den digitale videnskabelige udgave kan altså både betragtes som en revolution og som et nyt paradigme, hvilket ingenlunde betyder, at den erstatter den bogtrykte udgave. Snarere er der tale om en samtidig udvikling, hvor trykte udgaver endnu ikke har vist sig overflødige. Selvom den digitale udgave ikke har samme begrænsninger som den trykte, risikerer man let at overse en række problemstillinger, hvis man har et erstatningsteoretisk udgangspunkt. Der er nemlig en række faktorer ved de trykte udgaver, som vi endnu ikke har fået

omplantet til et digitalt paradigme. Editionshistorien kan være med til at afdække disse aspekter, hvoraf det vigtigste måske er forholdet mellem bøger og bytes.

Bøger og bytes

Det er relevant at se på forskellen mellem bøger og bytes, fordi man ved at dykke ned i disse begreber bedre kan forstå den grundlæggende ontologiske forskel mellem trykte og digitale medier. *Den Danske Ordbog* giver to definitioner af bog, dels af bogen som medie, dels af bogen som indhold. Det er den første af disse, der interesserer os i denne sammenhæng: "trykte eller beskrevne blade af papir indbundet eller på anden måde sammenhæftet i rækkefølge så de danner en helhed, ofte en sammenhængende tekst, beregnet på at blive læst" (DDO 2018). Byte defineres: "gruppe af typisk otte bit der tilsammen repræsenterer et tegn i en computer – bruges som måleenhed for datamængder" (ibid.). Den mindste informationsenhed i en computer er en bit, sat sammen danner de en byte, der i dag normalt består af 8 bits. En bit er en fysisk størrelse, der eksempelvis kan optræde magnetisk (som på en gammeldags diskette) eller optisk (som på en cd) og på et hav af andre måder. I bund og grund er digitale udgaver derfor fysiske i form af bits. Dog er de i denne grundlæggende fysiske form meningsløse og kan først omdannes til menneskeligt læsbar information ved hjælp af maskineri og programmer, der indeholder instruktioner i at oversætte de mange bytes til tegn, vi kan forstå.

Det er åbenlyst, at der er stor fysisk forskel på trykte og digitale videnskabelige udgaver. En grundlæggende ontologisk forskel mellem dem er, at de trykte er fysisk til stede hos læseren i form af bøger, mens de digitale fysisk set er på afstand af os. Trykte videnskabelige udgaver har vi adgang til i bøger. Som definitionen af bøger allerede antyder, har vi med bogen en 'helhed', der udgør et fuldstændigt objekt, vi kan opfatte, læse og bruge i sin totalitet. Digitale udgaver

derimod kræver en behandling af de grundlæggende bytes, før de fremstår som et objekt for os. Det er en kompleks proces, der indbefatter soft- og hardware og et utal af computeriserede handlinger. Sagt på en anden måde: Digitale udgaver kræver en bro, som computeren tilvejebringer ved at behandle data for læseren. En bog er den mindste fysiske enhed i trykte udgaver, mens byte er den mindste meningsfulde fysiske enhed i digitale udgaver. Så længe man har plads til at lagre sine bytes, kan man uden videre tilføje flere bytes på et vilkårligt sted i udgaven, men når bogen er trykt, kan der kun meget vanskeligt tilføjes mere information i denne.

Det er i høj grad en diskussion af denne grundlæggende forskel, der danner udgangspunkt for min ph.d.-afhandling. Det er tydeligt, at de trykte og digitale udgaver kræver forskellige tilgange, hvilket jeg har beskæftiget mig med i min teori om læseroller i videnskabelige udgaver. Jeg har defineret tre roller, man som læser kan indtræde i: læser, bruger og bidragyder (Rasmussen 2015: 81-87; 2016b: 126-128). Forskellen mellem bøger og bytes kan altså bruges som led i en vigtig teoretisering over den videnskabelige udgave i en tid med forandring, hvor det især er vores forestillinger om værk, tekst og dokument, der trænger til revision i lyset af det digitale paradigme. Men forskellen mellem bøger og bytes kan også bruges i en editionshistorisk analyse af en udgave som *Søren Kierkegaards Skrifter*, da den ikke blot handler om lagring, visning og muligheder, men også om synlighed, bevaring og kulturel værdi.

***Søren Kierkegaards Skrifter* i et editionshistorisk perspektiv**

Søren Kierkegaards Skrifter er en hybridudgave, dvs. en videnskabelig udgave, der udkom i både bogform og via en online-applikation. Bogudgaven udkom i årene 1997-2012 i 55 bind, henholdsvis 28 og 27 tekst- og kommentarbind. Udgavens udgivelseshistorie er efterhånden ret velbeskrevet både i forhold til de teoretiske problemstillinger i forbindelse med en ny udgave samt de historiske omstændigheder

omkring projektets tilblivelse og gennemførelse (Kondrup 2011, 2012, 2021; Rasmussen 2015).

Søren Kierkegaards Skrifter er et monumentalt værk, både hvad angår omfang (alt fra Kierkegaards hånd er medtaget, dog ikke varianter), og hvad angår finansiering og forskningsomfang. Udgaven er blevet til i regi af Søren Kierkegaard Forskningscenteret, og afkastet har, ud over den videnskabelige udgave, været omfattende forskningsaktiviteter på højt internationalt niveau. Det er centralt for udgaven, som det også er tilfældet med den igangværende digitale udgave *Grundtvigs Værker* (2010-), at udgivelsesvirksomheden knyttes sammen med forskningsaktiviteter, og med rette. Videnskabelig udgivelse er i sig selv forskning, men der er alligevel en tendens til, at udgivelse og forskning ses som to distinkte aktiviteter. Videnskabsteoretisk er det problematisk at adskille de to, da de begge er hermeneutiske discipliner og derfor hviler på samme grundlag (Rasmussen 2015: 64). At videnskabelig udgivelse er forskning, vil ingen benægte, men rent praktisk er der stor forskel på udgivelse og distribuering af henholdsvis forskningsartikler og videnskabelige udgaver. Artikler har, i lighed med trykte bøger, et etableret cirkulationskredsløb, der sikrer dem opmærksomhed og tillægger dem værdi.

Bogen som kulturobjekt har en række værdier, der ikke er knyttet til metoderne eller udgavetypen, men som alene er afhængig af bogen som kulturbærende objekt. Man kan med Bourdieu tale om kulturel kapital (Priour & Sestoft 2006), der på sin vis øger værdien af den videnskabelige udgave, hvis vi ved værdi forstår opmærksomhed. Den videnskabelige udgave har brug for at indgå i et litterært økosystem, hvor den bevares og gøres tilgængelig for at sikre dens videre liv, og det er i høj grad et sådant system, der endnu ikke er på plads for digitale udgavers vedkommende, hvorfor de risikerer at leve et skyggeliv efter deres færdiggørelse. Dertil kommer, at digitale udgaver qua deres medie aldrig kan siges at være færdige, da de kræver fortsat digital vedligeholdelse for at blive bevaret.

Opmærksomhed er således den kapital, som den digitale udgave må leve videre af. Den klassiske litterære forskning har et tydeligt output i form af forskningsartikler og -monografier. De indgår i universiteternes bibliometriske forskningsregistrering, og de formidles og bevares gennem kommunikationskanaler som tidsskrifter, forlag og biblioteker, der, om end de undergår forandringer, er velkendte og veletablerede. Den videnskabelige udgave kan i bogform indgå i samme kredsløb, mens den digitale er godt på vej, men endnu ikke har samme kulturelle kapital. Vi kan bedre forstå denne forskel ved at tage udgangspunkt i et konkret eksempel, nemlig afslutningen af *Søren Kierkegaards Skrifter*.

“Fri os fra mausoleer!”

Citatet stammer fra Niels Jørgen Cappelørn, professor emeritus ved Søren Kierkegaard Forskningscenteret og tidligere leder af centeret, og blev udtalt i et interview i *Kristeligt Dagblad* i forbindelse med afslutningen af den videnskabelige udgave:

Færdigudgivelsen lukker ikke for fremtidig forskning, men åbner for fremtidig tolkning. Det har været helt afgørende for mig, at der ikke skulle udgives en autoriseret tolkning af, hvordan man skal forstå Kierkegaard, men et instrument til hjælp for enhver til selv at foretage sin tolkning. For det vigtigste må være, at vi i kraft af Kierkegaard kommer til en større og større erkendelse af sandheden. Ellers kan det jo være lige meget. [...] Fri os fra mausoleer! Nej, en tekst er en levende mekanisme, der står åben for tolkning. (Schou 2013)

Billedet af teksten som en levende mekanisme er i overensstemmelse med en opfattelse af litteratur, hvor teksten opleves som virkelig og tilgængelig, når vi engagerer os i den. Den skal være nærværende for os, ikke gemt væk som en museal genstand, og den skal ikke være

låst fast i én fortolkning, endnu mindre fremstå som en autoriseret udlægning af forfatterskabet. Målet om ikke at autorisere bestemte læsninger falder godt i tråd med en generel opfattelse i editionsfilologien, hvor videnskabelige udgaver ikke længere anses som definitive (Kondrup 2011: 23).

Men ud over det videnskabelige grundlag, der altså ikke kan lukke et værk og være endeligt, så kan man også betragte værkeres manifestationer i udgaver som levende mekanismer. Vi kan først tolke dem ved et aktivt engagement, hvad enten der er tale om trykte bøger eller digitale tekster. Første skridt for at læse og tolke er dermed ret praktisk og handler om at kunne komme i kontakt med værkerne. Som sagt indgår bogen i et etableret kredsløb, mens det ser anderledes ud for den digitale videnskabelige udgave. SKS er tilgængelig via internettet, og det kræver en computer samt internetadgang, hvilket de fleste dog har i dag. Faktisk må man antage, at litteratursøgning og -tilgang oftest starter online nu til dags, hvorfor den digitale udgave vil være lige så nærværende som den trykte. I andre sammenhænge er blikfanget dog væsensforskelligt, eksempelvis når værket skal præsenteres på en vidensfestival, som det var tilfældet, da der blev afholdt *Science in the city* i København sommeren 2014.

Det kan være svært at se på billedet (se figur 1), men i den sorte boks står en computer, lukket og utilnærmelig, mens de trykte bøger har et tydeligt blikfang og er lettilgængelige for gennembladning og læsning. Farvekoderne gør det let at overskue, at der må være forskel på bindene, og rygteksterne meddeler tydeligt, hvilke værker der er tale om. Billedet anskueliggør forskellen i tilgængelighed mellem de to versioner af værket.

Bent Rohde var ansvarlig for den typografiske tilrettelæggelse af den bogtrykte udgave. Arbejdet skete i tæt samarbejde med redaktionen af SKS (Rohde 2008). På ryggen bruges farvekoder for de fire dele, udgaven består af: blå for trykte skrifter, grøn for utrykte skrifter, orange for journaler og notesbøger, lilla for breve og dedikationer.

Figur 1. Science in the city, København 21.-26. juni 2014. (Foto: Krista Stinne Greve Rasmussen).

Indbindingen er i gråblåt shirting med smudsbind i blå. Disse farvekoder er også anvendt i den digitale udgave, hvor udgavens dele er inddelt i faner med hver deres farve. SKS har i høj grad et gennemført design, der omfatter indbinding, opsætning og typografi af både tekst og apparat. Betydningen af et så unikt udtryk kan være svært at vurdere, men jeg mener ikke, det er for vidtrækkende at kalde udtrykket monumentalt. Udgaven har desuden været nomineret til prisen "Årets bedste bogarbejde", der hvert år uddeles af Forening for Boghaandværk (Nicolaisen 2013: 33). Hvis man videre betragter omtalen af udgaven, da sidste bind udkom (se nedenfor), og udgi-

velsesarbejdet skulle indgå i nye kredsløb, bliver det også tydeligt, at udgaven som objekt betragtet har kvaliteter af monumentalitet.

I kølvandet på udgaven har der været diskussion i medierne af udgavens økonomi, hvilket ikke er mærkeligt for et forskningsprojekt af denne størrelse. Som ved al anden forskning kan man med rette spørge, om det er pengene værd, men det er i den forbindelse vigtigt at minde om, at udgifterne til et videnskabeligt udgivelsesprojekt ikke kun har udgaven som output, men i lige så høj grad et forskningsmæssigt afkast, der ikke umiddelbart kan indgå i en økonomisk kalkule. Her taler vi om netværk, publikationer, formidlings- og forskningsaktiviteter samt samfundsmæssig betydning, når en af Danmarks største filosoffer og forfattere aktualiseres.

På Søren Kierkegaards fødselsdag den 5. maj 2013 markerede man den foreløbige afslutning af udgaven. Den bogtrykte version var tilendebragt, og den digitale var fuldt tilgængelig på internettet. Herfra måtte forskerne, filologer såvel som kommentatorer, sende udgaven videre i kredsløb. Man landede på at overdrage rettighederne til den bogtrykte udgave til Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet, hvor forskningscenteret allerede i 2010 var blevet indlejret og stadig er aktivt. Den digitale version blev overdraget til Det Kongelige Bibliotek og indgår nu i deres samlinger. Overdragelsen fandt officielt sted på Københavns Universitet med en indledende festgudstjeneste i domkirken samt to festforelæsninger i festsalen i hovedbygningen på Vor Frue Plads. Centeret havde siden 1999 været en fond med egen bestyrelse, der i 2013 havde seniorforsker, mag.art. Ida Nicolaisen som formand. I den forbindelse holdt hun en overrækkelsestale, der senere blev publiceret i Det Kongelige Biblioteks *Magasin*. Talen ledsages blandt andet af følgende illustration, der tydeliggør udgavens monumentale karakter af nationalklenodie:

Figur 2. Overdragelse af SKS og SKS-E på Københavns Universitet, 5. maj 2013. (Gengivet fra Nicolaisen 2013: 35).

Under festlighederne blev den digitale version vist frem på en stor-skærm og Nicolaisens trykte tale rummer ligeledes en illustration af den digitale udgave. Man kan derfor ikke sige, at bogversionen overskygger den digitale, men det er tydeligt, at trykte bøger har en anden kulturel værdi i sådanne sammenhænge end digitale udgaver.

Samme indtryk får man af udgavens omtale i pressen. Her vil jeg blot nævne to omtaler fra henholdsvis TV Avisen og *Politiken*, hvor det er udgavens længde, der er i centrum. I TV Avisen den 20. februar 2013 bringes først et kort interview med Niels Jørgen Cappelørn, der præsenterer udgaven, dens inddeling og kommentering, hvorefter en journalist tager de 55 bind med på en sækkevogn til Kierkegaards

gravsted på Assistens Kirkegård (klippet kan ses på: <http://gad.dk/SKS-samlet>). Her vises udgaven frem for en gruppe udenlandske studerende, der besøger gravstedet. Journalisten har medbragt et målebånd, så de interviewede kan måle længden af udgaven, der i øvrigt er 186 cm, hvorefter én af de studerende fra USA udtaler: "Det er meget imponerende. Hvis jeg kunne udgive et 10 cm langt værk, ville jeg være meget glad" (TV Avisen 2013).

En lignende tilgang finder man i *Politiken*, der i øvrigt forholder sig kritisk til udgavens omkostninger (der dog kan opgøres på forskellige måder; Rasmussen 2015: 90). Omtalen af færdiggørelsen ledsages af en illustration af udgaven, der er stablet og med et par hænder til at holde stablen. Hænderne er det eneste, man kan se af personen bag stablen. Illustrationsteksten lyder: "Stort. De i alt 55 bind af Søren Kierkegaards Skrifter vejer godt 63 kilo. Stablet oven på hinanden rager stakken knap 2 meter op" (Andersen 2013).

Naturligvis er et værk eller en udgaves længde og vægt ubetydelig i forskningsmæssige sammenhænge, og man kan spørge sig selv, hvorfor det overhovedet giver mening at beskæftige sig med pressens gimmickagtige tilgang til udgaven. Jeg mener imidlertid, at det giver et godt indtryk af det kredsløb eller kulturelle felt, en videnskabelig udgave befinder sig i. At det er nemmere at omtale et litterært nationalklenodie i bogform frem for i digital form, bekræftes desuden af de generelle omtaler af udgaven i jubilæumsåret 2013. Af de 30 dagbladsartikler fra 2013, jeg kunne finde, der omtaler SKS, er det kun 11, der omtaler den digitale udgave, og kun få gør en pointe ud af, at hele udgaven faktisk er frit tilgængelig. Det burde være en større nyhed, at hele Kierkegaards forfatterskab er frit tilgængeligt i en udgave af høj videnskabelig karakter end den imponerende hyldelængde, de trykte bøger optager.

Som jeg citerede Cappelørn for tidligere, så ønskede han ikke at udgaven skulle blive et mausoleum, hvor forfatterskabet lå hengemt i stille beundring, men at teksterne skulle leve i fortsat fortolkning.

Den digitale udgave har alle mulighederne for at indfri det ønske, men det kræver, at man ikke giver slip. Efter overdragelsen til Det Kongelige Bibliotek er der påbegyndt en større omkodning af udgaven, og i den forbindelse arbejdes der på en ny generisk tekstplatform, hvor udgaven på sigt skal indlejres. Der arbejdes også på at etablere en fælles standard for opmærkning af udgaver på baggrund af TEI-standard. Flere initiativer er således i gang for at sikre en længerevarende bevaring af udgaven. En ting er dog bevaringen og tilgængeliggørelsen, en anden ting er at sikre, at udgaven forskningsmæssigt holdes i live. Bøgerne står der, de kan bruges og citeres fra, men den digitale udgave har netop den fordel, at man ikke behøver stoppe det videnskabelige arbejde, men kan udvide, opdatere og forny udgaven, som også Nicolaisen påpegede ved overdragelsen:

Det har fra dag ét været et mål, at hele værket også skulle være tilgængeligt på nettet med et udbygget søgesystem. I takt med, at værkerne er udgivet i bogform, er de derfor også kommet i en elektronisk udgave. Denne er nu af Søren Kierkegaard Forskningsfonden overdraget til Det Kongelige Bibliotek og med støtte fra Augustinus Fonden indpasset i bibliotekets system. Her er den i de bedste hænder og vil løbende blive opdateret i takt med den nyeste forskning, således at udgaven ikke forældes. (Nicolaisen 2013: 34)

Det står endnu tilbage at aktivere den digitale udgave på en måde, så den løbende kan opdateres. Den trykte version kan derimod siges at have knopskudt og er blevet revitaliseret i *Søren Kierkegaards Værker*, der er en paperbackudgave af de trykte værker samt enkelte af de utrykte. Teksten er identisk med SKS, men kommentarerne er reduceret og tilpasset et bredere publikum, mens satsbilledet er nedskaleret til det nye paperbackformat. Derudover er der flere igangværende oversættelsesprojekter i gang. Hvor den digitale udgave stadig af-

venter revitalisering, herunder forhåbentlig mulighed for opdatering som beskrevet ovenfor, har Søren Kierkegaard Forskningscenteret, der som tidligere nævnt overtog den trykte version med dertil hørende rettigheder, bedre formået at holde liv i udgaven.

Afslutning

Kan man nu konkludere, at bøger overtrumfer bytes som kulturelle objekter? Det mener jeg ikke, men ved at se på afslutningen af *Søren Kierkegaards Skrifter* bliver det tydeligt, at de trykte bøger må siges at have løbet med opmærksomheden i den bredere offentlighed. Hvorvidt dette også afspejler sig i mulighederne for videre finansiering af videnskabeligt arbejde med den digitale udgave, er svært at sige. Editionshistorien kan bidrage til diskussionen af de videnskabelige udgavers videre liv med historiske perspektiver og erfaringer, selvom historien ligger i den nære fortid. Medieskiftet for videnskabelige udgaver har medført en høj grad af teoretisering over de videnskabelige udgaver, og hvordan metoder, teorier og fremgangsmåder kan fornys og tilpasses det digitale paradigme, som Sahle påpeger som afgørende i sin definition. Forholdet mellem bøger og bytes er ikke blot et spørgsmål om medier, men i lige så høj grad et spørgsmål om den kulturelle værdi, der tilskrives de to typer og den dertil medfølgende opmærksomhed, der forventeligt også kan have økonomiske perspektiver. De digitale videnskabelige udgaver i Danmark står for et nybrud, og der arbejdes ihærdigt på fælles løsninger og visningsmuligheder. Den digitale revolution er nok startet, men stadig i sin vorden.

Litteratur

- Andersen, Carsten (2013) Forskning om Kierkegaard rager to meter op og har kostet 165 mio. I *Politiken*, Bøger, 20. feb. 2013, kl. 10.17 <<http://politiken.dk/kultur/boger/art5444297/Forskning-om-Kierkegaard-rager-to-meter-op-og-har-kostet-165-mio>> (9. februar 2022).
- Dansk Editionshistorie (u.å.) Forside. Københavns Universitet. <<https://danskeditionshistorie.ku.dk/>> (18. januar 2018).
- DDO (2018) *Den Danske Ordbog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <<https://ordnet.dk/ddo>> (18. januar 2018).
- Finnemann, Niels Ole (2013a) Erstatningsteorier. I Gunhild Agger et al. (red.) *Medie- og kommunikationsleksikon*: 122-123. Odense: Samfundslitteratur.
- Finnemann, Niels Ole (2013b) Evolutionær medieteorier. I Gunhild Agger et al. (red.) *Medie- og kommunikationsleksikon*: 128. Odense: Samfundslitteratur.
- Grundtvigs Værker* (2010-) Center for Grundtvigforskning, Aarhus Universitet. <<http://www.grundtvigsværker.dk/>> (18. januar 2018).
- Kondrup, Johnny (2011) *Editionsfilologi*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Kondrup, Johnny (2012) 'Søren Kierkegaards Skrifter' 1993-2012: Versuch einer Bilanz. I Matthias Bauer & Markus Pohlmeier (red.) *Existenz und Reflexion. Aktuelle Aspekte der Kierkegaard-Rezeption*, 10-31. Schriften der Georg-Brandes-Gesellschaft. Hamburg: Igel-Verlag.
- Kondrup, Johnny (2021) Udgivelse af dansk litteratur ca. 1900-2003. I Johnny Kondrup m.fl. (red.) *Dansk Editionshistorie*, bd. 1-4: bd. 3, 414-426. København: Museum Tusulanums Forlag.
- McCann, Jerome (1996) The rationale of hypertext. *Text* 9: 11-32.
- McCann, Jerome (2014) *A New Republic of Letters: Memory and Scholarship in the Age of Digital Reproduction*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Nicolaisen, Ida (2013) Søren Kierkegaard – den nye udgave. *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek* 26, nr. 3: 27-37.
- Prieur, Annick & Carsten Sestoft (2006) *Pierre Bourdieu. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rasmussen, Krista Stinne Greve (2015) *Bytes, bøger og læsere. En editionshistorisk analyse af medieskiftet fra trykte til digitale videnskabelige udgaver med udgangspunkt i Søren Kierkegaards Skrifter*. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet <https://forskning.ku.dk/soeg/result/?pure=files%2F131207090%2FPh.d._2015_Greve_Rasmussen.pdf> (24. april 2021).
- Rasmussen, Krista Stinne Greve (2016a) Bytes, Books and Readers. Some Clues to the History of Alastair McKinnon's Digital Edition of Søren Kierkegaard's Samlede Værker. *Editio* 30: 186-198.
- Rasmussen, Krista Stinne Greve (2016b) Reading or Using a Digital Edition? Reader Roles in Scholarly Editions. I Matthew Driscoll & Elena Pierazzo (red.) *Digital Scholarly Editing: Theory, Practice and Future Perspectives*: 119-133. Cambridge: Open Book Publishers.
- Rohde, Bent (2008) ... *at typograferne Kierkegaard*. Esbjerg: Rosendahls Bogtrykkeri.
- Sahle, Patrick (2016) What is a Scholarly Digital Edition? I Matthew Driscoll & Elena Pierazzo (red.): *Digital Scholarly Editing: Theory, Practice and Future Perspectives*: 19-40. Cambridge: Open Book Publishers.
- Schou, Kim (2013) Eksistensen kan ikke udtrykkes i en oneliner. *Kristeligt Dagblad*, 22. februar 2013: 1, 4.
- SKS: Søren Kierkegaards Skrifter <<http://sks.dk/forside/indhold.asp>> (19. januar 2019).
- TV Avisen (20/2 2013) <<http://gad.dk/SKS-samlet>> (19. januar 2019).

Den metriske tilpasning

LARS BRINK

Poetic meter is the set of prerequisites for how stressed and unstressed syllables should be arranged as a rule. The poet's metrical adaptation aims to make the shades of stress in the language fit. This appears to be simple, since in all European traditions every traditionally defined heavy stress can be placed in unstressed position, while every secondary or light stress can be placed in accentuated positions (not to mention unaccentuated; thus "anything goes"). Nevertheless, we all know it is possible to commit metrical errors in poetic composition. There must then be an adaptation rule that cannot be broken.

This rule is: Inversion is not allowed. A common phrase in daily speech with a well-defined stress pattern cannot have the opposite pattern in poetic meter. In Cole Porter's famous lines

I love Paris in the Springtime (the meter begins with two trochees)

I love Paris in the fall

'Paris' could not be 'Madrid', since *Madrid* would require the opposite accentuation pattern than what occurs in daily speech.

Lad os begynde med de 4 nøglebegreber i et digt: 1) metrum, 2) tekstudfyldning vha. 3) adaptation, dvs. tilpasningen af tekstudfyldningen, så den får de samme toppe og dale som metret, *uden* at det opleves som stridende imod dagligsproget, 4) foredraget af den færdige tekst. – Og lad os straks se nærmere på metrum i min renoverede definition:

Et metrum er en af digteren valgt *forskrift* for regelmæssig fordeling af fremhævede og ikke-fremhævede stavelser (toppe og

dale), således at der opstår *isokronier*, dvs. lige store tidsintervaller mellem visse enheder – det kan være mellem hver stavelse eller, i Nordeuropa, mellem toppene.

Al oplevet rytme hviler på isokroni: lommeurets tik-tak, gøgens kukken, pulsslagen og, naturligvis, musikkens rytmer. Den blotte regelmæssighed, fx ét og kun ét svagt slag mellem hvert stærkt slag, er ikke nødvendigvis rytmisk:

bumm bim bummm bim bummm bim bummm. Ren Nørgård!

På den anden side udgør ren isokroni heller ikke et metrum, eftersom der i sprog som dansk er tendentielt isokroni mellem hovedtrykkene. Oplæsning af fx Straffeloven med præcis isokroni mellem hovedtrykkene kvalificerer ikke til et metrum. Thi dette kræver som sagt *både* en regelmæssig fordeling af toppe og dale *og* isokroni.

Proceduren *in nuce* ved vers-fremstilling er da, at digteren finder et indhold (gerne smukt), hvis prosaiske formulering (tekst-udfyldningen af metret) har en fordeling af tryk (el. stavelseslængde), der svarer til hans valgte metrums toppe og dale. Fx:

Jeg elsker de grønne Lunde [- -] (Kataleks, ingen ville lade 1.
linje gå lige over i 2.)

med Tonernes vuggende Fald [- -]
jeg elsker de blanke Sunde [- -]

Metret har frit 2 el. 3 dale mellem toppene (det traditionelt almindeligste), hvorfor tilpasningen er perfekt. Men allerede i næste linje går det galt:

med Sejlernes Tusindtal [- -]

for det hédder jo 'tusind 1tal, hvad der ville indebære kun 2 faktiske toppe i linjen mod de andre linjers 3, samt at linjen ikke endte mandligt som rim-linjen, men daktylisk. Og sådan er det hele vejen igennem (diskrepanserne er understreget):

*Nede i fru **Hansens** kælder
kan man købe frikadeller*

*Oppe i gardinerne
hænger appelsinerne
mændene og konerne
spiser af citronerne*

Og det er ikke bedre i udlandet:

*Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? [~ - ~] (Wer reitet,
men det hedder 'Wer ...)
Es ist der Vater mit seinem Kind [- - ...] (Det hedder oEs oist
... og ... oseinem.)*

*They seek him here
they seek him there
those Frenchies seek him everywhere
Is he in Heaven?
or is he in ↓?
that darned elusive Pimpernel*

Har Den Røde Pimpernel sagt 'every 1where og 'pimper 1nel? Vel har han da ej.

Men intet af det nævnte opleves som fejl! Det ser ud, som om svagtryk og bitryk rask væk kan løftes til top, og at hovedtryk og bitryk

rask væk kan reduceres til dal. Det sidste ses i: *Wer reitet ... – Læg nu smukt din Haand i min – Så kom regnen ... – end er der en Gud foroven – Sov sødt lille Jumbo og visselul.*

Men hvis hovedtryk, bitryk og svagtryk både kan blive til toppe og dale, så falder al beundring for digterens versifikatoriske gave jo til jorden. Så kan alle gøre lydefri vers. Men dét kan ikke passe. Vi ved, at tante Oda begår masser af fejl – og de største digtere stundom ligeså. Tilpasningsreglen for prosa > vers må altså indebære en regel for prosaiske trykforhold, som *ikke* må ændres. (Bortset fra den selvfølgeligelige regel, at digtet ikke må have en stavelse mere el. mindre, end metret foreskriver: ***Jeg ved fire Lærkereder*).

Den regel har jeg fundet.

Tillad mig at udbygge disse introduktionens eksempler med nogle flere: I udtryk som *Da du...* og *Da de...* skulle man tro, at den lille konjunktion altid stod i dal, men den kan sagtens rejses til top:

Da de kom til Gammel Strand
var der ingen ildebrand!

Men vi kan med ligeså legende lethed have:

Da du og jeg var unge, Ernestine.

som er et digt af Ida Hammerich lagt i munden på ingen ringere end Bedstemor And. Både *da de* og *da du* er altså fuldt ud mulige i vor lyriske tradition.

Selv de letteste stavelser i det almindelige talesprog kan rejses til metrisk top, fx det fnuglette og:

...
med *matte* og *mødige*, *halvt udviskede Træk*,
med *smalle Læber* *og* en *Lød* af *Aske*,
har *smilet til* mig *fra* den *vage Fjærnhed* –
foran det Spejl, som *Tiden* *langsomt angreb*,
i mange Aar Hun nu fordoblet har
sin sære og sin smertelige Skønhed.

Digtet hedder »En Danserinde«. Det er skrevet i regelrette 5-fods-jamber uden rim (blankvers), med tilfældigt skiftende mandlig og kvindelig udgang. Kun i 1. linje er 3 af jamberne udvidet med en ekstra dal (dvs. at der er 2 dale mellem toppene), hvad ingen dengang så lidt som nu tog digteren fortrydeligt op. Digteren er den velmeriterede Chr. Rimestad (1878-1942), og dét navn borger jo for kvaliteten. (Jeg understreger ikke *udviskede*, da denne verbal-udtale per konvention var selvfølgelig dengang; *foran* var digterens normale udtale).

Ordet *og* kan dog som bekendt også være et adverbium: *Så kom a ind i AGF, ik' å'?* I rigssproget har det i århundreder været et arkaiserende adverbium (som helst bør adskilles leksikografisk fra konjunktionen; de udtales jo forskelligt). Adverbiet udtales altid med stærktryk, det er derfor vand på min mølle, at J.P. Jacobsen tildeler det en dal:

Saa standsed' og der den Blodets Strøm,
Som før var vant at rinde.

Man kunne også nævne fremhævelsen af det uanselige ord *som* – altid tryksvagt i talesproget – som Adam Oehlenschläger hæver til tinderne i sit muntre heksameterdigt:

*Her under Egenes Lye, hvor Vinden vifter saa kiøligt,
ville vi sætte os ned om det simple, landlige Træbord,
som af to Pæle bestaaer og tvoende høvede Bræder,*

Vi kunne nævne det endnu mere uanselige ord *at*, dét homonym, der betyder 'her begynder en fremsættende ledsætning':

*Med hænderne si'r vi klap-klap-klap!
Med fødderne si'r vi tramp-tramp-tramp!
At du må
huske på,
Sadden skal en lillebitte polka gå.* (denne linjes to første fødder
tetrasyllabiske)

Lad os løbe linen hélt ud og se på infinitivsmærket *at* (der efter min mening er et foransat bøjningsmærke):

*Vi Øvrighed med Munden slaae,
Kan dog selv intet giøre;
Eet er et Søe-Kort at forstaae,
et andet Skib at føre.* (Holberg)

Og lad os, for spøg, se på et digt fremhævet af Ernst von der Recke, hvori Hertz lader en konsonant – altså ikke en stavelse – udgøre en dal i verset:

*Slaget var endt. Paa den aabne Mark,
Der nylig gjenlød af Kampen,
Hørte man kun et Gisp, et Drøn
Og en Herreløs Hests Trampen.*

Recke finder det strålende og beskriver det meget godt:

... Kun i sidste Linie støde to saadanne [stærkt betonedede stavelser] umiddelbart sammen, idet den mellem de betonedede Vocaler liggende Consonantforbindelse sts-Tr kræver saa lang Tid til at articuleres af Taleorganerne, at det hele mellemliggende Taktrum derved uden Vanskelighed udfyldes. (Recke 1885: 6)

Jeg kalder det nu – trods alt – en rytmisk fejl: Der ér trods alt ingen dal-stavelse, og jeg vædder gerne en rigsbankdaler på, at Hertz har tænkt det udtalt med det dengang ret almindelige [-əs], som han dog ikke ville skrive.

Jeg har naturligvis eftersat de danske metrikere for tilpasningsreglen, dvs. den regel, hvorved dagligsprog tilpasser sig metret.

Den ældste er samme Recke, manden, der forhalede de små bogstaver i 59 år! Han skrev sit berømte skræmmedigt om sukker i kaminen og skræmte derved ministeriet fra at indføre nordiske små bogstaver i appellativer i 1889, og det varede som bekendt helt til 1948, før de blev knæsat. Recke fornemmer s. 16-18 adaptations-problemet. Men det bliver ved anelsen, og der kommer kun et enkelt eksempel ud af det. Nemlig dette, at præsens participiers sidste stavelse snart står i top:

*Som sagt jeg gaaer og glemmer,
At gode Raad er dyre,
Og drømmende jeg stemmer
Min lille gyldne lyre.* (H. Hertz)

snart i dal:

*Kulde betøvngende
Kjærlighed bringende
Svæve vi strømmende*

*Rundt om det drømmende
Deilige Bryst.*

(Paludan-Müller)

Resten af hans betragtninger går uden om problemet og hen til det langt mere traditionelle problem: Hvordan skal de færdige vers foredrages? Han erkender, at faktisk talesprog har både stærktryk, svagtryk og bitryk, og at fx bitrykket i 2-stavelser-sammensætninger som *Solvogn* naturligt falder i dal i trokæiske vers, men at det dog beholder en vis tyngde, så at det bedst egner sig til vers »med en langsommere Gang«, altså langsommere end vers med trokæer som *Solen*. Men dette er ikke en diskussion af, hvad der i talesproget kvalificerer sig til top og dal i et metrum, men en diskussion af, hvordan man mest passende foredrager et færdigt vers – hvis dale og toppe er givne og indiskutable – så de bedst passer til talesproget.

Og denne foredrags-diskussion er meget gammel. Det ene ekstrem er oplæsning af vers, ganske som man ville læse teksten som prosa:

'Nu skal jeg for'tælle jer om 'Jørgen ...

Det andet ekstrem er den såkaldte lirim-larum, hvor top og dal veksler mellem de samme to toner:

Nu skal jeg fortælle jer om Jørgen ...

Hans Brix (1911: 28) mener, at »det naturalistiske« foredrag startede 25 år før Brandes, nemlig da Michael Wiehe og Frederik Høedt rev sig løs fra Det kgl. Teater. Vi véd det ikke, men Reumert og Bodil Ipsen havde en hel del af naturalismen, særlig i skuespil af Molière, hvor de lange tirader af alexandrinere blev befundet ubærlige for et 'moderne' publikum. Men det må siges, at de begge stræbte efter, trods alt, at lade metret skinne igennem.

Reckes metriske overvejelser munder da også ud i det helt afmægtige resumé:

Alt, hvad i dette Capitel er sagt, lader sig kortelig resumere i de Ord: i Arsis [top] kan enhver Stavelse stilles, som, uden at der gjøres Vold paa Sproget eller Tanken, lader sig fremhæve paa de omgivendes Bekostning; i Thesis [dal] kan ligeledes enhver Stavelse stilles, hvis Betoning paa tilsvarende Maade lader sig undertrykke. (Recke 1885: 18)

Ja, som top er enhver stavelse brugelig, som *egner sig til det*. Dette er semantisk tomgang, ganske som bryllupsritualet: Man skal elske og ære ægtefællen, hvad der end sker – dét er klar tale – men hvad skal man ellers gøre? Man skal leve, *som en ægtemand bør leve med sin ægtehustru*. Ja, det er da klart, man skal selvfølgelig ikke leve, som en ægtemand *ikke* bør leve. Men det er buldrende tomt.

Brix har i 1911 i *Gudernes Tungemaal* skrevet en fin lille metrik. For hvad ér gudernes tungemål? Dét er naturligvis lyrikken.¹ Men han har ikke klart set tilpasningsproblemet. Måske aner han det. Han har omskrevet et digt af Drachmann:

*Aa, Havet ...! Har jeg valget mellem Vandet
og terra firma ... ja saa ta'r jeg Landet!*

...

(Brix 1911: 29)

---

1. Under diskussionen plæderede Jens Kr. Andersen for, at man her, om versificeret kunst, brugte ordet *poesi*. Det er betegnende, at litteraterne ikke har lagt sig fast. For *poesi* taler frasen *poesi og prosa* samt ordet *poesibog*. På den anden side er *poesi* = 'al æstetisk fiktion' i »Det uendeligt Smaa og det uendeligt Store i Poesien«. *Lyrisk* er vel det almindeligste, men man viger dog tilbage for at kalde episke digte som Homers for *lyrik*. *Digt* er ødelagt af de rytmeløse digteres snylten på ordet. Utålelig slendrian. Jeg lader det stå åbent.

et digt, der kun afviger få steder fra prosaisk udtale, og gjort det til fortløbende prosa med trykmarkeringer, der følger Jespersens dengang nye trykanalyse med 4 trykgrader. Hvorved der fremkommer en oplæsning, der passer bedst muligt til metrum og dagligsprøg. Men heller ikke Brix skelner mellem den metriske tilpasning (af dagligsprøg til vers) og foredraget (af det færdige digt). Det pågældende digt har ingen fejl, men afviger dog et par steder fra normal udtale. Han ser dermed ikke, hvad denne digter og alle andre må gøre for at *undgå* at fejle.

Jeg kan ikke noksom advare imod at forblande metrum med foredrag. Metret er som ovenfor sagt en *forskrift* for toppe og dale; der er kun dé to muligheder, og dét er alle metrikere faktisk enige om. Alligevel bliver det blandet sammen med digtets foredrag, der, hvis det ikke er *lirum-larum* ('messende') kan have alle grader af tryk (der er jo uendeligt mange), svælge i bitryk og (Sievers') trykløse højtøner, sære pauser og crescendoer, hvisken og råben. Altsammen uden at metret tabes. Når jeg anfører et metrum med fed skrift på toppene, i stedet for den langt nemmere trykstreg, så er det netop for at skelne mellem metrum – med kun 2 muligheder – og foredrag med legio. En metrisk (forskrifts-)top er ikke helt det samme som et hovedtryk, selvom der naturligvis er en snæver forbindelse.

Arthur Arnholtz er vistnok godt klar over problemet med, hvad der er op og ned i et metrum, dvs. hvad der kvalificerer til top og dal. Men han giver overhovedet ingen eksempler og er meget svært tilgængelig, for ikke at sige tåget. Han skriver:

I de *centrale talevers* optræder den [kædestiliseringen] som et normerende *taktmønster* i ligevægt og vekselvirkning med sprogstoffet, delvis fremgaaende af det, delvis virkende regulerende tilbage paa det. (Arnholtz 1961 [1948]: 9)

Og hvad er så *kædestilisering*? Det er »dagligtalens større afsnit, perioder eller *raa langed*«, der »reguleres som *kæder* af rytmisk ret ens led.« Er det så sært, at vi flygtede fra Arnholtz' vildtvoksende terminologi?

Jørgen Fafner er elev af Arnholtz, og dét mærker man. Hans *Digt og form*, 1989 er et vildt rodeo af definitioner af lyrikkens nøglebegreber. Fafner er alt for meget af en æstetiker til at kunne gennemtænke og fastholde svære definitioner. Et sted siger han: »I verset fejrer sproget sig selv« (Fafner 1989: 242). Sådan taler en æstetiker, ikke en klartænkende videnskabsmand. Fafner er klar over modstriden mellem metrum og talesprogs-tryk i fejlfri vers. Han har (1989: 13) det fine prosa-eksempel: *„Lad mig sig(e) dig be'sked*, der af Emil Aarestrup 'forvandles' til to følsomme verslinjer:

*Lad mig sige
Dig besked
Om mit Hjertes
Lønlighed.*

Men noget problem ser Fafner ikke: Versenes toppe ligger nu engang tættere end talens (1989: 23) – og følger sig nu engang efter metret (passim).

Min gamle ven Vagn Rehling skrev en verslære, *Rytme og klang i vers* i 1985 (Rehling 1985). Rehling er den klareste og nemmeste af alle mine ærede forgængere. Sjovt nok er han også den mest åndfulde og den med det fineste gehør. – Han har sikkert tænkt over tilpasningsproblemet og har flere og bedre eksempler på svælget mellem metrum med tekstudfyldning og dagligsprog. Fx skelner han mellem vers, hvor hver top og hver dal rigoristisk modsvarer hovedtryk hhv. ikke-hovedtryk – og så vers med modsætning, fx disse:

Jeg *gik* mig *over sø* og *land*,
Dér mødte jeg en gammel mand.
(Rehling 1985: 14-15)

I 1. linje burde *over* jo ikke stå i top, mens 2. linjes *Dér* burde stå i top, og *jeg* til gengæld burde stå i dal – hvis der altså virkelig var overensstemmelse mellem metret og alm. dansk. Ikke at der er tale om fejl; dét er der *ingen*, der mener, heller ikke jeg. Det er det, der er problemet! – Men ud over at notere diskrepansen, forsøger Rehling ikke at løse problemet.

Skulle udenlandske metrikere have løst gåden? Om nogen må det være tyskerne. Jeg har gennemgået to verslærer, Erwin Arndt (1975) og Hans-Dieter Gelfert (1998). Men problemet står uløst i dem begge. Dog har Arndt dét udmærkede bidrag, at han giver den fejlfulde tilpasning til metrum et navn: *Tonbeugung*. Han giver desværre kun eksempler på det fra middelalderens Mestersanger-vers, dvs. en sangform, hvor musikken var dominerende, og som var helt uden hensyn til dagligsproget; metret var slavisk top-dal-top-dal...:

Zu jrer zeit viel böß ungereimbt Gsang erklang
  ∨   — ∨ — ∨   —   ∨ — ∨   —   ∨ —

Uden musik lyder det malabarisk og fejlfuldt. Men hvori består fejlen? Ja, normaludtalen passer ikke med metret, vil de fleste sige. Men vi har jo til overflod set, at dét gør det aldrig, selv hos de største.

Vi har nu et metrum – digterens selvvagte forskrift for en regelmæssig fordelingen af toppe og dale, inden for isokronier. Metret er en objektiv størrelse, som metrikerne og andre kyndige eller blot øvede enes om. Faktisk har jeg aldrig oplevet en afvigende mening fra min hos en anden metriker, uden at jeg måtte erkende,

at teksten også kunne skanderes på hans måde – inden for meget snævre grænser. Dét kan jeg give nogle eksempler på. Hvis metret har frit skiftende gangart, det vil i praksis sige frit bisyllabiske og trisyllabiske fødder, hvilket atter er = snart 1, snart 2 dale mellem toppene – hvad der er uhyre traditionelt i dansk lyrik – så er det ret let at finde tvetydige steder. Hvordan har fx Poul M. Møller selv villet skanderet flg. linje:

Hans: *Naa, det skal saamænd vare meget længe,*

A: *Før jeg igjen skal troe paa Pigeminer,*
eller

B: *Før jeg igjen skal troe paa Pigeminer,*

I sidste tilfælde blander digteren altså, helt traditionelt, tri- og bisyllabisk gangart, dvs. blander en daktyl med 4 trokæer og har frie optaktsforhold. – Digterens selvvalgte metrum (A) er dog let at finde i alle de andre verslinjer, og for øvrigt hørte Poul M. Møller til de eksklusive digtere, der strengt holdt sig til jamber eller trokæer. (Han var han også særlig fordringsfuld mht. rim, tålte fx ikke rene ørerim som *Duggen ~ Kukken*).

Langt sværere er det at kreere et flertydigt metrum, hvis ingen af de to mulige metre må rumme friheder:

»Viggo på morgenkvisten«: *Viggo stod op, andre sov!* (3 daktyler,
de 2 sidste
dale
katalekte)
Viggo sku' ha' sig lidt sjov! (do.)

»Viggo i bussen«: *Viggo stod op, andre sov!* (4 trokæer,
 sidste
 dal
 katalekt)
Da de nå' de Rude Skov! (do.)

Jeg har snydt lidt, som det hedder. For den tekst, digteren signalerer sit metrum med, er jo kun *grafisk* ens i de to metre. I virkeligheden er *stå 'op* og *'stå 'op* forskellige tekster. Det siger sig selv, at slige tve-tydigheder ingen praktisk rolle spiller, når verslinjerne da ikke står på isolerede potteskår fundet i køkkenmøddinger. Det enkelte digts materiale er som regel fyldigt nok til entydig skandering.

Jeg har her demonstreret, at digterens valgte metrum er en objektiv størrelse i kraft af den store enighed blandt kendere – til trods for at digteren jo ikke annoncerer sit metrum isoleret, men formidler det i og med de første linjer i digtet. I praksis giver det ingen problemer, hvis metret ellers er klart og ikke, som i de såkaldte prosavers, blot er *tendenser* til et metrum. (Metrikere kan være uenige om mangt: definitioner, terminologi, skønhed / klodsethed, men det enkelte digts metrum bestemmes i stor enighed).

Men et metrum gør det jo ikke. Digtets tekstlinjer skal *passer* med metret. Ellers er det intet digt. Hvilket vil sige, at digtets tekst, som den udtales i det egentlige sprog, talesproget, på én eller anden måde skal være foreneligt med metrets toppe og dale. De færreste daglige sætninger har en regelmæssig trykfordeling:

*'Gir 'farmor 'lige en 'ekstra kop 'kaffe?
 Lad mig 'bare 'prøve 'de ,dér oze'lotter 'én 'gang 'til!*

Overalt har digtekunsten besindet sig på, at dagligsproget må modificeres, adapteres, en smule, for at kunne passe til, og afspejle, et metrum. Men efter hvilken regel? Vi har set mange eksempler på, at der tilsyneladende ingen regel er: Talens hovedtryk kan i bredfyldt mål optræde som dale, ligesom talens bi- og svagtryk i stor stil kan optræde som toppe.

Men vi ved også, at tilpasningen kan svigte, så der opstår *fejl* – som jeg foretrækker at kalde *tilpasningsfejl* i stedet for *metriske fejl*, for der kan ikke både foreligge et metrum og være fejl i dette metrum. Det er i tilpasningen af dagligsprog til metrum, at der begås fejl. Lad mig derfor ile med at afsløre reglen for den metriske tilpasning. Den lyder:

Alt kan stå i top, og alt kan stå i dal, dog således, at der ikke opstår *omvending*. Omvending vil sige, at et udtryk, der tildeles top og dal, i dagligtalen har de *modsatte* trykforhold. Fx:

I LØGstør sku' vær' gilde!

sku' har i tale svagtryk, men efter metret top. Den tilpasning er lovlig, fordi den ikke indebærer nogen omvending. Men *Løgstør* har efter metret top + dal, men i dansk svagtryk + stærktryk, altså *omvendte* forhold. (Jeg understreger fortsat diskrepans mellem talesprog og metrum, og hvor dette tillige opleves som en fejl, bruger jeg versaler). Eksempler af samme slags:

*Den er fin med gyROen,
så mist ikke troen,
men skænk mig lidt KAnel allright paa en spoon.*

Digteren sagde '*kandis*, og det var godt. *Ka'nel* er måske lige så godt i rom, men metrisk bliver det en omvending: Det hedder *ka'nel*, men

metret fordrer *kanel*. Omvending. Og det hedder 'gyroen, *gyroen* er omvending.

Ovenstående viser omvending mellem svagtryk og hovedtryk (*Løg'stør, ka'nel*). Men også omvending mellem bitryk og svagtryk udgør en mærkbar fejl i tilpasningen, formentlig ikke helt så prægnant:

*Sådan er kaPItalismen,
Utak er de armes løn.
Det' de riges paradis, men
jeg syns fa'me det er synd.*

4 4-slagsrækker, bisyllabisk gangart (trøkæer) med skiftevis mandlig og kvindelig udgang og dermed fletrim (flet-'rim', for *kapitalismen* rimer jo ikke på *paradis, men*). Det er så traditionelt, at man kunne græde. Men. I dansk hedder det obligatorisk ,*kapita'lismen*, det kan umuligt hedde *ka,pita'lismen*. Altså sker der omvending i verstillpasningen. Den har altid moret og irriteret mig. Hvis nogen (følsom og øvet verslæser) slet ikke får fejloplevelse, må typen, for disse sjæles vedkommende, stryges af fejlkataloget. – Nu skal vi højere op. I oktober 2015 blev der holdt en fest i Dansk Sprognævn, og herunder afsanges der en morsom vise med hele 7 toppe i visse linjer:

SvarsamLINGen vokser i musikkens ny palads

Den *var* morsom, men ingen tvivl om, at dagligtalens 2. stavelse (, *sam*) i '*svar, sam*,_(,)*lingen* med rette opfattes som stærkere end den følgende stavelse (*-ling*), hvorved der opstår en omvending. Det kan ikke i nogen form for dansk hedde '*svarsam, lingen* (a la '*svarma, skinen*).

Alle hidtidige eksempler har været omvendinger inden for et enkelt ord. Men omvendingsreglen omfatter alle udtryk, ord såvel som flerordsudtryk:

I søndags blev peleiden så vred at det nå'de Olympen.

6 fødder, 5 daktyler og en såkaldt spondæ, der i dansk gengives som trokæ. Men den er helt gal: Det hedder i 'søndags, og den betrykning må ikke omvendes. – Det hedder også *hr.* 'Olsen osv. med enhedtryk, hvilket ikke fejlfrit lader sig omvende:

HR. Niels mødte GREV Gert!

Preben Uglebjerg indlagde sig i 1967 (år 800 efter Byens grundlæggelse) uvisnelig hæder ved at udfylde en pinagtig ventetid på Rådhuspladsen ved at lede en improviseret fællessang med ordene:

(Vi venter alle e.l.) PÅ fyrværkeri, PÅ fyrværkeri, PÅ fyrværkeri.

på melodien *Yellow submarine* af den bekendte engelske kvartet. Jeg opfatter det som Uglebjergs halvbevidste spøg at bryde omvendingsreglen, for det hedder jo *på* 'fyrværke'ri, sådan at *på* er svagere end *fyr*, men i sangen er det omvendt.

Litteratur

Arndt, Erwin (1975) *Deutsche Verslehre*. Berlin: Volk und Wissen
Volksiegener.

Arnholz, Arthur (1961 [1948]) *Det mundtlige foredrag 2, Verstekster*.
København: Munksgaard.

Brix, Hans (1911) *Gudernes Tungemaal*. København: Gyldendal.

- Fafner, Jørgen (1989) *Digt og form. Klassisk og moderne verslære*. København: Reitzel.
- Gelfert, Hans-Dieter (1998) *Einführung in die Verslehre*. Stuttgart: Reclam.
- von der Recke, Ernst (1885) *Dansk Verslære i kortfattet Fremstilling*. København: Gyldendal.
- Rehling, Vagn (1985) *Rytme og klang i vers*. København: Lærerforeningernes Materialeudvalg.

Navnet i centrum. Om placeringsdiskurs og forskellen imellem navne i tale og skrift

LINE SANDST

In this article, I discuss how linguistic ambiguity arises and differs in spoken and written language situations in linguistic landscapes (LL). I investigate overall language comprehension, word formation and homonymy in order to understand why uncertainties occur and how language users can determine what is meant in a given context. In doing so, I suggest the necessity to distinguish between the spoken and written contexts of proper names in order to interpret a given name. I investigate the different modalities available and used in spoken and written name forms, respectively, and I clarify the importance of the discourse for placement of proper names as an important factor for distinguishing between proper names and other grammatical categories in LL.

Proprier er en af de mest synlige grammatiske kategori i lingvistiske landskaber (LL) i byer (Landry & Bourhis 1997:25; Puzey 2016). Gruppen af synlige, urbane proprier består af plads- og gadenavne, navne på butikker og virksomheder (kommercielle navne), imens brands og logoer indtager en gråzoneplads (Sjöblom 2016, Van Langendonck & Van de Velde 2016). Dertil findes navne på kirker, broer og andre lokaliteter, man kan finde i byer.

Proprierne i LL er ofte dannet af ordstof, der er semantisk gennemsigtigt for moderne sprogbrugere. Derfor er homonymi et genkommende fænomen. I en talesprogssituation er det fx nemmere for en sprogbruger, at komme i tvivl om ['pidsa,hu'səð] skal opfattes som et appellativ i bestemt form (et hvilket som helst, men bestemt og

specifikt pizzahus) eller som et proprium (netop dét bestemte og specifikke sted), end samme sprogbruger ville komme i tvivl om, at [al'søn'c,råb] er et bebyggelsesnavn (se Sandst 2016a for en udførlig diskussion heraf). Proprier har brug for tid og konsensus i en navnebrugerkreds, før de får entydig navnekarakter (Ainiala et al. 2012: 23, Bakken 2002, Andersson 1996; 1974), og det er lettere at afgøre betydningen, når der ikke er homonyme sammentræf med udtryk i andre grammatiske funktioner som skaber flertydighed (Sandst 2016a, Gernsbacher 1997, Hopper 1991).

Imidlertid er proprier i LL karakteriseret ved at være skriftlige, visuelle tegn. Hvis teksten *PIZZA Huset* placeres på en butiksfacade kan det hurtigt aflæses som et navn, og dermed spiller konteksten en væsentlig rolle, når det skal afgøres, hvad der menes. Men kommercielle navne i LL konkurrerer også indbyrdes om kundernes opmærksomhed (Sjöblom 2016, Ainiala et al. 2012: 211). Dette kan afstedkomme at andre semiotiske ressourcer end skriftsprog alene anvendes på butiksskiltene. Dermed kan fx farver og skrifttyper både spille en rolle for hvad der kan defineres som det kommercielle navn ud af flere mulige tekster på en butiksfacade, og spille en rolle for tolkningen af navnets betydning. Propriernes kompleksitet i LL intensiveres yderligere ved, at der kan være forskel på, hvordan et butiksnavn står skrevet på et skilt i gadebilledet, og hvad samme lokalitets juridiske navn er i officielle registre. Eksempelvis skrives der *Gormsgade 23 Købmand* på gadeplan, mens lokalitetens juridiske navn er *Købmanden Gormsgade*. Når man skal undersøge urbane proprier i LL er det altså vigtigt at skelne imellem talesprogssituationer og skriftsprogssituationer i sin analyse.

I det følgende undersøger jeg nogle af de særpræg, der kendetegner proprier i LL ved at vise nogle af de forskelle, der opstår, i henholdsvis tale- og skriftsprogssituationer. Alle eksempler er empiriske forekomster fotograferet i København i perioden 2014-2015. Denne metode blev afgørende, da det viste sig, at semiotiske ressourcer som farver

og komposition spiller en væsentlig rolle for tolkningen af flere af de excerperede proprier. Det teoretiske fundament for sprogbrugsanalysen trækker på multimodalitetsanalyse og geosemiotik, som jeg også redegør for. I det følgende skitserer jeg først navnedannelse og sprogforståelse, hvorefter analyser af proprier i LL med særligt fokus på forskellen imellem talesprogs- og skriftsprogssituationer belyses. I analyserne kredser jeg om flertydighed og homonymi, og som vi skal se spiller forskellige modaliteter knyttet til tale og skrift samt den konkrete, fysiske placering af tekst i byrummet en helt central rolle for, hvad vi tolker som proprium, og hvad der tolkes som andre grammatiske klasser.

Navnedannelsesmåder og sprogforståelse

Proprier er nominaler, der refererer til en unik ting, og som kan være mere eller mindre abstrakte (sammenlign *Gud* og *Niels Bohr*). De er altid bestemte, og de er altid monoreferentielle. De kan enten dannes som unikke udtryk eller med udgangspunkt i eksisterende ord eller fraser.

Navnedannelse med unikt udtryk kunne fx være dannelsen af et quasiord med en sammenfletning, som eksempelvis cafékædenavnet *Baresso*, der er sammensat af appellativerne 'barista' og 'espresso'. Kendetegnet ved unikke navnedannelser er fraværet af homonymi, dvs. at navnet dannes som et unikt eksemplar på udtryksniveauet. Også proprier der er unikke forkortelser (dvs. forkortelser der ikke bærer konventionel betydning ligesom fx *ApS* m.v.) som *BR* og *HK7* er unikke navnedannelser, ligesom navne der dannes med tal, fx *Au2parts*, også er det.

Navnedannelsesmåden hvor tal indgår kan anskues som en specialiseret navnedannelsesmåde for det skriftfunderende proprium, da udtale ofte "opløser" tallet til et kendt ord eller orddel, hvorved homonymi kan indtræffe. Og så er navnet ikke længere unikt i talesprogssituationen. Fx fremstår *Au2parts* som et unikt eksemplar på

skrift, men udtales propriet "udfoldet" aktiveres et homonymt sammenfald med det engelske substantiv *autoparts* ('autodele'). Formidlet gennem talesproget er *Au2parts* altså ikke længere unikt.

Dannes navne som unikke udtryk er forvekslingsmulighederne med andre grammatiske klasser minimale. Det er navnedannelsesmådens styrke, hvis navngiveren gerne vil danne et utvetydigt proprium her og nu, da der er en minimal grad af forvekslingsmuligheder, der kan gøre sprogbrugeren i tvivl om, hvad der menes. Dog kan nogle unikke navnedannelser også vække associationer, hvis sprogbrugeren kan genkende ord eller orddele, og der er forskel på om sprogbrugeren læser eller hører navnet.

Den anden navnedannelsesmåde sker med udgangspunkt i eksisterende ord eller fraser. Her er forvekslingsmulighederne med andre grammatiske klasser til gengæld stor grundet mulig homonymi. Det er en svaghed ved navnedannelsesmåden, hvis navngiveren ønsker at danne et utvetydigt proprium her og nu, men navnedannelsesmåden har også en styrke i tvetydigheden, netop fordi der kan vækkes en forestilling om en klasse af ting, hvorefter konteksten hjælper til at tilrettelægge sprogstørrelsen til den i situationen rigtige betydningsmulighed. (Dette vender jeg tilbage til senere). Det kan udnyttes som navngivningsstrategi, hvis en navngiver ønsker at kommunikere fx hvad vedkommende forhandler i sin butik.

Når der kan leges med betydningsniveauerne på denne måde, skyldes det menneskets sprogforståelse. Menneskets sprogforståelse afhænger af kognitive processer, der er opbygget i et system af hukommelsesbindinger (*memory nodes*). Når disse aktiveres, dannes betydning (fx Gernsbacher 1997, Müller 2010, Brédart 2016). Betydningsdannelse sker ved flere samtidige processer i hjernen, hvor evnen til både *fremhævelse* og *undertrykkelse* af indkommende stimuli er centrale parametre for sprogopfattelse og opfattelse af fænomener i verden generelt (Gernsbacher 1997: 85-86). (Sprog)opfattelsen forstyrres dog ofte af mange forskellige og samtidige "interferenser",

hvoraf nogle er interne imens andre er eksterne (ibid.). Den eksterne interferens angår fremstillingsformen. Fx kan det være vanskeligere at læse et ord, hvis kanten af en figur gennemstreger ordet, end det ville være at læse samme ord, hvis det ikke er gennemstreget af en del af en figur. Intern interferens opstår ved homonymi, altså hvor sprogbrugeren skal afgøre om et ord tilhører den ene eller den anden grammatiske kategori (ibid.).

Flere forskellige sprogforståelsesstudier har vist, at samtlige mulige betydningsmuligheder aktiveres samtidigt i hjernen, når sprogbrugeren konfronteres med stimuli (fx Gernsbacher 1997, Samuel 2001, Müller 2010, Brédart 2016). I en engelsksproglig kontekst er det fx blevet vist at konfrontation med et ortografisk *ROWS*, aktiverer både ortografisk information (*ROWS*), fonetisk information (*/roz/*) og semantisk information (konceptet 'rose') samtidigt (Gernsbacher 1997). Aktiveringen af betydningsmulighederne sker upåagtet den semantiske eller syntaktiske kontekst ordet optræder i (ibid.). Sprogbrugeren forstår, hvad der refereres til, fordi denne er i stand til at reducere aktiviteten af de i konteksten *urigtige* betydningsmuligheder. Denne "efterrationalisering" indtræffer umiddelbart efter aktiveringen af samtlige betydningsmuligheder, og det hele sker i brøkdelen af et sekund. Det er netop denne homonyme situation mange urbane navne i LL befinder sig i, og det er derfor, vi kan komme i tvivl om [*ˈpidsa,huˈsəð*] skal opfattes som et proprium eller som et appellativ i bestemt form. Dette vender jeg tilbage til.

Proprier tilhører sammen med appellativer den grammatiske kategori substantiv. Men hvor proprier altid er bestemte og singulariserende, har appellativer et betydningsindhold, som vækker forestillingen om en klasse af ting. Appellativer har klassificerende betydning, og proprier har monoreferentiel betydning (O'Grady et al. 2017, Nyström 2016, Hansen & Heltoft 2011, Van Langendonck 2007a). Men ligesom proprierne kan appellativerne også være både bestemte og have specifik reference, da appellativer synkront kan

bruges til at referere til noget unikt. Lyons (1977) beskriver dette med et eksempel om en fiskehejre:

Consider now the following sentence (which we will assume is uttered to make a statement):

(7) Every evening at six o'clock a heron flies over the chalet. It contains an indefinite noun-phase, 'a heron', which under one interpretation of the sentence can be understood to refer to a specific, though unidentified, individual; and this interpretation would be supported if the sentence were immediately followed, in the same context by

(8) It nests in the grounds of the chateau. (Lyons 1977: 188)

Lyons' eksempel (7) kan altså forstås på to forskellige måder. I én forståelsesramme vækkes blot en individueret forestilling om klassen af fiskehejrer: Hver aften klokken seks flyver en eller anden fiskehejre over hytten. I den anden forståelsesramme er en fiskehejre specifikt refererende, da det er en ganske særlig fiskehejre, der menes.

Proprierne er altså altid specifikt refererende og bestemte, mens appellativerne *kan* være specifikt refererende og bestemte og dertil altid vækker forestillingen om en klasse af ting. Grundet det funktionelle overlap er appellativerne velegnede til at danne proprier med.

Navnedannelse med appellativ kan tage udgangspunkt i den referentielle brug af et appellativ, fx *pizzahuset*. Sprogbrugeren anvender da appellativet i bestemt form til at udpege ét specifikt medlem af en klasse. Udviklingen fra appellativet *pizzahuset* til propriet *Pizzahuset* er tidslig og indebærer, at appellativet per konvention knyttes til kun ét specifikt medlem af den klasse, appellativet vækker forestillingen om. Samtidig med at konventionen fyldbyrdes, mister appellativet sin evne til at vække forestillingen om en klasse af pizzahuse. Uanset om navnedannelsen sker øjeblikkeligt ved en dåbshandling, eller om

den sker gradvist over tid, resulterer navnedannelsesmåden i sameksistens af et enslydende specifikt referende og bestemt appellativ og et proprium (homonymi). Fænomenet kendes også som *layering*, der beskrives af Hopper (1991) som:

the prominent fact that very often more than one technique is available in a language to serve similar or even identical functions. The formal diversity comes about because when a form or set of forms emerges in a function domain, it does not immediately (and may never) replace an already existing set of functionally equivalent forms, but rather the two sets of forms co-exists. (Hopper 1991: 23)

De sameksisterende udtryk kan resultere i specialiserede anvendelser fx i forskellige sociolingvistiske registre (ibid.).

Det homonyme problem er imidlertid størst i talesprogssituationer. Netop fordi proprierne i LL er tekstfunderede, gives der i LL en kontekst, der hjælper sprogbrugeren til at svække de i konteksten urigtige betydningsmuligheder, og afgøre hvad der skal opfattes som navn, og hvad der ikke skal opfattes som navn (Sandst 2020a). Dette hjælper yderligere på vej af en relativ fast konvention for placeringen af de tekstfunderede proprier i LL.

Diskursen for propriers placering i LL

Overalt i byen ses en stiltiende konsensus for fysik placering af proprier i det lingvistiske landskab. Propriet i LL er oftest placeret over indgangsdøren til en lokalitet, over butiksvinduerne, på skilte der fæstnes vinkelret på muren ved indgangsdøren, på skilte der stilles på fortovet uden for butiksdøren, sjældnere på vimpler placeret på fortovet nær den navnebærende lokalitet. Dertil findes proprier på navnetavler ved de opgange, hvor der findes navnebærende firmaer

Figur 1. Diskursen for propriers placeringer i LL. De urbane navne står skrevet på skilte placeret vinkelret på murene ved indgangsdørene og virker retningsgivende og monoreferentielt udpegende for de navnebærende lokaliteter. Bemærk indgangen til Frisør, som ligger i kælderen, mens indgangen til pure shop ligger i samme bygning, men i stueetagen. (Foto: Line Sandst).

og kontorer i bygningen og tillige på dørtelefoner. Også Paula Sjöblom (2016; 2008: 353-354) bemærker placeringerne som typiske og konsekvente placeringer af proprier i Åbo (Turku) i Finland.

Geosemiotikerne Scollon & Scollon (2003) har vist, hvordan objekters placeringer i den fysiske verden skaber betydning:

the grammar of visual design, like any grammar of language, must take into consideration the placement of those structures of meaning within the larger frames of concrete placement on the surfaces of our material world. (Scollon & Scollon 2003: 150)

Således kan et ikonisk billede af en kvindefigur fx betyde 'dametoilet', men kun hvis skiltet er placeret det rigtige sted på en dør. Der kan spores kulturelle forskelle for placeringsdiskurser (fx Scollon & Scollon 2003: 163), og det er derfor vanskeligt at give universelle "regler". Dog står det fast, at menneskets sociale interaktion også styres af interaktionen imellem mennesker og tegn i den fysiske verden.

På samme måde som et ikonisk billede af en kvindefigur på en dør kan betyde 'dametoilet', betyder en tekst placeret over en indgangsdør 'kommercielt erhverv'. Det er *interaktionen* mellem sprogbrug og den faste konvention for placering der viser diskursens tilstedevær, da interaktionen mellem brug og konvention både skaber diskursen og kan bryde med det, som forventes.

Conventions do not operate REGARDLESS of circumstances of use, as sometimes claimed by overeager structuralists, but they INTERACT with circumstances of use. This is why conventions may be overridden in specific situational circumstances. (Boye & Harder 2012: 8)

Hvis alle brød konventionen, ville det blot blive den nye konvention, som sprogbrugerne ville lære at forvente. Det betyder, at netop fordi placeringsdiskursen findes, skabes der et mulighedsrum, der kan udnyttes ved navnedannelse, fx med et (u)bevidst brud med vores sproglige forventning til kommercielle navne. Da kommercielle

Figur 2. Købmandsforretning på Gormsgade 23, København. Diskursen for placeringen af proprier i LL tilrettelægger sprogstørrelsen fra meget lille proprial karakter til en proprial forståelsesramme. (Foto: Line Sandst).

erhverv og deres navne konkurrerer indbyrdes om kunderne, kan et sådant forventningsbrud samtidigt bruges til at skabe den huskerværdighed, de kommercielle erhverv ønsker.

Man kan altså sige, at tekstens placering over indgangsdøren giver lokaliteten betydning som kommercielt erhverv, samtidigt med at tekstens placering over indgangsdøren giver teksten betydning som proprium. Fordi diskursen er stærk, skabes der mulighed for, at tekst der spontant knyttes til andre grammatiske og semantiske kategorier end den propriale, alligevel tilrettelægges i en proprial forståelsesramme.

Teksten *GORMSGADE 23 KØBMAND* (figur 2) er placeret over indgangsdøren til butikken. Dermed er tekstens fysiske placering inden for den prototypiske placering af propriier i LL. Siges *GORMSGADE 23 KØBMAND* derimod i en talesprogsituation, ville de færreste nok opfatte det som et proprium, men snarere som et appellativisk udtryk af en adresse og en specifikation af butikstypen. Man kan dermed sige, at en tekst som *GORMSGADE 23 KØBMAND* har mindre navnekarakter end fx cafénavnet *Det Elektriske Hjørne* eller navnet på frisøren *Frisør Stender*. Nominaler af bestemmer + adjektiv + substantiv, som *Det Elektriske Hjørne*, er typiske morfologiske konstruktioner for propriier. Baseret på denne forhåndsviden bliver det nærliggende at tolke nominalet i analogi med andre for sprogbrugeren kendte konstruktion af typen, fx *Det Kongelige Teater*, *Den Røde Plads*, *Den Grønne Giraf*, *Det Gamle Sted* m.m. (se også Sandst 2016b).

Navne med foranstillet artsbestemmende led kendes fra romanske sprog, men strider egentlig imod orddannelsesmåden i dansk, hvor det artsbestemmende led står sidst (Sandst 2020b; Jørgensen 1988). Når vi alligevel finder denne konstruktion i dansk, er det udelukkende i propriumskategorien, fx *Café Norden*, *Frisør Stender*, *Galleri K*, *Hælebaren City* m.fl. Derfor kan navnetypen med foranstillet artsbestemmende led defineres som prototypisk. Med dette afsæt kan man derfor sige, at *GORMSGADE 23 KØBMAND* har lille navnekarakter, og at teksten er afhængig af den fysiske placering inden for diskursen for at kommunikere noget "navneagtigt".

Tekstens meget lille navnekarakter i kombination med placeringen vidner samtidig om diskursens eksistens. Netop fordi *GORMSGADE 23 KØBMAND* ikke har et sprogligt indhold, der indfrier vores forventning til kategorien propriier, sker der et sprogligt brud. Den henholdsvis skriftlige og mundtlige kommunikationssituation *GORMSGADE 23 KØBMAND* kan optræde i vidner dertil om graden af forvekslingsmulighed afhængigt af sprogstørrelsens kontekst. Ved beskuelse af teksten som den fremstår visuelt inden for diskursen i LL, ledes vi til at opfatte

teksten som et navn; dvs. diskursen tilrettelægger sprogstørrelsen i en proprietal forståelsesramme. Den fysiske placering bliver altså afgørende for, hvordan sprogbrugeren opfatter det skrevne, da teksten inden for diskursen får betydning som specifikt refererende og bestemt, ligeså vel som propriets placering på lokaliteten giver lokaliteten betydning som unik lokalitet.

GORMSGADE 23 KØBMAND er et eksempel på den kommunikationssituation, kommercielle navne befinder sig i som del af LL. På gadeniveau er *GORMSGADE 23 KØBMAND* tilstrækkelig information til målgruppen, idet der kommunikeres proprium og oplyses om lokalitetens art (købmand) ved brug af ord, der kendes af en bred gruppe samtidige sprogbrugere. Men navnet vidner om et yderligere lag af den kompleksitet, proprierne i LL befinder sig i. Det visuelle *GORMSGADE 23 KØBMAND* er nemlig ikke lokalitetens juridiske navn. I de officielle registrer er lokaliteten registret med navnet *Købmanden Gormsgade*, imens den kaldes *Købmanden v/Mohamm[ed]* på den kvittering, man får, hvis man køber en vare i butikken. Dermed benævnes lokaliteten med tre forskellige navne, der varierer afhængigt af kommunikationssituationerne. Bemærk at det juridiske navn har stærk, prototypisk navnekarakter jf. ovenfor. Hvorfor navngiveren har valgt et navn med lille navnekarakter til LL, et navn med stærk navnekarakter som juridisk navn, og et helt tredje navn på kvitteringen må vente på til et senere studie, ligesom en undersøgelse af hvad sprogbrugerne rent faktisk kalder lokaliteten også falder uden for denne artikels ærinde.

Også webadresser på propriets plads i LL bryder med vores sproglige forventning. *Mobiledb.dk* lå på Nørrebrogade i København frem til 2016 (figur 3). Teksten genkendes hurtigt som en webadresse med den generiske endelse *.dk*, og sprogbrugeren forbinder primært teksten med den virtuelle verdens adressekartotek, hvorved bruddet opstår.

Teksten har meget lille navnekarakter og er også besværligt at sige i sin fulde længde i en talesprogssituation. Propriets plads udnyttes

Figur 3. MOBILEDB.DK, København, 2014. (Foto: Line Sandst).

dermed snarere til at gøre reklame for erhvervet, så målgruppen kan undersøge butikkens varesortiment ved at anvende den webadresse, der kommunikerer på propriets plads. Webadressen knyttes til både lokaliteten og propriumsfunktionen ved faktisk at være lokalitetens navn, hvis *.dk*-endelsen fjernes.

Også når appellativer i bestemt form placeres inden for diskursen for propriets placering i LL, tilrettelægges teksten i en proprietal forståelsesramme. I en talesprogssituation uden visuel stimuli fra LL

Figur 4. PIZZA HUSET på Gothersgade, København, 2015. Bemærk særskrivning af navneformen og anvendelse af versaler. (Foto: Line Sandst).

kan sprogbrugerne nemt komme i tvivl, om der menes den appellativiske funktion (et hvilket som helst, men identificerbart sted) eller den propriaie (netop dét unikke sted). I den tekstsproglige situation, derimod, minimerer placeringen af teksten inden for diskursen forvekslingspotentialet. Det funktionelle overlap mellem appellativ i bestemt form og proprium instruerer imidlertid modtageren i at finde ét specifikt og identificerbart eksemplar (af pizzahuse). Denne information kommunikerer upåagtet om modtageren opfatter *PIZZA*

HUSET som proprium eller som appellativ i bestemt form. Navnetypen er derfor ekstremt vellykket som formidler af bestemthed, da navnet med sit semantisk gennemsigtige indhold og grammatisk bestemthed kommunikerer: Her findes *en* forekomst af netop *denne* beskafenhed. Og når navnet som her skrives som tekst og placeres inden for diskursen af proprium i LL, fungerer diskursen som et sprogligt rådighedsrum, ideelt til navnedannelse her og nu for det tekstfunderede proprium i LL. Den flertydighed der altså vil kunne finde sted i en talesprogssituation uden visuel stimulus fra LL, dæmpes altså i LL via konteksten.

I bruddet med retstavningskonventionerne markeres der også en grad af unik navnedannelse, men den ukorrekte skrivemåde opfattes formentlig ikke af folk flest som en egentlig stavfejl. Netop fordi udtrykket er placeret inden for diskursen af proprium i LL, gives der et større kreativt spillerum, eftersom proprium per konvention kan dannes som unikke udtryk og ikke behøver at beskrive referenten endsige forbindes med forestillingen om en klasse af ting. Dertil spiller det naturligvis også en rolle, at *PIZZA* står skrevet vertikalt til venstre for døren, mens *HUSET* er placeret over døren.

Mange butiksnavne er homonyme med et firma-, vare- og/eller brandnavn. Overlap mellem kategorierne er hyppigt forekommende i LL (se fx Sjöblom 2016; Sandst & Syrjäla 2020), og det kan gøre det svært at vide, om der henvises til en konkret butik eller et brand, når der fx siges *TIGER OF SWEDEN* i en talesprogssituation.

Ainiala et al. (2012: 213) definerer brandnavne som ord, der delvist overlapper kategorierne kommercielle navne og varemærker. Dertil at et brand "usually refers to many product groups and is often based on a company name or its registered trade mark" (ibid.). Derfor er der ofte homonymi mellem brandets produktgrupper, firmanavnet og varemærket, hvorved konteksten bliver et vigtigt parameter for sprobrugeren, når denne skal afgøre udtrykkets betydning.

Figur 5. TIGER OF SWEDEN på Christian IX's Gade i København. Bemærk det kompositoriske hierarki, hvor 'tiger' fremhæves. Til venstre for navnet ses endvidere et tigerhoved. Selvom TIGER OF SWEDEN kan anvendes som både brand og proprium, registreres udtrykket på gadeniveau hurtigt som butiksnavn, da teksten er placeret inden for diskursen af propriers placering i LL. (Foto: Line Sandst).

TIGER OF SWEDEN kan optræde i kontekster, hvor det anvendes som proprium, og i kontekster hvor det anvendes som appellativ med reference til produkterne eller brandet. Van Langendonck (2007b: 23) inddeler de lemmer, der kan dannes proprier med, i tre kategorier, der udgør et kontinuum fra 1) "propriale lemmer", der defineres som ord, der primært anvendes i proprial funktion (fx personnav-

net John, stednavnet København), over 2) "propriumsappellative lemmaer" (proprio-appellative lemmas), der både kan anvendes som appellativ og som proprium og udgør de ikke-prototypiske navnekategorier som fx navne på brands, sygdomme osv., til 3) alle lemmaer inkl. fx citater og antonymer (ibid.). Ligesom Gernsbacher (1997) peger Van Langendonck på konteksten som en vigtig faktor for sprogbrugerne for at kunne afgøre et udtryks betydning, i de tilfælde hvor propriier dannes af lemmaer, der også optræder i andre grammatiske funktioner. Dette er ikke unikt for propriumskategorien, men genkendes fx også ved det engelske lemma *work* (arbejde), der både anvendes som substantiv *a work* (et arbejde) og som verbum *to work* (at arbejde). Fordi *work* anvendes lige meget i begge funktioner, bliver konteksten afgørende for sprogbrugeren, når betydningen skal afgøres. På samme måde er det heller ikke alle propriier, der er skabt af propriale lemmaer, der per konvention udelukkende eller primært anvendes i propriel funktion. Det er på dette sted i kontinuummet, brandnavnene findes, mener Van Langendonck, og fordi *TIGER OF SWEDEN* anvendes med forskellige betydninger, aktiveres samtlige betydningsmuligheder, hvorved sprogbrugeren må søge ud i konteksten for at afgøre den i konteksten rigtige betydningsmulighed.

Som kædenavn kan *TIGER OF SWEDEN*¹ med en term fra stilistikken defineres som en gentagelsesfigur. Den stilistiske gentagelse karakteriseres bl.a. af "Behaget ved den indfrieede Forventning" (Albeck 2000: 156), og det er netop behaget ved en indfriet forventning, der ligger intentionelt bag kædenavnet, mens det er idéen om brandet, der sætter forventningen.

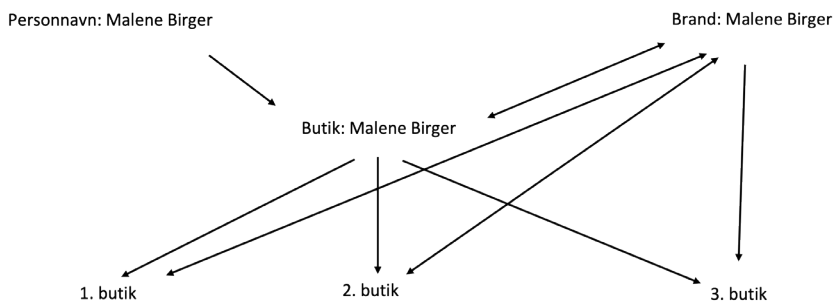
1. Firmaet og butikskæden *TIGER OF SWEDEN* hed oprindeligt *Schwartzman & Nordström*, navngivet efter ejerne i 1903. Butikken fik hurtigt navnet *TIGER* efter et jakkesæt de to designere lavede, som de kaldte *Tiger*. Da virksomheden ekspanderede internationalt blev navnet *Tiger* suppleret med frasen *of Sweden* (tigerofsweden.com).

Den sproglige forventningskonstruktion kan opfattes som navngiverens forsøg på at lede sprogbrugernes tanker hen på et (her) særligt design og brand, der er (relativt) ens for alle *TIGER OF SWEDENS* butikker. Indfries forventningen til behag har man "det gode navn". Man kan således sige, at navnets unikhed på sin vis er gået tabt. Ligesom med alle proprier er referencen "the primary feature and the possible meaning is secondary" (Van Langendonck 2007b: 27), men *TIGER OF SWEDEN* kan ligge mange forskellige steder, hvorimod sprogbrugeren til gengæld er ret sikker på, hvilken forestilling brandet *TIGER OF SWEDEN* betegner.

Brandnavnets vigtigste funktion er ikke at fortælle, hvor noget ligger, men hvad der betegnes i en snæver og monoreferentiel betydning. Der findes kun én slags forestilling om *TIGER OF SWEDEN*, og der findes kun én om brandet *By Malene Birger*. Hvor stednavnet betegner, *hvor* noget er, og personnavnet betegner, *hvem* nogen er, betegner brandnavnet *hvad* noget er. Brandnavne, navne på franchises og kæder kan derfor ses som sproglige udtryk, hvor individualiseringen er gået fra at være stedsfæstet til at blive mentalt fæstnet til en helt specifik idé². Gennem løsrivelsen fra et oprindeligt, stedsfæstet og specifikt sted, bliver det sproglige udtryk et slags produkt af den butik og det sted, hvor det oprindeligt lå. Udtrykket bliver en idé med et helt specifikt og unikt indhold, det bliver et brand og appellativ, og herefter kan sprogbrugerne anvende brandnavnet i "toponymiserende" funktion. Dvs. brandnavnet kan herefter anvendes som butiksnavn og udpege identiteter på forskellige gader i forskellige byer og lande og henvise som metonymi til brandet.

---

2. Jeg ønsker her at vise relationen mellem brandnavne og fysiske lokaliteter, og berører derfor ikke brandnavne der ikke har tilknyttede fysiske lokaliteter.

Figur 6. Udviklingen af et brandnavn og relationen mellem brand- og butiksnavn. I et kronologisk udviklingsforløb navngiver butiksstifteren først sin butik, hvor der sælges meget specifikke varer i helt særlige omgivelser. De specifikke varer og omgivelserne former en idé, der kun udpeger én specifik forekomst. Butiksnavnet bliver dermed lig det, det betegner, og et brandnavn er født. Brandnavnet er herefter navnet på den specifikke idé, der udpeger blot ét individ, altså en abstrakt idé. Men herefter kan brandnavnet, der er homonymt med det oprindelige butiksnavn, hvorfra brandet udsprang, bruges i toponymiserende funktion, og afhængig af kontekst betegne forskellige filialer med netop dét navn, som er identisk med brandet.

Multimodale navne

I skrift og tale anvendes forskellige modaliteter. I talesproget kan man råbe og hviske, i skriftsproget anvendes fx skrifttyper og farver. Også *placeringen* af fx et proprium på et skilt samt *kompositionen* på skiltet kan være betydningsbærende og have konsekvenser for, hvad sprogbrugerne opfatter som proprium, og hvad de opfatter som andre grammatiske kategorier (Sandst 2020a; se Kress 2010, Scollon & Scollon 2003 for mere om multimodalitets betydningsbærende kapacitet). Kress' og van Leeuwens (2006) "grammatik" for billeder og visuelle modaliteter viser hvordan farver, skrifttyper, layout og billedkomposition har betydning for, hvordan visuel stimuli opfattes. Hvis noget skrives med større skrift end andet, kan det opfattes som mere "egentligt", ligesom placeringen af en tekst ovenover en

anden tekst resulterer i, at den øverste tekst opfattes mere primær end en lavere placeret tekst (ibid.; Sandst 2020a). Kombineres de to modaliteter, må de imidlertid tolkes i forhold til hinanden. På den måde findes der ofte et internt informationshierarki på selve butiksskiltet, hvis der ses mere tekst på skiltet end blot det kommercielle navn. Det er den betydning, der ligger i skriftfunderede modaliteter, som modalitetsteori handler om.

Kommercielle navne i LL præges af skriftfunderede modaliteter, og derfor er det ikke altid nok at lave en navnetolkning baseret på en morfologisk analyse og tolkning alene. Der kan være mere betydning i et kommercielt navn, som kommunikeres i skriftsproglige modaliteter, og derfor må konteksten inddrages i tolkningen. De betydningsdannende niveauer består bl.a. af brug af forskellige skrifttyper, hvor propriet skrives med én skrifttype, mens tillægstekster (fx tekster der specificerer varesortiment) skrives med en anden skrifttype, som fx når der står *pure shop* med sort skrifttype, der er ca. fire gange større end teksten *hudpleje & make up*, skrevet med grønt og placeret lige ovenover teksten *pure shop* (se figur 1 ovenfor). Kress (2010) opsummerer modalitetsteorien således:

With writing alone, the message would, quite simply, be too complex [...] Each mode does a specific thing: image *shows* what takes too long to *read* [...] Colour is used to highlight specific aspects of the overall message. Without that division of semiotic labour, the sign, quite simply, would not work. (Kress 2010: 1)

Forskellige skrifttypers indbyrdes størrelsesforhold på et butiksskilt, forskellige farver og symboler kan både agere "tolkningsnøgler", der hjælper sprogbrugerne med at afkode, hvad butikkerne sælger, og give information om, hvad der er proprium, og hvad der er andet sprogstof. Ofte er det den mest prominente tekst på et butiksskilt placeret inden for diskursen for propriers placering i byen, som

sprogbrugerne opfatter som butikkens navn (Sandst 2020a). Derfor må propriets visuelle fremtrædelsesform tages i betragtning, da et navns betydningsindhold kan findes i kombinationen af navneform, tekstkomposition, brug af forskellige skrifttyper med forskellige størrelser og farver. Det er disse navnetyper, jeg kalder *multimodale navne*, og her er navnets betydningsindhold ikke rent lingvistisk i klassisk forstand. I det følgende skal vi se nærmere på to eksempler.

Dark Crow Tattoo

Typografi kan spille en væsentlig rolle for perceptionen af kommercielle navne i LL. Dog handler det i mange tilfælde i mindre grad om proprier og tillægsdele skrives med kapitæler/versaler eller ej, og i højere grad om informationernes indbyrdes størrelsesforhold og med hvilke skrifttyper, de formidles.

Skrifttyper kan være betydningsbærende i det omfang mere eller mindre faste konventionelle betydninger er knyttet til skrifttypernes udseende (van Leeuwen 2005: 139; Nørgaard 2012). Associationer kan fx angå forestillinger om særlige historiske perioder, kulturer, gruppertilhørsforhold mv. Skrifttyper må derfor opfattes som en betydningsbærende ressource, og sprogbrugerens forståelse heraf baseret på kulturel viden (ibid.). Anvendelsen af en særlig skrifttype, evt. skrevet med en helt særlig farve, kan også fungere i funktionen specifikt refererende og bestemt (Sandst 2020a), hvilket forklarer at Patent- og Varemærkestyrelsen på EU-niveau modtager flere og flere ansøgninger fra firmaer og brands, der søger patent på specifikke skrifttyper og farver (Lunell 2017). Dermed bliver sværere at drage grænserne, og definere hvad et navn så egentlig er.

For tatovørbutikken *DARK CROW TATTOO* (figur 7) spiller skrifttyperne en helt central rolle for opfattelsen af, hvad der er navn, og hvad der ikke er navn. Men også andre modaliteter er betydningsbærende.

Figur 7. DARK CROW TATTOO, København, 2015. (Foto: Line Sandst).

DARK CROW (sortkrage) er skrevet med en skrifttype, der imiterer gotisk skrift. I populærkultur associeres gotisk skrifttype af mange til subkulturen tilknyttet metalmusik, der dyrker en æstetik om det dystre og uhyggelige, det anti-religiøse eller hedenske, smerte og død. Dertil er bogstaverne skrevet, så det ser ud som om, de driver ned ad skiltet, som om de var flydende. W'et udgør den øverste del af en trefork, der er djævlens tegn. Skriften tilrettelægger dermed det kommercielle navn i en uhyggesfære, og sortkragen, som er illustreret til højre på skiltet, tages via disse associationer, ud af dens naturlige habitat, og får symbolsk karakter. Sortkragen har "næsten udelukkende negativ symbolik: ulykke, krig, død, ensomhed, ondskab" (DSD).

TATTOO, der her skal forstås i betydningen 'sted hvor der udføres og kan købes tatoveringer' (et underforstået 'tatoveringsbutik'), er

imidlertid skrevet med en anden skrifttype. Skiftet imellem skrifttyper kunne indikere forskellige betydningslag eller anden betydningsbærende forskel. Men da *TATTOO* samtidig skrives med næsten lige så store bogstaver som *DARK CROW*, kan sprogbrugeren komme i tvivl, om det er to navneelementer, der tilsammen udgør navnet *DARK CROW TATTOO*, eller om det egentlige navn er det kortere *DARK CROW*, imens *TATTOO* blot specificerer lokalitetens art. I offentlige registre og på butikens egen website kaldes butikken *DARK CROW TATTOO*.

Tillæggsdelen *PIERCING* skrives ligesom *DARK CROW* og *TATTOO* med kapitæler, men fylder meget mindre på skiltet end de to andre tekstelementer. Her spiller det i praksis en mindre rolle, om proprium og tillæggsdele skrives med små bogstaver eller versaler/kapitæler, for det er et andet hierarki, der findes på skiltet. Eftersom *PIERCING* er den mindste tekst på skiltet, er denne information underordnet set i forhold til de andre tekstelementer på skiltet. Både anvendelsen af den mindre størrelse og placering af *PIERCING* under de andre tekstelementer gør, at sprogbrugeren kan konkludere, at piercinger laves, men er sekundært i forhold til tatoveringer, som er butikens kerneydelse. En sådan hierarkiforståelse er også påvist, når sprogbrugere konfronteres med butiksfacader med meget tekst på (Sandst 2020a). Gennem en kombination af forståelse for diskursen for propriers placering i LL samt registrering af tekstelementers indbyrdes størrelsesforhold, afgør sprogbrugerne, hvad der er navn, og hvad der ikke er navn (ibid.).

TATTOO skrives med en "typografisk konventionel" og dermed neutral skrifttype, lig de skrifttyper der ofte ses i litterære tekster (Nørgaard 2012). Skrifttypens neutrale betydningskode stemmer godt overens med det neutrale sproglige indhold, ordet betegner, da det specificerer, hvad der forhandles. Denne information formidles i et let tilgængeligt og ligefremt (skrift)sprog, der signalerer professionalisme set i forhold til den gotiske skrift. Det er specifikt til orddelen *DARK CROW*, de ovenfor nævnte associationer tilrettelægges, og ikke til den

information der specificerer det, der forhandles med. Var *DARK CROW* taget ud af konteksten på skiltet og skrevet med en konventionel skrifttype, ville associationer til sortkragen med den ovenfor skitse-rede symbolværdi, kun kunne afstedkommes, hvis sprogbrugeren i forvejen kendte til den symbolske betydning. På denne måde tilret-telægger skriftsproget propriet i netop denne kontekst, og fungerer som medium til at rette associationerne i denne retning.

Paradis

Paradis er en butikskæde med filialer over hele landet. Navnet er flertydigt på flere niveauer, hvilket skyldes navnets multimodale karakter. Som appellativ betyder det 'Guds rige, himmerige' og har endvidere den overførte betydning om et 'smukt, idyllisk sted med materiel overflod, et eldorado' (DDO). På ordniveau rettes sprog-brugernes associationer mod noget himmelsk i dobbelt forstand, men *Paradis* skrives også med to forskellige farver, der deler ordet i to dele, hvor første del *Parad-* skrives med gult, mens den sidste del *-is* skrives med blå (figur 8).

Farveskiftet udskiller dermed to orddele, hvoraf den første orddel *parad* falder fonetisk sammen med det danske adjektiv 'parat', mens endelsen *is* svarer til substantivet 'is', og sigter til den dessertspise, butikskæden sælger.

På skriftniveau kommunikerer der altså flere betydninger på én gang. Læses ordet i sin helhed som 'paradis' aktiveres associationer til Edens have og eldoradoland, samtidigt med at orddelen *parad* kan aktivere associationen 'parat', imens *is* leder tankerne hen til netop den vare, butikken forhandler. Dermed kommer potentielt tre samti-dige betydninger i spil: 1) på dette sted forhandles is(kager), 2) som smager himmelsk, og 3) kan købes lige nu. Hvis man derimod skulle sige butikkens navn i en talesprogssituation uden de visuelle stimuli, vil det kun være de himmelske associationer, der blev aktiveret, hos

Figur 8. Filial af isbutikskæden Paradis, København. (Foto: Line Sandst).

den sprogbruger der ikke allerede kender navnet og butikskæden. Den intenderede, indlejrede merbetydning understøttes ved, at ordet *is* skrives med blå, og da blå konventionelt symboliserer noget koldt, tilføres endnu et sanseindtryk til navnet. Dog er betydningspotentialitet fuldstændig afhængig af proprietærens skriftsproglige fundering på butiksskiltet, og det er dermed ikke tilstrækkeligt, at udlede proprietærens betydning ved at tolke bogstavkombinationen eller udtalen af navnet alene. Samtidigt er det heller ikke til at afgøre, hvilken betydning der er en mest "egentlige". Snarere består navnets betydning netop af *kombinationen*, som imidlertid betinges af, at proprietær står skrevet på netop denne måde ved brug af netop disse modaliteter.

Jeg har gjort den usystematiske observation, at flere uafhængige sprogbrugere siger *Paradis-is*, når de skal betegne butikskæden i en talesprogssituation. *Is*-gentagelsen kan enten anskues som tilføjelse af et epexegetisk led, der specificerer lokalitetens art, eller reduplikation. Det interessante ved den talesproglige variant er imidlertid, at udsigelsen *Paradis-is* imiterer den betydning, der er til stede via de skriftsproglige modaliteter på det skriftsproglige niveau, som samtidigt er fraværende i talesproget. Hvis der blot siges *Paradis*, specificeres varesortimentet ikke, og der kan kun aktiveres himmelske associationer, hvorved navnet bliver mere betydningsfattigt. Det kan endvidere bemærkes, at multimodale kommercielle navne som *Paradis* og navnedannelser af deskriptive appellativer i bestemt form agerer omvendt af hinanden i tale- og skriftsproget. Når sprogbrugeren konfronteres med *Paradis* på gadeplan, aktiveres flere betydninger samtidigt via de skriftsproglige modaliteter, hvorimod denne betydningskapacitet er fraværende i talesprogssituationen. Omvendt er navnedannelserne af deskriptive appellativer i bestemt form tvetydige i talesprogssituationen, men fremstår entydigt propriale, når navnet placeres inden for diskursen for propriers placering i LL. Dog aktiveres forestillingen om en klasse af ting naturligvis grundet det homonyme sammentræf.

Konklusion

Der er to måder at danne proprier på. Enten som unikke dannelser eller med udgangspunkt i eksisterende ord eller fraser. Men proprier er også konventioner, der skal tillæres. De unikke navnedannelser har deres styrke ved fraværet af homonymi, hvorved forvekslingsmulighederne med andre ord og grammatiske klasser minimeres. Til gengæld er det vanskeligere at forbinde propriet med det, det betegner, da det ofte ikke beskrives, hvad det skulle betegne, grundet manglende homonymi. Dannes proprier derimod af appellativ med specifik reference i bestemt form, er propriets funktion til stede fra begyndelsen, og samtidig vækkes forestillingen om en klasse af ting.

Til gengæld kan homonymien gøre det vanskeligt at afgøre, hvad der menes i talesprogssituationen. I den skriftlige kontekst for *proprier* i LL er situationen en anden.

Proprier i LL er forankret som tekst i diskursen for placering. Dertil kan der anvendes skriftsprogligt-specifikke modaliteter, og et *proprium* kan derfor fremstå og opfattes forskelligt i henholdsvis en talesproglig og en skriftsproglig kontekst. Udsigelsen *PIZZA HUSET* kan således være tvetydig i talesprogssituationen, men når navnet skrives på en butiksfacade inden for diskursen for *propriers* placering i LL, er sprogbrugeren ikke i tvivl om, hvad der menes.

Multimodale navne som *Paradis* kan via multimodale strategier kommunikere flere betydninger på én gang på det skriftsproglige niveau. De forskellige, sameksisterende modaliteter virker på én gang som tolkningsnøgler og som en måde at danne flere, sameksisterende betydninger og associationer, der til sammen danner et unikt navn, der ikke lader sig oversætte til talesproget. Netop fordi der er forskellige modaliteter i tale- og skriftsprog, opstår der forskellige potentielle betydningsforskelle og flertydigheder alt efter om en navn er visuelt fremtrædende i LL eller siges i en talesprogssituation blottet for samtidig visuel stimuli fra LL. De multimodale navne og navne dannet som specifikt refererende og bestemt appellativ er på denne vis omvendte af hinanden.

Altafgørende synes især placeringsdiskursen at være for *proprier* i LL. Den er så stærk, at der kan placeres tekst af meget lidt *proprial* karakter inden for diskursen og alligevel kommunikeres noget "navneagtigt". Hvis *Gormsgade 23 Købmand* siges i en talesprogssituation, ville mange sprogbrugere formentlig ikke opfatte frasen som et navn. Skriftens og navnets visuelle identiteter er derfor vigtige redskaber ved navnedannelse i LL. Formidlingsmåden kan hjælpe en sprogstørrelse på vej mod at blive *proprium*, ligeså vel som måden sprogstørrelsen formidles på, er afgørende for, om flere mulige betydninger kan kommunikeres samtidigt med, at sprogstørrelsen udpeger.

Litteratur

- Ainiala, Terhi, Minna Saarelma & Paula Sjöblom (2012) *Names in Focus – An Introduction to Finnish Onomastics*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Albeck, Ulla (2000) *Dansk Stilistik*. 7. udgave, 3. oplag. København: Gyldendal.
- Andersson, Thorsten (1974) Om ortnamn och ortnamnsforskning. I Harry Ståhl (red.) *Namn och bygd*: 5-32. Lund: Bloms Boktryckeri A.-B.
- Andersson, Thorsten (1996) Onomastiska grundfrågor. I: Kristoffer Kruken (red). Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. NORNA-rapporter 60: 15-43. Uppsala: NORNA-Förlaget.
- Bakken, Kristin (2002) Navnestatus og bestemtheds-kategorien. I Terhi Ainiala & Per Slotte (red.) *Avgränsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20-22 april 2001*: 20-36. Tallin: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Boye, Kasper & Peter Harder (2012) A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88 (1): 1-44. <https://muse.jhu.edu/journals/language> (3. juni 2020)
- Brédart, Serge 2016. Names and Cognitive Psychology. I Carole Hough (red.), *The Oxford Handbook of Names and Naming*: 476-487. Oxford: Oxford University Press.
- DDO =Den Danske Ordbog. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Online: <ordnet.dk> (3. juni 2020).
- DSD =Den Store Danske. Symbolleksikon. Opslag: krage, online: <https://symbolleksikon.lex.dk/krage?utm_source=denstoredanske.dk&utm_medium=redirect&utm_campaign=DSDredirect> (3. juni 2020).
- Gernsbacher, Ann Morton (1997) Attenuating Interference during Comprehension: The Role of Suppression. *The Psychology of Learning and Motivation* 37: 85-104. Online: <<http://www.gernsbacherlab>>.

- org/wp-content/uploads/papers/Gernsbacher_Atenuating_Interference_MedinBook_1997.pdf> (3. juni 2020).
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. Aarhus: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hopper, Paul J. (1991) On some Principles of Grammaticization. I Elizabeth Closs Traugott & Bernd Heine (red.) *Approaches to Grammaticalization* (1): 17-36. Amsterdam: John Benjamins.
- Jørgensen, Bent (1988) Fast appositionel markering af ny denotation. Peter Slotte (red.) *Denotationsbyte i ortnamn* (NORNA-rapporter 37): 115-118. Uppsala: NORNA-Förlaget.
- Kress, Günther & Theo van Leeuwen (2006) *Reading Images – The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Kress, Günther (2010) *Multimodality – A social semiotic approach to contemporary Communication*. London: Routledge.
- Landry, Rodrigue & Bourhis, Richard Y. (1997) Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *The Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23–49.
- Van Langendonck, Willy (2007a) *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Van Langendonck, Willy (2007b) Trade and Brand Names: Proper or Common Nouns? I Ludger Kremer & Elke Ronneberger Sibold (red.). *Names in Commerce & Industry*: 23-33. Berlin: Logos Verlag.
- Van Langendonck, Willy & Mark Van de Velde (2016) Names and Grammar. I Carole Hough (red.) *The Oxford Handbook of Names and Naming*: 17-38. Oxford: Oxford University Press.
- van Leeuwen, Theo (2005) Typographic meaning. *Visual Communication* 4(2): 137-143.
- Lunell, Erika (2017) Att varumärkesskydda en varas inneboende egenskaper. Nya möjligheter och begränsningar. *Nordiskt immateriellt rättsskydd* 86: 443–467.
- Lyons, John (1977) *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Müller, Horst M. (2010) Neurolinguistics: The Special Role of Proper Names. *Chinese Journal of Physiology* 53(6): 351–358.
- Nyström, Staffan (2016) Names and meaning, I Carole Hough (red.) *The Oxford Handbook of Names and Naming*: 39-52. Oxford: Oxford University Press.
- Nørgaard, Nina (2012) Multimodal stilistik. I Thomas Hestbæk Andersen & Morten Boeriis (red.) *Nordisk socialsemiotik*:111-130. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- O’Grady et al. = O’Grady, William, John Archibald, Mark Aronoff & Janie Ree-Miller (2017) *Contemporary Linguistics*. New York: Bedford Books/St. Martins.
- Puzey, Guy (2016) Linguistic landscapes. I Carole Hough (red.) *The Oxford Handbook of Names and Naming*: 395-411. Oxford: Oxford University Press.
- Samuel, Arthur G. (2001) Knowing a Word Affects the Fundamental Perception of the Sounds within it. *Psychological Science* 12(4): 348-351.
- Sandst, Line (2016a) Urbane stednavne – storbyens sproglige dimension. Ph.d.-afhandling. København: Københavns universitet. Online: <[https://static curis.ku.dk/portal/ files/ 157035935/Ph.d._2016_Sandst.pdf](https://static.curis.ku.dk/portal/files/157035935/Ph.d._2016_Sandst.pdf)> (3. Juni 2020)
- Sandst, Line (2016b) Urbane stednavne – storbyens sproglige dimension. Appendiks. København: Københavns universitet. Online: <[https://static-curis.ku.dk/portal/ files/ 157035937/ Ph.d._2016_Sandst_Appendiks_1_3.pdf](https://static-curis.ku.dk/portal/files/157035937/Ph.d._2016_Sandst_Appendiks_1_3.pdf)> (3. juni 2020)
- Sandst, Line (2020a) Uppsalas onomastiske landskab. I S. Nyström, S. Strandberg & M. Wahlberg, (red.) *Namn och namnvård: Vänskrift till Annette C. Torensjö på 60-årsdagen den 18 november 2020*: 147-167. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Sandst, Line (2020b) Markering af propriumsfunktion ved omvendt ledstilling. *Danske Studier* 602: 100-111.
- Sandst, Line & Syrjälä, Väinö (2020) Proper names in the linguistic

- landscape; Theoretical challenges in a multimodal discourse. I M. Löfdahl, M. Waldispühl & L. Wenner (red.) *Namn i skrift. Names in Writing. Handlingar från NORNAs 48:e symposium i Göteborg den 29-30 november 2018*: 337-355. Norna-forlaget,
- Scollon, Ron & Suzie Wong Scollon (2003) *Discourses in Place. Language in the Material World*. London: Routledge.
- Sjöblom, Paula (2008) Multimodality of company names. I Doreen Gerritzen (red.) *Commercial names. Onoma 43*: 351-381. Uppsala: International Council of Onomastic Sciences.
- Sjöblom, Paula (2016) Commercial Names. I Carole Hough (red.): *The Oxford Handbook of Names and Naming*: 453-467. Oxford: Oxford University Press.

Engelskpåvirkningen af dansk skriftsprog. Nogle hovedresultater fra projektet *Yes, det er coolt.* *Om påvirkning af dansk fra andre sprog*

MARGRETHE HEIDEMANN ANDERSEN

In this article I describe some of the results of the project "Yes, det er coolt. Om påvirkning af dansk fra andre sprog" ("Yes, it's coolt. On foreign influence on the Danish language"). The project is a continuation of a Nordic research project in which the use of words from foreign languages (mainly English) in Nordic newspapers from 1975 and 2000 was described. One of the most important results from the new research project was that even though we still mainly borrow words from the English language, the amount of English words in Danish has not increased in the period from 2000 till 2016. Another important result is that we borrow more verbs from English than before, e.g. verbs as *facebooke*, *hacke* and *maile* (with a Danish inflectional *e*) which are associated with the internet and to the social media.

Denne artikel indeholder nogle af hovedresultaterne fra projektet *Yes, det er coolt. Om påvirkning af dansk fra andre sprog*. Projektet er blevet udført af videnskabelig medarbejder, ph.d., Philip Diderichsen, seniorforsker, ph.d., Margrethe Heidemann Andersen, seniorforsker Pia Jarvad (projektleder), seniorkonsulent Jørgen Nørby Jensen og seniorforsker Jørgen Schack, der alle er eller har været ansat i Dansk Sprognævn. Derudover har professor Andrzej Szubert fra Adam Mickiewicz Universitetet i Poznań lavet en mindre delundersøgelse.

Artiklen indeholder indledningsvist en kort beskrivelse af det nordiske forskningsprojekt *Moderne importord i sprogene i Norden*, hvis teoretiske og metodiske grundlag har dannet udgangspunkt for det

nuværende projekt. Dernæst følger en beskrivelse af den del af det danske projekt som er fokus for artiklen her, nemlig antallet og arten af moderne importord i 3 forskellige danske aviser.

Moderne importord i sprogene i Norden

I efteråret 2000 påbegyndtes det fællesnordiske forskningsprojekt *Moderne importord i sprogene i Norden* (herefter kaldt MiN-projektet) under ledelse af professor Helge Sandøy fra Bergens Universitet. Projektet var initieret af Nordisk Språkråd (i dag Nordisk Sprogkoordination) og havde i alt 30 medarbejdere fra syv nordiske sprogsamfund, nemlig islandsk, færøsk, norsk, dansk, sverigesvensk, finlandssvensk og finsk (Selback & Sandøy 2007: 9 ff.). Formålet med projektet var bl.a. at undersøge omfanget af importord i nordiske aviser i årene 1975 og 2000. I den danske del af projektet kunne man dokumentere at langt størstedelen af de indlånte ord stammede fra engelsk, og at mængden af engelske lån var næsten tredoblet i den undersøgte periode.

I sommeren 2016 bevilgede Kulturministeriets Forskningsudvalg 648.000 kr. til projektet *Yes, det er coolt. Om påvirkning af dansk ordforråd fra andre sprog* (også kaldet *Moderne importord i Dansk* eller MiD-projektet), der havde til formål at lave en opfølgning af det fællesnordiske projekt. Hovedformålet med MiD-projektet har således været at bringe ny viden om den fremmedsproglige påvirkning som dansk avissprog har været udsat for i perioden fra 2000 til 2016, og på den baggrund at vise om antallet af engelske lån i de undersøgte aviser fortsat er stigende.

Hvad er moderne importord?

I de to projekter undersøges som nævnt hyppigheden af importord til dansk. Med termen *importord* menes der med henvisning til Hansen & Lund (1994: 31 f.) "alle ord som er tekne inn i eit språk frå andre språk, i motsetning til *arveorda*, som er dei me gjerne oppfattar som "opphavlege"" (Selback & Sandøy 2007: 10), fx *foodprocessor*. Dermed

opereres der altså ikke med den traditionelle opdeling mellem låneord og fremmedord, da begge dele bliver opfattet som importord. Fokuset på importord indebærer også at man ikke skelner mellem fuldstændigt tilpassede importord (som *nørd* af *nerd*), delvist tilpassede importord (som *bookning* af engelsk *booking*) eller fuldstændigt utilpassede importord (som *whistleblower*), idet alle former undersøges i projektet. Den undersøgte periode afgrænses til tiden efter 1945 (jf. Selback & Sandøy 2007: 10), og der medtages direkte lån, betydningslån, pseudolån og hybrider.

Undersøgelsens begrænsninger

I MiD-projektet har vi som nævnt undersøgt antallet af moderne importord i avistekster ud fra en antagelse om at det skriftsprog man finder her, er "normalprosaen i skriftspråka" (Selback & Sandøy 2007: 11), altså sådan som det også antages i MiN-projektet. Imidlertid møder vi jo i vores hverdag mange andre typer skriftsprog (i dag ikke mindst det mere uformelle skriftsprog man finder på de sociale medier), og da tekstarten derudover siges at være den variabel der har størst betydning for antallet af engelske lån (jf. Johansson 2002: 95), kan man argumentere for at avistekster ikke siger hele sandheden om hvordan og i hvilken grad vores skriftsprog er påvirket af andre sprog. Det gør dog ikke denne undersøgelses resultater mindre interessante i og med at der jo er tale om en undersøgelse hvis metode og resultater kan sammenstilles med tidligere undersøgelser, men det har naturligvis betydning for resultaternes generaliserbarhed. Det skal også nævnes at engelskpåvirkning (eller fremmedsprogspåvirkning) også kan måles på andre måder, fx gennem undersøgelser af syntaktisk påvirkning (se fx van Leeuwen 2021). Det falder dog uden for projektets rammer at undersøge andre typer påvirkning end den der er defineret som moderne importord, men det er vigtigt at være opmærksom på at det vi har undersøgt i MiD-projektet, altså er én type påvirkning (moderne importord) i én tekstgenre (avistekster).

Indsamlingen af materiale

Vi har i MiD-projektet excerperet 3 aviser efter de samme kriterier som i MiN-projektet og lagt alle de excerperede importord ind i et excelark. De opstillede kriterier fra MiN-projektet medfører at vi ikke har excerperet navne på udenlandske skuespillere, fodboldspillere, musikere o.l., ligesom vi heller ikke har medtaget navne på udenlandske bands, sportsbegivenheder o.l. Hvis et dansk band, et dansk firma, en dansk begivenhed e.l. har et udenlandsk navn, er dette dog taget med i MiD-projektet. Det gælder navne som *Copenhagen Business School* (der tidligere hed *Handelshøjskolen*) og *Carlsberg Campus*. I modsætning til MiN-projektet har vi også medtaget fraser og ytringer på mere end ét ord (fx *That's all* og *Wir schaffen das*), idet vi mener at også den slags flerordsforbindelser bør inddrages i en undersøgelse af fremmedsproglig påvirkning. I modsætning til MiN-projektet har vi i de excerperede aviser også undersøgt antallet af importord i titlen på de tv- og radioprogrammer der sendes fra danske kanaler (fx *Deadline*). Alle navne, fraser, flerordsytringer og importord fra tv- og radioprogrammer er dog blevet kodet således at de kan fratrækkes når resultaterne af MiN-projektet og MiD-projektet skal sammenlignes.

Importordene er blevet indtastet i et excelark med angivelse af importordets forekomst (fx *airbaggen*), det leksem forekomsten repræsenterer (*airbag*) og ordklassen. Det er også blevet angivet hvilket sprog importordet er lånt fra; listen over mulige långiversprog indeholder bl.a. kilden "internationalismer", dvs. "ord som inneheld element av gresk eller latin, og som har vorte spreidde i mange språk. Ein del av desse orda er komne inn etter 1945, eller dei innehald affiks som har vorte produktive etter dette årstalet" (Selback & Sandøy 2007: 22), fx forleddet *mega-*. Derudover angives det hvor importordet er fundet med angivelse af den excerperede avis' navn og årstal, sektionsnummer, sidetal og spaltenummer foruden en række andre kategorier (jf. Selback & Sandøy 2007: 15).

Moderne importord i danske aviser

I MiN-projektet besluttede man som tidligere nævnt at undersøgelsen af omfanget af importord i skriftsproget skulle tage udgangspunkt i aviser fordi de indeholder

stoff som er henta frå mange ulike emneområde. Slik får me dekt dei fleste felte der det kjem inn importord. Avisene inneheld tekstar som er skrivne i ulike sjangrar og stilarter. Her siktar me til det som er kalla redaksjonell tekst, som me altså brukar som representant for normalprosaen i skriftspråka. Men i tillegg til den redaksjonelle teksten finn me i avisene òg annonsetekstar. Dei kan vera interessante ettersom mange nye ord kan koma inn i samband med presentasjon av nye produkt (Selback & Sandøy 2007:11).

For yderligere at sikre en så stor spredning som muligt med hensyn til udgiversted, målgruppe og stofområde valgte man at importordene skulle hentes fra tre forskellige aviser. Aviserne skulle desuden hentes fra to forskellige år, nemlig 1975 og 2000, for at man kunne dokumentere udviklingen i importordstilvæksten over tid. I Danmark excerperede man aviserne Politiken, Århus Stiftstidende og Ekstra Bladet fra september 1975 og september 2000, i alt 6 aviser (jf. Selback 2007: 67).

I MiD-projektet har vi villet undersøge udviklingen i importordstilvæksten fra år 2000 til 2016. For at kunne sammenligne direkte med MiN-projektet har vi valgt at anvende stort set de samme aviser eller avistyper som man anvendte dengang, nemlig Politiken, Århus Stiftstidende og BT. Fravalget af Ekstra Bladet til fordel for BT er sket fordi Ekstra Bladet indeholder en stor mængde sexannoncer, der bl.a. indeholder mange uetablerede importord, dvs. tilfældige ordannelser som er dannet til lejligheden, og som ikke er en del af det almindelige ordforråd. Derved får ordforrådet i form af de

mange uetablerede importord i de undersøgte sexannoncer en langt større vægt end i det virkelige liv (jf. Jarvad 2007: 83), og resultatet af undersøgelsen blev dermed skævt. For at rette op på denne skævhed blev der i MiN-projektet foretaget yderligere excerperinger, og der blev taget højde for skævhederne i de efterfølgende statistiske analyser. Derved er det muligt at sammenligne resultaterne af vores undersøgelse med MiN-projektet, men for ikke at skulle komplicere vores arbejde unødigt, har vi altså valgt at anvende BT i stedet for Ekstra Bladet. De 3 aviser der er blevet excerperet til MiD-projektet, er alle fra d. 21. november 2016.

Frekvensen af moderne importord

Nedenstående tabel viser antallet af løbende ord i MiN-projektet, i MiD-projektet fratrukket de kategorier der ikke indgår i MiN-projektet (MiD, år 2016), og i MiD-projektet (MiD, år 2016, samlet) når disse kategorier ikke er fratrukket.

	MiN, år 2000	MiD, år 2016, fratrukket krydsord, børsnoteringer m.m.	MiD, år 2016 samlet
Antal løbende ord	202.735	121.420	137.365
Antal importord i løbende tekst	1183	707	1824
Antal forskellige leksemer i hele materialet	809	424	885
Importordsfrekvens	0,58 %	0,58 %	1,33 %
Forholdet mellem importord og leksemer	68,39 %	59,57 %	48,52 %

Tabel 1. Frekvensen af moderne importord i danske avistekster.

Som det fremgår af tabellen, var der blandt ordene fra år 2000-aviserne i MiN-projektet 1183 importord fordelt på 809 leksemer. Importordsfrekvensen er på 0,58 %. Et leksem kan ifølge Selback (2007: 67 f.) "vera brukt mange gonger og i ulike bøyingsformer", fx repræsenterer forekomsterne *stream*, *streame* og *streamet* alle det samme leksem, nemlig verbet at *streame*. Hvis et ord forekommer ofte og i forskellige bøjningsformer og dermed er veletableret i sproget, vil det altså være repræsenteret af mange forekomster, men kun ét leksem. Hvis et ord kun forekommer én gang, vil der være tale om en enkelt forekomst og et enkelt leksem, hvilket kan pege på at der er tale om et uetableret ord eller en lejlighedsdannelse. Forholdet mellem importordsfrekvens og lemmafrekvens kan dermed bruges til at sige noget om importordenes udbredelse, men det skal nævnes at forskelle i beskrivelsen af hvad der tæller som et leksem, kan have betydning for den endelig optælling af ordforekomster over for leksemer. Graedler (2007: 161) nævner fx de norske importord *sjappe* ('(liten) butikk, forretning; kneipe, bule'), *shop*, *platesjappe*, *plateshop*, *record shop* og *workshop* og sætter spørgsmålstegn ved om de alle repræsenterer ét leksem (*shop*) eller flere. Graedler spørger således om *sjappe* og *shop* er forekomster af det samme leksem (*shop*), og om *plateshop* repræsenterer det samme leksem – og hvis ja, hvad så med *record shop*? Graedler giver ikke selv nogen løsning på problemet, men i MiN-projektet regnes udtale og betydningsvarianter af samme importord som forskellige leksemer. Det betyder at *sjappe* og *shop*, der adskiller sig fra hinanden i såvel udtale som betydning, ville blive regnet som to forskellige leksemer, og at de islandske ord *jeppi* og *jeep*, der kun adskiller sig fra hinanden i udtale, men ikke i betydning, også regnes for to forskellige leksemer (Graedler *ibid.*). *Plateshop* ville i MiN-projektet (og i MiD-projektet) blive betragtet som en hybrid med leksemet *-shop* som andetled, mens *record shop*, der er indlånt som helhed, ville blive betragtet som et nyt leksem.

I MiD-projektet er der 707 importord fordelt på 424 leksemer, og

importordsfrekvensen er på 0,58 %, altså samme importordsfrekvens som i MiN-projektet. I det samlede MiD-projekt (dvs. medregnet navne, forbindelser, lån fra svensk og norsk og programoversigter) er der 1824 importord fordelt på 885 leksemer. Importordsfrekvensen er her 1,33 %.

I MiN-projektet konkluderede man at mængden af importord var øget kraftigt fra 1975 til 2000 (Selback 2007: 79), nemlig fra en importordsfrekvens på 0,39 til en importordsfrekvens på 1,17¹, altså en tredobling. Denne kraftige stigning er ikke fortsat i årene fra 2000 til 2016; faktisk er mængden af importord den samme, og vi kan dermed konkludere at der ikke er flere importord i de undersøgte aviser i dag end tidligere. Imidlertid har vi i MiD-projektet som nævnt også undersøgt hvor mange importord der findes i navnestof-fet i de excerperede aviser og i programtitlerne på danske radio- og tv-programmer. Som det fremgår af tallene yderst til højre i tabel 1, er importordsfrekvensen dobbelt så høj (nemlig 1,33 %) i vores projekt hvis vi medregner navne, forbindelser og importord blandt titler på radio- og tv-programmer, end hvis vi ikke inddrager dem. Da man desværre ikke undersøgte engelskpåvirkningen inden for disse kategorier i MiN-projektet, kan vi ikke sige noget om hvorvidt engelskpåvirkningen her er steget eller faldet i de forløbne år. Det vi kan sige noget om, er at der i dag optræder relativt mange engelske lån i navne, forbindelser og programoversigter i forhold til det generelle ordforråd i avismaterialet.

Moderne importord efter eksportørsprog

Et af hovedformålene med MiD-projektet var at undersøge om den fremmedsproglige påvirkning af dansk avissprog stadigvæk primært

---

1. Når vi i vores projekt ikke kommer frem til den samme importordsfrekvens for MiN-projektet, skyldes det vi at har rensset basen for en del ord der viste sig at være ældre end 1945, hvilket altså giver en noget lavere importordsfrekvens på 0,58.

	MiN-2000, forekomster	MiN-2000, leksemer	MiD-2016 forekomster	MiD-2016 leksemer
Engelsk	88,8 %	90,1 %	84,0 %	84,4 %
Internationalismer	7,3 %	4,8 %	9,2 %	9,4 %
Spansk	1,0 %	1,4 %	0 %	0 %
Tysk	1,0 %	1,4 %	3,5 %	2,6 %
Fransk	0,6 %	0,6 %	1,0 %	1,2 %
Japansk	0,4 %	0,5 %	1,4 %	0,9 %
Andet	0,9 %	1,2 %	0,8 %	1,4 %
I alt	100 %	100 %	100 %	100 %

Tabel 2. Importord efter eksportørssprog.

kommer fra engelsk, sådan som det blev dokumenteret i MiN-projektet (jf. Selback 2007: 69 ff.), eller om der i dag er andre fremmedsprog der gør engelsk rangen stridig. I tabel 2 ses hvilke sprog vi indlånede flest importord fra i år 2000 og i 2016 i de 3 aviser.

Det fremgår af tabel 2 at det primære långiversprog i år 2000 såvel som i år 2016 er engelsk, efterfulgt af internationalismer og tysk. Mængden af engelske importord er dog faldet en anelse, nemlig fra 88,8 % i 2000 til 84,0 % i 2016.

Antallet af internationalismer var i år 2000 på 7,3 %, mens antallet af leksemer var noget lavere, nemlig 4,8 %. Det skyldes først og fremmest at importordet *euro(-)* dengang udgjorde en stor del af internationalismene (jf. Selback 2007: 70) fordi der i år 2000 var folkeafstemning om indførelsen af euroen i Danmark. Det påvirker lemmaprocenten negativt idet det samme leksem har mange forekomster. I år 2016 er der lidt flere internationalismer end i år 2000, nemlig 9,2 % forekomster og 9,4 % leksemer. Disse internationalismer består bl.a. af en række især græske importord der optræder i forskellige annoncer om bl.a. naturmedicin i BT og Århus Stiftstidende, fx ordene *tryptofan* og

melotin. Derudover kan også nævnes forleddene *mega-* og *multi-* der forekommer i ord som *megainteressant* og *multietnisk*. Sådanne forled er her klassificeret som internationalismer efter de retningslinjer der er beskrevet i Selback og Sandøy (2007: 22), men det skal nævnes at disse præfikser formentlig er indlånt via engelsk og derfor også godt kunne have været kategoriseret som engelske lån (se også Graedler 2012: 96f. for en lignende diskussion af ord som *global* og *hyper-*). Når vi her har valgt at opliste internationalismer som en selvstændig kategori, er det af hensyn til sammenligneligheden med MiN-projektet.

I MiD-projektet konkluderes det at de gamle kultursprog tysk og fransk ikke længere er "så vigtige leverandører av språkstoff til dansk som dei tidlegare har vore" (Selback 2007: 70). Det er en udvikling som bekræftes i MiD-projektet, hvor antallet af importord fra disse sprog er meget begrænset. Selvom andelen af tyske importord er steget en anelse fra 1 % i 2000 til 3,5 % i 2016, viser en undersøgelse af forekomsterne at det især er ordet *implantat* der påvirker antallet af tyske importord. *Implantat* optræder således så mange gange i en enkelt artikel i Århus Stiftstidende om knoglekræft at dette ord alene står for over halvdelen (56 %) af samtlige tyske importord i MiD-projektet. Dette afspejles også i den kendsgerning at antallet af leksemer her er noget lavere end antallet af ordforekomster, nemlig 2,6 %.

Moderne importord i dansk efter ordklasse

I tabel 3 kan man se hvordan importordene fordeler sig efter de forskellige ordklasser i de to projekter.

Som det fremgår af tabellen, er det i år 2000 såvel som i år 2016 først og fremmest substantiver som vi indlåner, om end antallet er faldet en smule fra 88,1 % i 2000 til 82,3 % i 2016. At substantiverne (stadig) indtager en klar førsteplads, er som forventet i forhold til resultaterne af MiN-projektet (Selback 2007), hvor substantiverne udgør mel-

	MiN 2000, forekomster	MiN 2000, leksemer	MiD 2016, forekomster	MiD 2016, leksemer
Substantiv	88,1 %	88,3 %	82,3 %	82,3 %
Verbum	3,2 %	3,2 %	9,3 %	8,0 %
Adjektiv	8,4 %	8,0 %	6,8 %	7,5 %
Udråb, etordsytring	0 %	0 %	1,6 %	2,1 %
Adverbium	0,3 %	0,5 %	0 %	0 %
I alt	100 %	100 %	100 %	100 %

Tabel 3. Importord efter ordklasse.

lem 87,5 % og 94,3 % af importordene i de nordiske sprog (Sandøy 2014: 232). Til gengæld kan det overraske at vi i dag indlåner langt flere verber end tidligere, ikke mindst i betragtning af at verberne i MiN-projektet kun udgjorde mellem 0,4 % og 3,8 % af importordene i samtlige af de nordiske sprog (Sandøy 2014: 232). I MiD-projektet udgør verberne 9,3 % af importordene i dag mod 3,2 % i år 2000, mens lemmaprocenten for 2016 er på 8,0 % mod 3,2 % i 2000. Med andre ord bruger vi tilsyneladende langt flere importerede verber i dag end tidligere i de undersøgte aviser – og dem vi bruger, bruger vi hyppigt. I MiN-projektet optræder der verber som *briefe*, *date*, *matche*, *rappe* og *surfe*. I MiD-projektet finder vi dels verber som *booke*, *headhunte*, *hitte*, *pendle*, *shoppe*, *skanne*, *spinne* og *sponsere*, dels verber der stammer fra internettet og de sociale medier, fx *blogge*, *chatte*, *facebooke*, *hacke*, *maile*, *printe*, *skype*, *streame* og *tweete*. I MiN-projektet er der kun to verber der relaterer sig direkte til internettet og de sociale medier, nemlig *chatte* og *printe*. Selvom det skal nævnes at en række af de sidstnævnte verber fra MiD-projektet stammer fra en klumme om unges sprog af professor Jørn Lund, findes alle de nævnte verber (bortset fra *facebooke*) i Retskrivningsordbogen (www.dsn.dk), hvilket peger på at der ikke blot er tale om tilfældige, ikkeetablerede ord. Dermed viser MiD-projektet altså at andelen af engelske verber i dag

i det undersøgte materiale udgør en langt større del af importordene end tidligere, og at de engelsksprogede sociale medier spiller en ikke ubetydelig rolle i denne sproglige påvirkning.

Antallet af adjektiver er faldet en anelse fra 8,4 % i MiN-projektet til 6,8 % i MiD-projektet. Det kan skyldes at der i sexannoncerne fra Ekstra Bladet optræder mange engelske adjektiver i eksempler som "kanonsexet storbarmet blondine" og "hotteste sexbombe". I MiN-projektet er næsten alle adjektiverne (94,5 %) af engelsk oprindelse. I MiD-projektet er 70,8 % af adjektiverne engelske, mens 22,9 % er internationalismer. Dette relativt høje antal internationalismer skyldes især adjektivsammensætninger med præfikserne *multi-* og *mega-*. Det skal dog understreges at der i begge undersøgelser er tale om relativt få adjektiver; der er i alt 99 adjektiver i MiN-projektet og 48 i MiD-projektet, hvoraf der altså er 34 der er af engelsk oprindelse, og 11 der er internationalismer.

Antallet af udråb og etordsytringer (dvs. interjektioner) er i de to undersøgelser steget fra 0 % til 2,1 %. Disse interjektioner (fx *lol*, *omg* og *fuck*) stammer dog også primært fra Jørn Lunds klumme, og tallet er derfor ikke udtryk for at engelske interjektioner har bredt sig til avissproget siden MiN-projektet fandt sted. Dette ville da også have været et ret overraskende resultat i betragtning af at interjektioner primært findes i talesproget og i det skriftsprog der anvendes i de nye medier (jf. Hougaard 2012), og altså ikke i avissprog.

Konklusion

Projektet *Yes, det er coolt. Om påvirkning af dansk fra andre sprog* har vist at den kraftige stigning i antallet af importord som man kunne dokumentere i danske aviser for perioden 2000 til 2016, ikke er fortsat i perioden fra 2000 til 2016. Derimod er antallet af importord i de undersøgte aviser stagneret på en relativt lille importordsfrekvens på 0,58 %. At dette resultat ikke stemmer overens med den fornemmelse som relativt mange sprogbrugere har af at dansk trues af engelsk,

kan hænge sammen med at undersøgelsen her kun viser mængden af importord (eller engelske lån, om man vil) i én skriftsproggenre. Andre skriftsproggenrer – eller talesprog – ville formentlig give et andet resultat.

Selvom vi tilsyneladende ikke indlåner flere importord i dag end vi gjorde i år 2000 i de undersøgte aviser, viser undersøgelsen også at de importord vi bruger, bruger vi flere gange. Der er altså i dag færre lejlighedsdannelse bag de excerperede importord end tidligere, og det peger på at de engelske importord er blevet en mere permanent del af ordforrådet i danske aviser. Undersøgelsen har også vist at det stadigvæk er det engelske sprog der indlåner flest importord til dansk, mens gamle kultursprog som fransk, spansk og tysk ikke påvirker dansk sprog i nævneværdig grad i aviserne.

Et af de mest overraskende resultater af undersøgelsen er at mængden af engelske verber er steget markant siden 2000 fra en importordsfrekvens på 3,2 % til 9,3 %. Det hænger bl.a. sammen med at vi indlåner en del engelske verber fra internettet og de sociale medier, fx *maile*, *hacke*, *facebooke* og *skype*. Selvom man kan diskutere om en del af disse verber (fx *facebooke* og *skype* som afledninger til *Facebook* og *Skype*) er dannet herhjemme, er der næppe tvivl om at især de sociale medier har indlånt en del engelske verber til os. Om det samme er tilfældet i de øvrige nordiske sprog, ved vi ikke endnu, men det er klart at det ville være interessant at få det undersøgt.

Litteratur

- Graedler, Anne-Line (2007) MIN-prosjektet jamført med tidligere studier. I Bente Selback & Helge Sandøy (red.) *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*: 157-172. Moderne Importord i Språka i Norden 3. Oslo: Novus.
- Graedler, Anne-Line (2012) The collection of Anglicisms. Methodological issues in connection with impact studies in Norway. I Cristiano Furiassi m.fl. (Eds.) *The Anglicization of European Lexis*: 91-109. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Hansen, Erik & Jørn Lund (1994) *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaard.
- Hougaard, Tina Thode (2012) Hmmm ... interjektioner på Facebook. *MUDS* 14: 167-184.
- Jarvad, Pia (2007) Afløsningsord i dansk. I Gudrun Kvaran (red.) *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*: 77-104. Oslo: Novus.
- Johansson, Stig (2002) Review article: English influence on the Scandinavian languages. *Nordic Journal of English Studies* 1(1): 89-106.
- van Leeuwen, Niels (2021) Fire måder hvorpå engelsk har præget dansk grammatik. *Nyt fra Sprognævnet* 2021(2). <<https://dsn.dk/nyt-fra-sproгнаevnet/maj-2021/fire-maader-hvorpaa-engelsk-har-praeket-dansk-grammatik/>> (8. september 2021).
- Lund, Jørn (2016) OMG, jeg photobombede lige en grineren klaphat med mandeknold, lol. *Politiken* 21. november 2016.
- Sandøy, Helge (2014) Linguistic globalization: Experiences from the Nordic Laboratory. I Eline Zenner & Gitte Kristiansen (red.) *New Perspectives on Lexical Borrowing. Onomasiological, Methodological and Phraseological Innovations*: 225-249. Berlin & Boston: De Gruyter Mouton.
- Selback, Bente & Helge Sandøy (2007) Avissspråk og importord. I Bente Selback & Helge Sandøy (red.) *Fire dagar i nordiske aviser*.

Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn: 9-24.
Oslo: Novus.

Selback, Bente (2007): Dansk. I Bente Selback & Helge Sandøy (red.)
*Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet
i sju språksamfunn: 67-85.* Oslo: Novus.

Møder mv. 2016-2018

25.2.2016

Generalforsamling

Ph.d. KATRINE KEHLET BECHSGAARD, Københavns Universitet: Hvorfor skal barnet hedde sådan?

Foromtale

I løbet af det sidste århundrede er der sket store ændringer i forhold til, hvordan forældre navngiver deres børn. Tidligere blev børn i langt højere grad opkaldt efter slægtninge, og det er ikke meget mere end 100 år siden, at forældrenes smag og generelle modestrømninger fik indflydelse på navnevalg. I dag har forældre i princippet frit valg i forhold til valg af fornavne til børn – men samtidig er der stadig knyttet forskellige konnotationer om f.eks. social status til forskellige navne. I mit ph.d.-projekt har jeg undersøgt, hvilke motiver der ligger bag forældres valg af navne til deres børn, og om der er social variation i forhold til navnevalg. Jeg har især haft fokus på spørgsmålene om, hvorvidt der er sammenhæng mellem sociale variabler og de grunde, som forældre finder vigtige i forbindelse med valg af navn til deres barn, hvorvidt der er sammenhæng mellem sociale variabler og de navnekategorier, som det valgte navn tilhører, og endelig hvorvidt der er sammenhæng mellem de grunde, forældre finder vigtige i forbindelse med valg af navn, og de navnekategorier, som det valgte navn tilhører. Mine data består af indsamlede spørgeskemaer fra 432 nybagte forældre, som har det til fælles, at de blev forældre i Danmark inden for samme uge i 2012.

28.4.2016

Adjunkt, ph.d. KATHRINE THISTED PETERSEN, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet: Genusforenkling og genusændring fra gammeldansk til moderne dansk med sideblik til svensk

Foromtale

Fra gammeldansk til moderne dansk er der sket en afgørende ændring i vores måde at referere til substantiver på. Mens der i den ældre middeldanske periode indtil omkring 1350 stadig henvises med pronominer i maskulinum og femininum til ikke-menneskelige substantiver, danner disse i moderne dansk en samlet gruppe med betegnelsen utrum. Det neutrale genus er derimod forblevet intakt. Da de danske dialekter har udviklet sig forskelligt på dette punkt, vil jeg i mit foredrag koncentrere mig om den varietet der efterhånden sætter normen for standardsproget.

Indledningsvis vil det blive beskrevet hvordan og hvornår udviklingen fra tre til to genera har fundet sted. I den forbindelse kan man forestille sig to mulige kontaktlingvistiske situationer med indflydelse på genusforenklingen i løbet af perioden fra ca. 1450 til begyndelsen af 1600-tallet. På baggrund af Weinreich (1953) kan der argumenteres for at påvirkning fra vestjysk (Tegnér 1925) eller kontakt til nedertysk (Pedersen 1999) har ført til opkomsten af utrum som erstatning for maskulinum og femininum. Ved at inddrage tekster fra forskellige dele af denne periode vil jeg vise hvordan genussystemet udviklede sig fra at være morfologisk til at blive semantisk funderet.

I tidligt ældre middeldansk hvor man ved hjælp af forskellige kasusendelser på både substantiver og adled kunne bestemme genustypen, var der sandsynligvis tale om et system baseret på morfologiske principper. Som jeg vil vise, findes der imidlertid allerede i yngre middeldansk enkelte eksempler på semantisk og pragmatisk betinget genus. Efterhånden som kasusendelserne faldt bort i løbet af ældre og yngre middeldansk, var det til sidst udelukkende muligt at markere substantivets genus med de personlige pronomener. Ifølge Corbetts (1991: 226) kongruenshierarki retter disse sig normalt i højere grad end f.eks. attributter efter semantiske frem for formelle genusregler. I perioden med fire henvisningsmuligheder i form af *han*, *hun*, *den* og *det* har der således hersket både formelle og semantiske regler indtil det semantiske system med utrum og neutrum som udtryk for ikke-menneskelige størrelser blev enerådende. Det virker oplagt at der i denne periode er sket en række genusændringer på baggrund af semantiske principper. Eksempelvis har substantivet *bogstav* udviklet sig fra at være utrum i overensstemmelse med sin oprindelige maskuline form til at blive neutrum sandsynligvis i analogi med substantivet *tegn*. Karakteristisk er det i den sammenhæng at mange nuværende genusforskelle mellem dansk og svensk både i forbindelse med arve- og låneord er opstået i denne periode hvor de semantiske principper satte sig igennem.

Litteratur

- Corbett, Greville G. (1991) *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Karen Margrethe (1999) Genusforenklingen i københavnsk. *Danske Folkemål* 41: 79-105.

Tegnér, Esaias (1925) Om genus i svenskan. I Esaias Tegnér *Ur språkens värld II. Fyra uppsatser: Om genus i svenskan. Poesiens språk. Hemmets ord. Komedi om Doktor Simon*: 1-217. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Weinreich, Uriel (1953) *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York.

26.5.2016

Ledende redaktør, dr.phil. MARITA AKHØJ NIELSEN, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: Digital humaniora på gammeldansk

Foromtale

Digital humaniora er et vidt begreb. I foredragets sammenhæng bruges det om et lille net af online ressourcer med gammeldansk materiale. Der er to hovedkomponenter i nettet, en ordbog og en tekstsamling.

Gammeldansk Ordbog (GO) er den videnskabelige ordbog over dansk i perioden ca. 1100-1515. Den blev påbegyndt i 1950'erne, da Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) efter afslutningen af *Ordbog over det danske Sprog* var klar til nye uoverkommelige udfordringer. Lige siden er der arbejdet på ordbogen, som har været kronisk underbemandet. Principielt alt overleveret dansksproget materiale fra ordbogens periode er blevet exciperet, og samlingen af citatsedler er nu på knap 1 million sedler. De blev digitaliseret og publiceret online i 2010, sammenknyttet med ordbogens kilde liste med mere end 1.000 indgange. Ordbogsredigeringen blev digitaliseret i 1980'erne. Af de ca. 29.000 ordbogsartikler i databasen er en del færdigredigeret, men de fleste foreligger i en præliminær redak-

tion. Samtlige artikler blev publiceret online den 17/12 2015. Den digitale gammeldanske tekstsamling består af 46 tekster i videnskabelige udgaver, udvalgt, så de er nogenlunde repræsentative mht. periode, genre og sprogform. For at lette brugerens overblik, navigering og forståelse er teksterne forsynet med moderne overskrifter over kapitler eller hovedafsnit. Til hver tekst knyttes en litteratur- eller kulturhistorisk indledning, og håndskrifterne er beskrevet kortfattet. Der er publiceret online faksimiler af alle de originaler, det har været muligt at få skannet.

DSL har publiceret materialet på tre frit tilgængelige hjemmesider, gammeldanskordbog.dk, gammeldanskseddelsamling.dk og middelaldertekster.dk. Ressourcerne er linket sammen, så man fra hver ordbogsartikel kan komme til de digitale sedler på ordet, fra den enkelte seddel og fra seddelsamlingen som helhed til kildelisten, og endelig fra det enkelte ord i teksterne til den pågældende ordbogsartikel. Ydermere er hvert lemma i GO linket til behandlingen af ordet i *Den Danske Ordbog*, hvis ordet findes der, ellers til *Ordbog over det danske Sprog*. Denne sammenkobling har muliggjort søgninger på moderne danske ord.

Der arbejdes stadig med de digitale ressourcer, især med redigeringen af GO og med opmærkningen af tekstudgaverne. Men allerede nu giver det lille gammeldanske net hidtil uanede muligheder for forskning, undervisning, studium og – såmænd – lystlæsning. Foredraget vil skitsere mulige anvendelser af det nye digitale værktøj.

6.10.2016

Ph.d. LINE SANDST, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet: Urbane stednavne

Foromtale

Fra midten af 1800-tallet er folk i stigende omfang flyttet fra land til by, og byerne er vokset med urbane lokaliteter, hvoraf mange navngives. Disse navne er kun sparsomt belyst, ligesom byvandrerens møde med synlige proprier (navne) i bybilledet heller ikke har været underlagt undersøgelse.

Denne mangel søgte jeg at imødekomme i min ph.d.-afhandling om urbane stednavne i København. Jeg tog udgangspunkt i de synlige, dvs. skrevne lokalitetsbundne navne i bybilledet i tre forskellige undersøgelsesområder i København. Fremgangsmåden resulterede i tre forskellige undersøgelser, der havde forskellige omdrejningspunkter og det er disse undersøgelser, jeg vil præsentere resultaterne fra.

Første undersøgelse centrerer sig om navnedannelse og betydningsdannelse. Med dette afsæt præsenterer jeg det jeg kalder "diskursen for propriers placering i byen" og multimodale proprier. Anden undersøgelse centrerer sig om stedsbranding, hvor jeg præsenterer resultaterne fra en undersøgelse af motiverne bag navnevalgene til tolv nye veje og pladser i byudviklingsområdet Carlsberg Byen som trådte i kraft 1. august 2014. Til denne undersøgelse fulgte jeg en e-mailkorrespondance mellem en navngivningsarbejdsgruppe nedsat af byudviklingsfirmaet Carlsberg Byen og Vejnavnenævnet i København. Slutteligt diskuterer jeg hvordan man kan skabe forestillingen om sted

og "byer i byen" ved hjælp af navngivning. Jeg kalder fænomenet "onomastisk skalareduktion", og forklarer hvorfor dette retoriske værktøj nogle gange lykkes og andre gange mislykkes.

27.10.2016

Projektleder og forskningsbibliotekar JAKOB POVL HOLCK, Syddansk Universitetsbibliotek: Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek og forskningspotentialt

Foromtale

I flere årtier har bogsamlingen fra Herlufsholm på universitetsbiblioteket i Odense ikke haft offentlighedens bevågenhed – dels pga. manglende elektronisk registrering/katalogisering af størstedelen af samlingen og dels pga. en manglende hands-on-gennemgang af materialerne. Med ca. 40.000 bind + det løse er der nok at tage fat på. I foredraget sættes fokus på bogsamlingens historie, skatte og rigdomme – og på det store forskningsmæssige potentiale for bl.a. middelalderspecialisterne. Det skal ikke mindst dreje sig om et væld af skjulte tekstfragmenter, der i denne tid ser dagens lys.

1.12.2016

Dansk Sproghistories redaktion: Faglige nyheder – nye indsigter

Foromtale

I foredraget vil redaktørerne EBBA HJORT, BIRGITTE JACOBSEN, HENRIK GALBERG JACOBSEN og BENT JØRGENSEN dels præsentere værket som helhed, dels hver især pege på en faglig nyhed eller en ny indsigt som første bind har givet.

2.3.2017

Generalforsamling

Professor LARS BRINK: Den metriske adaptationsregel

Foromtale

Et metrum er en (oplevet) regelmæssig fordeling af fremhævede og ikke-fremhævede stavelser (toppe og dale). Mulighederne er uendelige, men kun et mindre antal er blevet brugt – og af disse er de fleste sjældne. Grundideen/ grundeffekten i vers er, at digteren finder et smukt indhold, hvis prosaiske formulering har en fordeling af tryk (el. stavelseslængde), der svarer til metrets toppe og dale, fx:

Jeg **elsker** de **grønne Lunde** [–]
med **Tonernes vuggende Fald** [–]
jeg **elsker** de **blanke Sunde** [–]

Metret har frit to eller tre dale mellem toppene (det traditionelle/ almindeligste), hvorfor adaptationen er perfekt. Men allerede i den følgende linje går det galt:

med **Sejlernes Tusindtal**

for det hédder jo '*tusind*, *tal*.

Og sådan er det hele vejen igennem (diskrepanserne er understreget):

Nede **i** fru **Hansens kælder**
kan man **købe frikadeller**

**Oppe i gardinerne
hænger appelsinerne
mændene og konerne
spiser af citronerne**

Og det er ikke bedre i udlandet:

Wer reitet so spät durch **Nacht und **Wind**? [~ -]
Es ist der Vater mit seinem **Kind** [~ -]**

They **seek** him **here**
they **seek** him **there**
those **Frenchies** **seek** him **everywhere**
Is he in **Heaven** [-] ?
or **is** he in ↓ [-] ?
that **damned** elusive **Pimpernel**

Har Den Røde Pimpernel sagt '*everywhere*' og '*pimper'nel*? Vel har han da ej.

Men ingen af eksemplerne opleves som fejl. Det ser ud, som om svagtryk og bitryk rask væk kan løftes til top, og at hovedtryk rask væk kan reduceres til dal. Det sidste ses i:

Wer reitet... – Læg nu **smukt din **Haand** i **min** – Så
kom **regnen**... – end **er** der en **Gud** foroven – Sov
sødt lille **Jumbo** og **visselul**.**

Men hvis hovedtryk, bitryk og svagtryk både kan blive til toppe og dale, så falder al beundring for digterens versifikatoriske gave jo til jorden. Så kan alle gøre lydefri vers. Men dét kan ikke passe. Vi ved, at tante Oda begår masser af fejl – og de

største digtere stundom ligeså. Adaptationsreglen for prosa > vers må altså indebære en regel for prosaiske trykforhold, som *ikke* må ændres. Denne regel vil jeg præsentere i mit foredrag.

6.4.2017

Videnskabelig assistent, ph.d. KRISTA STINNE GREVE RASMUSSEN, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab: *Søren Kierkegaards Skrifter* – hvad editionshistorien kan lære os om forskellen på bøger og bytes

Foromtale

Søren Kierkegaards Skrifter er en hybridudgave af Søren Kierkegaards overleverede produktion i form af publicerede såvel som upublicerede værker, notater, journaler, optegnelser på lapper, breve og dedikationer. De er udgivet i 28 tekstbind med 27 tilhørende kommentarbind samt på internettet (1997-2013). Udgaven er opstået og udtænkt i en brydningstid, hvor en videnskabelig udgave ikke per se er en trykt udgave, men altid bygger på etableringen af en række elektroniske filer. Opblomstringen af internettet, især fra 1995 og frem, skabte hidtil usete perspektiver for videnskabelig udgivelse, hvor teori og metode kunne spille sammen på nye måder og skabe nye former for udgaver. Uden den store erfaring at læne sig op ad i forhold til udgivelse på internettet eller andre elektroniske platforme, måtte udgivere og teoretikere så at sige lære ved at gøre det. Denne historie er blandt andet beskrevet i min afhandling *Bytes, bøger og læsere. En editionshistorisk analyse af medieskiftet fra trykte til digitale videnskabelige udgaver med udgangspunkt i Søren Kierkegaards Skrifter* (2014), som jeg vil præsentere i dette foredrag. Jeg vil også diskutere nogle af de mere generelle pointer, man kan udlede om forholdet mellem bøger og bytes.

18.5.2017

Ledende redaktør ved *Ludvig Holbergs Skrifter* PETER ZEEBERG,
Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: Holberg – autentisk og
bearbejdet

Foromtale

Netudgaven *Ludvig Holbergs Skrifter* er resultat af et samarbejde mellem Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Universitetet i Bergen. Der er tale om en traditionel værkudgivelse, en historisk-kritisk udgave med indledninger, kommentarer, glosering, faksimiler osv. På dette solide grundlag udgiver DSL nu udvalgte værker i bogform (*Holberg. Ludvig Holbergs hovedværker 1-22*), og til forskel fra netudgaven er der her tale om bearbejdede tekster.

Der i dag er et åbenlyst behov for hjælp til læsningen af 1700-tallets sprog, og i bogudgaven bliver teksterne derfor udgivet i ortografisk moderniseret form – en fremgangsmåde der er udbredt bl.a. i den engelsksprogede verden (Shakespeare), men som der er langt mindre erfaring med i Danmark.

Foredraget vil præsentere de tilgrundliggende overvejelser og give et indblik i de praktiske udfordringer redaktionen står overfor.

14.8.2017

Lektor, ph.d. HENRIK BLICHER, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab: Jens Baggesen Jordborger – om *Labyrinten* (1792-93) i lyset af en ny udgave

Foromtale

Henrik Blicher holder foredrag om Jens Baggesens *Labyrinten*.

Jord-borger, *en*. [1.2] (*nu sj.*).

2) *verdensborger; kosmopolit.* en med vor Historie aldeles ubekiendt, for Europas Skikke aldeles fremmed Jordborger. *Bagges. DV.IX.91. sa.L.I.203. jf.:* Tiden nærmer sig, da Sproghad, Nationalhad og deslige vil svinde for Jordborgerdyd. *smst.381.* Luen af den lynslagne Despotismus (*opflammede*) min hele Tænkraft, mit hele jordborgerlige Jeg. *smst.II.98.*

fra ODS bind 9, 1927

2.11.2017

Lektor, ph.d. KAROLINE KÜHL og lektor, ph.d. JAN HEEGÅRD PETERSEN, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab: Danske stemmer i USA og Argentina

Foromtale

Omkring det sidste århundredeskifte forlod tusindvis af mennesker Danmark for at starte et nyt liv i Nordamerika og Argentina. Foredraget beskæftiger sig med udvandringens konsekvenser for det danske sprog: Hvordan har udvandrerne og deres

efterkommeres danske sprog forandret sig gennem kontakten med de dominerende sprog i de nye samfund? Hvor længe er dansk blevet opretholdt i USA, Canada og Argentina, og hvad er årsagerne for de forskelle, vi kan observere i Nordamerika og Argentina? Og ikke mindst: Hvad er fremtidsudsigterne for dansk i Nord- og Sydamerika?

Foredraget er baseret på forskningsprojektet *Danske stemmer i USA og Argentina* som aktuelt (2014-2018) pågår på Københavns Universitet.

30.11.2017

Seminar: Nye ord og engelskpåvirkning

PIA JARVAD, Dansk Sprognævn: Om projektet Moderne Importord i Dansk

MARGRETHE HEIDEMANN ANDERSEN, Dansk Sprognævn: Delresultater fra Importordsprojektet

JØRGEN NØRBY JENSEN, Dansk Sprognævn: Importord i Nye Ord i Dansk

MIKOŁAJ SOBKOWIAK, Universitetet i Poznań: Nye ord i Den Danske Ordbog, Retskrivningsordbogen og Nye Ord i Dansk

JØRGEN SCHACK og PHILIP DIDERICHSEN, Dansk Sprognævn: Kerneordsprojektet (en del af Importordsprojektet)

PHILIP DIDERICHSEN, Dansk Sprognævn: Om den såkaldte tidslinje

FRANS GREGERSEN, Københavns Universitet: Engelskpåvirkning i dansk talesprog

22.2.2018

Generalforsamling

Ph.d. SEÁN D. VRIELAND, Københavns Universitet: Gotlands lov på danske hænder

Foromtale

Gotlands middelalderlige lovtekst Guterlov, skrevet på øens gamle nordiske sprog, er bedst kendt fra det stockholmske pergamenthåndskrift B 64, dateret til omkring 1350. På den Arnamagnæanske Samling i København findes et andet, yngre håndskrift på papir, AM 54 4to, skrevet i 1587. Sproget i AM 54 4to er endnu øens gamle sprog, oldgutnisk, men det er stærkt påvirket af skriveren, som var dansker og ikke gotlænder.

I min afhandling undersøger jeg håndskriftet AM 54 4to både fra en filologisk og en lingvistisk synsvinkel. Det konkluderes ud fra en nyfilologisk tilgang, at skriveren har kopieret håndskriftet til eget brug. Det har stor indflydelse på, hvordan sproget i håndskriftet bør studeres og forstås. Ud fra den lingvistiske tilgang konkluderes det, at de særlige sproglige afvigelser i AM 54 kan placeres i tre lag: (1) ældre former, der ikke findes andre steder i korpuset, (2) yngre gutniske udviklinger og (3) påvirkninger fra dansk.

27.9.2018

Ph.d. MARTIN SEJER DANIELSEN, Københavns Universitet: Gårdman Tavls bedrag – om stednavneforklarende elementer i sagn

Foromtale

“Højen hedder den dag i dag Tavlsbjerg, for manden, som boede på den gård, hed Tavl”.

Sådan lyder et stednavneforklarende element i et sagn fortalt af farversvend Christian C. Haugaard (1836–1920) til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (1843–1929) i Aabenraa i 1894.

Gennem tiden har både navneforskere og folklorister bemærket disse stednavneforklarende elementer og har forsøgt at teoretisere fænomenet. Man har antaget at folk har et behov for at forstå og forklare oprindelsen til fænomener de ikke umiddelbart forstår, og derfor har man i mange år talt om *ætiologiske sagn*, også kaldet *forklaringssagn*, ligesom sprogforskerne gerne har benyttet termen *folkeetymologi*.

Men min forskning viser at man har taget fejl. Sagn fortælles først og fremmest fordi disse relativt kortfattede, troværdige narrativer skaber betydning for sagnfortæller og tilhørere inden for deres egne sociale, politiske og økonomiske udsyn. Når fortælleren i sit sagn peger på et stednavn og forklarer dets oprindelse, opstår der blandt andet en troværdighedsskabende effekt der kan forklares inden for den aristoteliske paralogisme (fejlslutning) at årsag og konsekvens kan omvendes.

8.11.2018

Lektor, ph.d. PETER JUUL NIELSEN, Syddansk Universitet: Nul i sprog – om betydningsbærende fravær og analysen af nultegn

Foromtale

Nul har optrådt som et element i sprogvidenskabelig analyse mindst siden Saussure i *Cours* beskrev hvordan et sprogligt indhold kan formidles alene i kraft af et "ingenting" der står i opposition til et "noget", eksemplificeret med tjekkisk substantivbøjning hvor genitiv pluralis for ord som *slovo* 'ord' og *žena* 'kvinde' udtrykkes ved fraværet af en positive endelse: *slov-Ø*, *žen-Ø* (Saussure 1916: 123-124). Siden da har nul haft vid udbredelse som redskab til at betegne noget analytisk relevant "ingenting"; eksempelvis skriver Erik Hansen (1977: 17) om "det morf-udtryk der har allerflest forskellige betydninger [i dansk], nemlig udtrykket 'nul'", observeret i bl.a. substantivernes singularis, *bil-Ø*, *hus-Ø*, og verbernes imperativ *spis-Ø*, *løb-Ø*. En sådan glæde ved nuller mødes dog ofte med kritik (jf. Basbølls (2005: 352-353) kritik af Hansens nulanalyse), og en generel skepsis over for selve ideen om "ingenting" som et sprogligt element synes temmelig udbredt.

I mit foredrag diskuterer jeg med udgangspunkt i mit tidligere arbejde med nulbegrebet (Nielsen 2010, 2015, 2016: 192-251) det teoretiske og metodiske grundlag for at operere med nultegn i den sprogvindenskabelige analyse. Grundsynspunktet er at nul er nyttigt og nødvendigt i en tegnbasert beskrivelse af sprog, men at det er rimeligt og nødvendigt at stille en række krav til acceptable nuller for at undgå tvivlsomme postulater om usynlige brikker i analysen. Jeg fremlægger med udgangspunkt i Mel'čuks (2006: 469-516) nuldiskussion et sæt af kriterier for

etablering af et nultegn og diskuterer hvilken status nullet har som udtrykselement – er der overhovedet noget, og hvis ja, hvor står det så henne? – og hvilke krav der må stilles til det indhold der formidles af nullet, herunder hvad man stiller op med den semantiske værdi “neutral” og markerethedsforhold i grammatiske modsætninger. Den foreslåede model for analyse af ingenting illustreres med to eksempler fra dansk: en analyse af nominalsyntagmernes rangklassevalg (kasusvalg) non-genitiv vs. genitiv – hvor der *er* et nul – og en analyse af numerus for substantiver med såkaldt nulpluralis af typen *mus, svær, fisk* – hvor der *ikke* er noget nul, hverken i singularis eller pluralis.

Litteratur

- Basbøll, Hans (2005) *The Phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.
- Hansen, Erik (1977) *Dæmonernes port*. København: Hans Reitzel.
- Mel’čuk, Igor (2006) *Aspects of the Theory of Morphology*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Nielsen, Peter Juul (2010) De to infinitiver i dansk: Et proklitisk paradigme. *Ny forskning i grammatik* 17: 87-108.
- Nielsen, Peter Juul (2015) Jakobson’s zero and the pleasure and pitfalls of structural beauty. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 12(3): 398-421.
- Nielsen, Peter Juul (2016) *Functional structure in morphology and the case of nonfinite verbs: Theoretical issues and the description of the Danish verb system*. Leiden: Brill.
- Saussure, Ferdinand de (1916 [1964]) *Cours de Linguistique Générale*. Paris: Payot.

29.11.2018

Ph.d. JACOB ØLGAARD NYBOE, Københavns Universitet: Genresignatur.
Sære genrebetegnelser i den nyeste litteratur

Foromtale

Skønlitterære bøger kan gennem en genreangivelse på forsiden foretage en selvkaraktærisering, der samtidig er en indikation af, hvordan tekstens afsender(e) gerne vil have, at den skal læses – fx som roman i modsætning til som selvbiografi. Via genreangivelsen præges de potentielle læses forventninger til selve teksten, og der etableres et rum for forhandling. I min ph.d.-afhandling har jeg undersøgt en tendens i nyere dansk litteratur (1960-2016) til at bryde med de etablerede genrekategorier og gennem en unik, ukonventionel genremærkat (en genresignatur) at postulere en genremæssig særstatus. Der er således tale om genresignaturer, når Svend Åge Madsen karakteriserer et tidligt værk som *uroman*, når Lars Skinnebach udsender en samling af genrer, eller når Hans Otto Jørgensen skriver en *Andy Warhol-komposition*.

I mit projekt har jeg kortlagt genresignaturens udbredelse i de seneste 17 års danske litteratur og foretaget en (genre)teoretisk indkredsning af fænomenet på baggrund af en definition af genremærkatens som en genre i sig selv. Jeg vil diskutere, hvordan genresignaturen udgør en metafiktiv markør, der signalerer genrebevidsthed og fornyelse – og i øvrigt ekspliciterer en række væsentlige genreteoretiske forhold. Jeg vil illustrere disse pointer ved analytiske nedslag i en række eksempler på avancerede samspil mellem genresignatur og tekst. Det er her

en pointe, at genresignaturen kan ses som et kondenseret udtryk for værkernes (litteratur)politiske projekter – og at den spiller en rolle i receptionen. Endelig vil jeg kort skitsere de læsereceptionsundersøgelser, der indgik i mit projekt, hvor der anlægges en mere litteratursociologisk og kvantitativ vinkel på emnet.

Love for Selskab for Nordisk Filologi

- § 1. Selskab for Nordisk Filologi har til formål at fremme studiet af nordisk sprog og litteratur gennem afholdelse af møder med foredrag og diskussion samt ved udgivelse af skrifter inden for faget, herunder selskabets årsberetning. Selskabets hjemsted er København.
- § 2. Medlem kan enhver blive, der interesserer sig for selskabets formål.
- § 3. Generalforsamlingen er selskabets øverste myndighed.
- § 4. Den ordinære generalforsamling holdes hvert år så vidt muligt i februar måned efter skriftlig indkaldelse fra bestyrelsen med mindst 8 dages varsel. Forslag til dagsordenen skal være indgivet skriftligt til formanden senest 4 dage før generalforsamlingens afholdelse. På generalforsamlingen aflægger formanden beretning for det forløbne år, og kassereren fremlægger det reviderede årsregnskab.
- § 5. Selskabets bestyrelse afgår samlet på den ordinære generalforsamling. Generalforsamlingen vælger formanden samt 4-7 menige bestyrelsesmedlemmer, idet bestyrelsen efterfølgende konstituerer sig selv på det førstkommende bestyrelsesmøde. Generalforsamlingen vælger endvidere 2 revisorer og 1 revisorsuppleant, ligesom generalforsamlingen fastsætter det årlige kontingent.
- § 6. Ekstraordinær generalforsamling kan, når det findes påkrævet, indkaldes af bestyrelsen med mindst 4 dages varsel. Ekstraordi-

nær generalforsamling skal endvidere indkaldes efter skriftlig anmodning ledsaget af forslag til dagsorden fra mindst 10 af selskabets medlemmer.

- § 7. Alle beslutninger på generalforsamlingen, herunder ændringer af selskabets love, træffes ved simpel stemmeflerhed. Hvis blot én af de tilstedeværende ønsker det, skal afstemningen foregå skriftligt.
- § 8. Regnskabsåret følger kalenderåret.
- § 9. Al indtægt, både i form af kontingent og evt. overskud af selskabets udgivelser, går direkte til selskabets formål.
- § 10. Selskabet kan kun opløses, såfremt to på hinanden følgende generalforsamlinger træffer beslutning herom. I tilfælde af selskabets opløsning skal dets værdier overgå til en anden forening med et tilsvarende almennyttigt formål.

Nærværende love er udarbejdet på grundlag af selskabets love af 25. februar 1954 og vedtaget på generalforsamlingen den 2. november 2000.

MICHAEL LERCHE NIELSEN
formand

BENT JØRGENSEN
dirigent

Medlemmer og bestyrelse

Medlemmer

Kontingentet er 200 kr. årligt (50 kr. for studerende). – Om indmeldelse og betaling, se s. 2 (bagsiden af titelbladet).

Bestyrelse

Bestyrelsen består fra 9.9.2021 af følgende (i parentes er anført årstallet for den pågældendes indvalg i bestyrelsen):

ANNE METTE HANSEN (2002, formand 2006-2016)
JAKOB BANG TERMANSEN (2006, kasserer fra 2006)
RIKKE STEENHOLT OLESEN (2014, formand 2016-2019)
FINN GREDAL JENSEN (2014)
TORBEN ARBOE (2015)
SEÁN D. VRIELAND (2018, formand fra 2019)
KATARZYNA ANNA KAPITAN (2019)
LINE SANDST (2020)

Revisorer

HENRIK HOVMARK
MARTIN SEJER DANIELSEN

Revisorsuppleant

MERETE K. JØRGENSEN

Publikationer

Følgende publikationer kan købes hos selskabet. Publikationerne kan bestilles over selskabets hjemmeside www.selskabfornordiskfilologi.dk.

Skrifter udgivet af Selskab for Nordisk Filologi

Sproghistorie i 90'erne. Red. af Bente Holmberg. 1995. 215 s. – Indeholder følgende afhandlinger:

Oskar Bandle: Nye paradigmer i sproghistorie og historisk grammatik

Inge Lise Pedersen: Talesprogsforskning og sproghistorie

Lørn Piø: Folkevisen – en udfordring til teksthistorien

Hanne Ruus: På sporet af betydningens logikker

Jan Terje Faarlund: Funksjonell og formell forklaring i historisk syntaks

Lars Heltoft: Grammatikaliseringsprocesser i dansk syntakshistorie

Marit Christoffersen: Om forholdet mellom filologi og historisk lingvistik

Frans Gregersen: Mellem historisme og strukturalisme: Det sociolinguistiske paradigme

80 Ord til Christian Lisse 12. januar 1992. 1992. 141 s. – 80 alfabetisk ordnede artikler om enkeltord, fx *abeskøn, derfor, dævra, godt, gravid, hokkenren, ikke, nørd, skidt, sødtræ, variabel, årgang*.

Forskningsprofiler. Red. af Bente Holmberg, Britta Orlík Frederiksen og Hanne Ruus. 1989. 246 s. – Indeholder følgende afhandlinger:

Bent Jørgensen: Sted- og personnavneudgivelser

Poul Lindegård Hjorth: Leksikografi

Jørn Lund: Dansk talesprog, variation og usus

Hans Basbøll: Dansk talesprog, systembeskrivelser. Dansk fonologi i de sidste 25 år

Erik Hansen: Dansk grammatik

Peter Harms Larsen og Niels Erik Wille: De to musketerer – tyve år efter.

Om pragmatik og pragmatisk analyse, med to illustrerende cases:
Fiktion og faktion

*Thorkil Damsgaard Olsen: Literacy i Danmark omkring år 1200. Saxos
og landskabslovenes vidnesbyrd*

Helle Jensen: Om udgivelse af vestnordiske tekster

John Kousgård Sørensen: Om udgivelse af ældre danske tekster

*Flemming Lundgreen-Nielsen: Udgaver af efterreformatoriske danske
tekster*

S.K. Amtoft: Nordiske Gudeskikkelser i bebyggelsehistorisk Belysning.
1948. 334 s.

Runologica. Harry Andersens udvalgte runologiske afhandlinger.
1971. 155 s.

Anders Bjerrum: Linguistic Papers. 1973. 195 s.

Karl Martin Nielsen: Jelling-studier og andre afhandlinger. 1977. 213 s.

Selskab for Nordisk Filologis årsberetninger

Studier i Nordisk 2012-2015. 2020. 300 s.

Juni Søderberg Arnfast: Dansk som andet- og fremmed sprog – et fagligt fyrtårn i al slags vejr?

Philip Diderichsen, Sune Just Christensen og Jørgen Schack: Ortografisk rangering – at ordne tekster efter antallet af stavfejl

Eva Skaftø Jensen: Historisk lingvistik og sproghistorie

Bent Jørgensen: De sidste 25 års danske navneforskning i hundred-årsperspektiv

Johnny Kondrup: Editionsfilologien 1912-2012

Philip Lavender: Beowulf, Son of Odin: Late Eighteenth- and Early Nineteenth-Century Danish Readings of the Old English Epic

Thomas Olander: Det indoeuropæiske urhjem

Lars Trap-Jensen: Ordbøger og leksikografi – et tilbageblik på de sidste 25 år

Eiliv Vinje: Den nye digitalutgåva av Holbergs samla skrifter

Studier i Nordisk 2010-2011. 2015. 222 s.

Simon Skovgaard Boeck: Rids af de danske rimordbøgers historie

Sv. Eegholm-Pedersen: Moth – den første danske definitionsordbog

Christina Fogtmann: Grammatik, forståelser og følelser – hvad er i spil når politiet tester sprog?

Alex Speed Kjeldsen: Filologi og historisk lingvistik. Lidt om filologiens rolle i sproghistorisk forskning.

Anne Kjærgaard: Om hvorfor offentligt ansatte ikke bare ændrer skrivestil – fra problemmodel til fortolkningsmodel

Annette Lassen: Var de ældste islandske fornaldarsagaer historiografi?

Kristina Lundblad: Böcker, teknik och ekonomi. Förlagsbandet och framväxten av en modern bokmarknad

Emma Sköldberg: Nordiska ordspråkssamlingar från 1600-tallet – en jämförelse mellan Grubb och Syv

Studier i Nordisk 2008-2009. 2011. 253 s.

Jonathan Adams og Peter Zeeberg: Dansk(e) renæssancesprog

Lena Wienecke Andersen, Karen Margrethe Pedersen, Karn Thagaard Hagedorn og Henrik Jørgensen: DanDiaSyn – spørgeliste og svar i et syntaksprojekt

Maja Bissenbakker Frederiksen: Dannelse og dissonanser. Danskfagets in- og ekskluderende konstruktioner af køn og etnicitet.

Gitte Gravengaard: "Hvad sagde jeg?" – om at analysere professionelle sproglige praksis

Torben Jelsbak: Den historiske avantgarde som ørefigen til filologien og som udfordring til litteraturhistorien

Tore Kristiansen: Resultater fra projektet Moderne Importord i sprogene i Norden: sprogholdningsundersøgelserne

Inge Lise Pedersen: Talesprogets historie i sociolingvistisk belysning

Vibeke A. Pedersen: Romantisme og folkeviser. Når Hertz og Heiberg polerer på det poetiske guld

Marianne Rathje: Hænger vi fast i vores generationssprog?

Anna Sandberg: Jens Baggesens tyske satirer

Studier i Nordisk 2006-2007. 2009. 210 s.

Tanya Karoli Christensen: *At du gider* – om hyperparadigmatiske strukturer i danske sætningstyper

Claus Drenghed-Nielsen: Adjektivet – det tredje valensled

Birgit Eggert: Danske stednavne på *-holt*

Torben Juel Jensen: Non-realitetsmarkører i dansk talesprog – hvis man kunne sige det på den måde

Jonna Louis-Jensen: Heimskringla og Egils saga – samme forfatter?

Sabine Kirchmeier-Andersen: Dansk Sprognævn – Fremtidens udfordringer og planer

Sanni Nimb: Oplysninger om adverbiers syntaks i danske ordbøger – er det *tit*, at det *desværre bare ikke overhovedet* er dækkende?

Inge Lise Pedersen: Om grundtvigske kærestebreve og andre breve som kilder til historisk sociolingvistik

Studier i Nordisk 2004-2005. 2006. 220 s.

Den Danske Ordbog i krydsild:

Frans Gregersen: Pygmalion og DDO

Niels Davidsen-Nielsen: En ordbog der åbner op

Lars Trap-Jensen og Henrik Lorentzen: Episode 3: Ordbogen slår igen

Anne Duekilde, Henrik Andersson: Om færdiggørelsen af Supplement til Ordbog over det danske Sprog (ODS-S)

Marita Akhøj Nielsen: Vedel og den danske stil

Simon Borchmann: I mørket en hunds hyl – den sproglige genåbning

Lars Brink: Det flade a vil dø

Anne Mette Hansen: Senmiddelalderlige bønnebøger: kulturarv og andagtsbøger

Viggo Hjørnager Pedersen: Grimme ællinger? H.C. Andersens eventyr på engelsk

Marianne Johansen: Børnehavens frokostsamtaler: ekspertens og novicens deltagerpositioner

Kim Lembek: Njála på dansk – hvor svært kan det være? Omkring en komplet nyoversættelse af Njals saga efter håndskriftet AM 468, 4to (Reykjabók)

Michael Lerche Nielsen: Ibsens første digtsamling – 1868 eller 1871?

Klaus P. Mortensen: Månefortælleren – Om H.C. Andersens *Billedbog uden Billeder*

Pia Quist: Sproglig variation i storbyen – tre senmoderne udfordringer

Vibeke Sandersen: "Skriv at De har Helsen og Helbred"

Marie Stoklund: Runer før, nu og fremover

Studier i Nordisk 2002-2003. 2004. 217 s.

Margrethe Heidemann Andersen: Engelsk i dansk. Et spørgsmål om holdninger

Jørg Asmussen: Korpus 2000 – til hvilken nytte? Muligheder og grænser for empiriske sprogundersøgelser

Lars Brink: Lydudviklingen i dansk 1350-1500

Ken Farø: Omkring det grønne bord: Dansk-tysk idiomatik og sprogforandring

Jakob Povl Holck: Om de middelalderlige lægebøger. Vinkler og viden

Tina Thode Hougaard: Chat via internettet – interaktionelt og sprogligt belyst

Eva Skaft Jensen: Det kohæasive kasussystem i gammeldansk

Aage Jørgensen: Noble tabere?

Sten Rasmussen: "Den flygtige blænker". Nogle randbemærkninger til Herman Bangs kritik

Hilkka Søndergaard: Om den danske oversættelse af Kalevala

Per Vikstrand: Odens vi och Tors berg – om förkristna sakrale ortnamn i Skandinavien

Studier i Nordisk 2000-2001. 2002. 240 s.

Erik Hansen: En sprogmands erindringer

Dorthe Duncker: Dynamikken i sproget

Eva Skaft Jensen: Hvordan bliver et sætningsadverbial til et sætningsadverbial?

Mie Femø Nielsen: Nå! En skiftemarkør med mange funktioner

Dorthe Bleses, Hans Basbøll, Thomas O. Madsen og Pia Thomsen: Kløjs danske børn i sproget? Fokus på danske børns tilegnelse af leksikon

Mats Thelander: Utvecklingen av de nordiska språken 1550–1800, sociolingvistiska aspekter

Inge Lise Pedersen: Sociolingvistiske strukturer i Danmark i perioden 1550-1800

Ulf Teleman: Språkplanering och språkhistoria i Sverige under 16- och 1700-talen

Hanne Ruus: Danske sprogholdninger fra reformationen til romantikken

Gillian Fellows-Jensen: Fra Hungate til Finkle Street. En vandring gennem nogle ildelugtende gader med danske navne i England
Bent Jørgensen: Storbyens stednavne. Betyder det noget hvor vi bor?
Peter Zeeberg: Saxo og hans oversættere
Christopher Sanders: Fra "Tales of Knights" til desktop-håndskrifter
Leif Stedstrup: Randershåndskriftet – en samling skolekomedier fra omkring 1600
Peter Brask: Om kompositionen i Aandelige Siunge=koors Anden Part
Jens Kr. Andersen: At genudgive Heiberg
Anne Marie Bjerg: Litterær oversættelse fra svensk – hvorfor det? Med udgangspunkt i Kerstin Ekman, Göran Tunström og Selma Lagerlöfs forfatterskaber
Henrik Gottlieb: "Hey, jeg har et navn, okay?" Dansk dubbing: fra asken i ilden

Studier i Nordisk 1998-1999. 2000. 199 s.

Jørgen Schack: Ordmærker i dansk
Nina Møller Andersen: Bachtin som sprogteoretiker. En læsning ud af flere
Henrik Jørgensen: Begrebet "klisis" og dets anvendelse på analysen af de danske letled
Ole Togeby: Lette led
Henrik Blicher: Staffeldt på ny eller Hvad får man for pengene?
Niels Dalgaard: Madsen og modernismen
Carsten Hansen: Den danske vrede – en sprog-billedlig brugervejledning for udlændinge
Ib Poulsen: Sprog- og medieanalysen i danskfaget
Ellen Krogh: At skrive et fag frem

Årsberetning 1996-1997. 1998. 211 s.

Frans Gregersen: Sprogpolitik for folket ikke for profitten
Lars Heltoft: Det danske morfologiske system

Uwe Geist: "En elevatorkabine der skramler mellem søvnens etager".

En sproglig læsning af et 90'er-digt

Ernst Håkon Jahr: Ny forskning om nordisk og nedertysk kontakt i seinmiddelalderen

Vibeke A. Pedersen: Undersøgelser i Dronning Sophias visebog. Et adelsvisehåndskrift fra 1500- og 1600-tallet

Hanne Ruus: Viseord og Kerneord. Konstans og variation i det centrale ordforråd

Michael Lerche Nielsen: Frem og tilbage er ikke lige langt. Vikingetids-runer og sproghistorien

Jakob Steensig: Om fordi i forskellige sætningstyper i dansk talesprog

Asgerd Gudiksen: Possession, lokation og -et-afledninger

Årsberetning 1994-1995. 1996. 152 s.

Inger Ejskjær: Atlas Linguarum Europae

Jørgen Gimbel og J. Normann Jørgensen: Tyrkisktalende børns tosprogede udvikling i dansk skole. Punktnedslag i Køge-projektet

Helge Sandøy: Språkleg norm og språkleg fridom i norske etermedia

Mette Nordentoft: Nogle sprogtræk i den gammeldanske passions-traktat

Kjeld Kjertmann: Naturlig skriftsprogsudvikling

Henrik Jørgensen: Om adverbialled mellem det finitte verbal og subjektspladsen i danske hovedsætninger

John Chr. Jørgensen: Metodeproblemer i kritikhistorisk forskning

Kjeld Kristensen og J. Normann Jørgensen: Variationen i moderne sjællandsk – dialekt, regionalsprog eller rigsmål?

Dina Nikulitjeva: Kontrastiv analyse af de centralskandinaviske sprog: syntagmeopbygning

Gunnar Syrén: Bellman som pre-postmodernist

Årsberetning 1992-1993. 1994. 112 s.

Allan Karker: Bibelsproget af 1992

Pil Dahlerup: Litteraturhistorie på retorisk grundlag
Karen Margrethe Pedersen: Om Ømålsordbogen
Bent Møller: Er substantivering kun et stiltræk?
Marita Akhøj Nielsen: Metrisk bestemt syntaks, især hos Anders Sørensen Vedel
Michael Lerche Nielsen: Brugen af r-runen som vokaltegn i vikingetidens runeindskrifter

Årsberetning 1990-1991. 1992. 87 s.

Tore Kristiansen: Sprogholdninger i biografen (reprise / ny version)
John Lind: Sprog i Finland. Deres historiske baggrund til 1809
Olli Nuutinen: Finsk som et minoritetssprog i Norden
Torben Nielsen: Tosprogethed i lovgivning og praksis
Peter Slotte: Svenska dialekter och svensk dialektforskning i Finland
Marika Tandefelt: Dagens tvåspråkiga helsingforsare
Poul Lindegård Hjorth: Udtaleordbøger. En brugers fundringer
Arne Hamburger: En menneskealder i Sprognævnet

Årsberetning 1987-1989. 1990. 116 s.

Peter Widell: THESPART – en multifunktionel semantisk database
Lars Heltoft: En plads til sprogvidenskabens hittebørn. Om talesprog og sætningsskema
Ólafur Halldórsson: Lidt om kilderne til den store saga om Olav Tryggvason
Jon Albris og Henrik Holmberg: Projekt Bysociolingvistik
Boel Bøggild-Andersen: En undersøgelse af træk af sproget i Skast herreds tingbøger i 1636-1640 sammenholdt med ortografien i ældre og samtidige jyske kilder og områdets nuværende dialektale forhold
Lars Brink: Bricka ~ bakke – et slumpetræf? Om ubeslægtede ligheder mellem dansk og svensk
Ebba Hjorth: Struktureret redaktion ved Gammeldansk Ordbog
Gertrud Pettersson: Från medborgarperspektiv till domstolsperspektiv – En utveckling i den svenska strafflagen efter 1734?

Patrizia Paggio: Infinitte konstruktioner i Eurotra
Merete K. Jørgensen: Projektet "Det gammeldanske ordforråd i stednavne – til brug for Gammeldansk Ordbog"

Årsberetning 1985-1986. 1987. 55 s.

Pierre Pica: Possessive, refleksive og reciprokke pronominer i de skandinaviske sprog

Vibeke Sandersen: Skrivefærdighed og skriftsprog hos danske soldater i treårskrigen 1848-50

Stig Toftgaard Andersen: Idiomatik

Henrik Galberg Jacobsen og Else Bojsen: Retskrivningsordbogens grænser

Eva Villarsen Meldgaard: Tilnavne blandt skolebørn

John Edelsgaard Andersen: Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn

Årsberetning 1983-1984. 1985. 84 s.

Mogens Løj: Tekst – intention – handling

Flemming Conrad og Frans Gregersen: N.M. Petersen i sprog- og litteraturhistorien

Britta Olrik Frederiksen: Sproghistoriens forudsætning: beskrivelse og tolkning af kildematerialet

Henrik Galberg Jacobsen: Sprognævn – sprogrøgt – sprogsyn

Gerda Thastum Leffers: [Om Modersmål-Selskabets sprogsyn]

Jens Kr. Andersen: Professor Holbergs komedier. En strukturel og historisk undersøgelse

Vibeke Winge: Det tyske sprogs udbredelse i Kongeriget Danmark fra middelalderen til 1864

Jens Normann Jørgensen: Dansk som fremmedsprog: lingvistik eller pædagogik?

Anne-Marie Søderberg: Gymnasieforskning, fagdidaktik og formidling

Ældre beretninger (1933 ff.)

Årsberetninger 1933-1982.

Gammeldansk Grammatik

Selskab for Nordisk Filologi har fra Akademisk Forlag overtaget størsteparten af restoplaget af Johs. Brøndum-Nielsen: *Gammeldansk Grammatik*, bind 2-8, indbundet og hæftet. Bøgerne kan fås ved henvendelse.